

Малік Бадрі

**Емоційні аспекти життя пророків:
психологічні роздуми та відкриття**

Малік Бадрі

**Емоційні аспекти життя
пророків:
психологічні роздуми та відкриття**

*Книга надрукована за підтримки
Інституту Інтеграції Знань*

**Міжнародний Інститут
Ісламської Думки**

Київ – 2023

УДК 821.161.2'06-93

**Емоційні аспекти життя пророків:
психологічні роздуми та відкриття (Ukrainian)**
Малік Бадрі

© Міжнародний Інститут Ісламської Думки
1445 г. за гіджрою / 2023 р. н.е.
Paperback ISBN: 978-966-1567-78-7

**Al-jawānib al-`āḥīfiyya fī hayāt al-anbiyā`:
kashf wa taā`mmulā` t nafsīyya (Ukrainian)**
Mālik Badrī

© The International Institute of Islamic Thought (IIIT)
1442 AH / 2021 CE
ISBN 978-605-06675-6-1 *paperback*
IIIT
P.O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

Переклад: Косенко Юрій
Редактор: Микитюк Петро
Обкладинка: Тимчишин Ольга
Верстка: Тимчишин Ольга
Інститут Інтеграції Знань
Грузія, Тбілісі, вул. Дадіані 7,
Торговий і Бізнес-центр «Карвасла», А-508
ikiacademy.org

Усі права захищені. Жодна з частин даної книги не може бути відтворена без письмового дозволу правовласника. Погляди та думки, висловлені в даній книзі, належать автору та можуть не співпадати з думкою видавництва, перекладачів і редакторів.

УДК 821.161.2'06-93

Передмова Міжнародного інституту ісламської думки

Міжнародний інститут ісламської думки радий співпраці зі стамбульським університетом Сабахатіна Заїма. Плодом такого співробітництва стала ця книга знань та напучень для ісламського світу, яка називається: «Емоційні аспекти життя пророків: психологічні роздуми та відкриття», автором якої є вчений, професор доктор Малік Бадрі, хай змилюється над ним Аллаг. Ми згадуємо цінну книгу доктора Бадрі, видану Інститутом під назвою: «Споглядання: дослідження психіки та душі людини». Ця книга є зразком систематичної роботи з теоріями західної психології у поєднанні зі спробою дослідити ісламську спадщину в цій науці. Це серйозна наукова спроба, необхідна Інституту для кристалізації світоглядних уявлень щодо методології роботи зі скарбницею ісламської спадщини та західної думки. І, в даному випадку, ми одночасно вивчаємо спадщину доктора Бадрі і внесок в інтелектуальний розвиток суспільства. Також йдеться про розкриття таїнств ісламського духу в психологічних особливостях пророків Божих, мир їм, про обговорення західних ідей щодо них, з критикою, а не загальним запереченням. Це відповідає підходу Міжнародного інституту ісламської думки. Мусульманин шукає мудрість, де б вона не знаходилася, тому що це – втрачена власність віруючого, і той, хто займається вивченням наук, пошуком знання, є людиною, яка перебуває в рамках коранічних критеріїв та кора-

нічного бачення існування, що є цілісним баченням.

Можна сказати, що ця книга, запропонована увазі читачів, зачіпає важливі терміни та ідеї, до яких дослідники рідко звертаються в ісламських колах, зокрема йдеться про таке поняття як медитація. Ми усвідомлюємо, наскільки сильний резонанс це слово викликає у людській душі. Адже воно припускає перебування на стадії очікування і збереження потенційної сили замість переходу до дієвого прояву. Думки Бадрі - це цілий етап, це дуже просунутий погляд на розвиток подій, вони спрямовані на досягнення результатів і не залишають поза увагою питання як чому і т.д. Бо вони належать до тих питань, які вимагають докладання значних розумових зусиль. Медитація ж - це своєрідний сплав зі знання, досвіду та божественного натхнення. Але доктор Малік не знімає з себе одяг наукового дослідника. Виявляючи суворість під час обговорення західних теорій та аналізів феномена, він зосереджується на головному у цій темі; він відстежує походження ідеї, її форми, набуття нею ширших значень. Також він досліджує результати її впливу як на Західний світ, де вона зародилася, так і на мусульман, при цьому він проводить свої дослідження в дусі діалогу. Звідси, нам і з'явився метод аналізу професора Маліка Бадрі. Це метод, що лежить між дослідженням і роздумом про перебіг подій, пов'язаних з життям пророків, їхніми діалогами та їхньою природою, як це все розкрито у Священному Корані. Це чудовий метод. Це слід враховувати при встановленні балансу між правилами та результатами роздумів, між почуттями та думками. Слід враховувати його прояви та відповідні точки, тоді він стає частиною джерел людського знання, оскільки потаємна (духовна) частина людини є цілим світом. Сам по собі

він заслуговує на ретельне вивчення, засноване на ісламському цілісному баченні.

Інститут налагоджував свою інтелектуальну, наукову та дослідницьку діяльність у співпраці з різними академічними та дослідницькими установами з урахуванням їхніх досягнень у сфері науки. Інститут проводив із низкою престижних турецьких університетів різні конференції, семінари, наукові та дослідницькі заходи, особливо у сфері шаріатських, соціальних та інших гуманітарних наук. І ось видання цієї цінної книги стає ще одним епізодом спільного наукового співробітництва. Ми просимо Аллага допомогти нам виконати наш цивілізаційний обов'язок у служінні всьому людству.

На закінчення цієї передмови, відзначаємо, що в процесі написання цієї книги покійним доктором Бадрі, між ним та Інститутом відбувалося інтенсивне листування, яке сприяло тому, що книга була написана легким для розуміння стилем, що пропонується увазі читачів. Студенти та вчені змогли отримати з цього користь для своїх досліджень та розвідок. І Господь вирішив так, що прийшла звістка про смерть доктора Маліка Бадрі, а книга була відправлена до друкарні, у зв'язку з чим була потрібна така згадка і додавання. Ми просимо, щоб Всемогутній Аллаг змилостивився над ним і пробачив його, і нехай ця праця ляже на шальки терезів з його добрими справами.

Мир вам, Милість Аллага та Його Благословення.

*Доктор Хашим аль-Таліб,
Директор Міжнародного інституту ісламської думки*

Передмова Стамбульського університету Сабахаттіна Заїма

В ім'я Аллага, Милостивого та Милосердного. Хвала Аллагу, Господу світів, мир і благословення Його слугі та Посланцю, Його обранцю Мухаммаду (нехай перебувають з ним і з його сім'єю мир і благословення), який був посланий з настановами для людства, маючи високе звання, будучи прикладом добра і праведності, а потім:

Сучасна психологія зазнала безліч змін, і, в будь-якому випадку, формувалася під впливом різних шкіл. Автор відчував занепокоєння через це і зайнявся викриттям, коли побачив, що вона не відповідає його сподіванням та потребам і не відповідає тому, наскільки розширюється та розгалужується світ людини, а вчені та дослідники при цьому переходять з однієї школи в іншу під час своїх розвідок, виявляючи коливання. Психологічні школи множилися та розгалужувалися. У зв'язку з цим можна згадати школу біхевіоризму та її найвидатніших засновників, Уотсона та Павлова, і школу психоаналізу, яку очолював Фрейд, та інші школи, які застосовують власні методи для досягнення своїх цілей.

Ці школи намагалися застосувати свої експериментальні навчальні програми та інтелектуальні підходи для дослідження такого поняття, як душа. Людство намагається вирішити свої проблеми відповідно до методів, які вона використовує для пояснення людської душі та поведінки у сфері гумані-

тарних наук. Але ці школи - навіть якщо їхні шляхи та навчальні плани розділені - все ж таки, всі вони мають якийсь спільний знаменник. А саме вони звертають першочергову увагу на матеріальний бік людини, утримуючись від входу в царство духу і його вищі зв'язки.

Багато мусульманських дослідників були введені в оману цими школами і прийняли теорії, які виходили від них, і ідеї без перевірки, укорінення, критики або перегляду, і багато з них і досі продовжують це робити, наслідуючи ці методи, і це триває й зараз.

Потім, у середині ХХ століття, були здійснені серйозні спроби розібратися в психіці людини. Йдеться про нове розуміння, засноване на Шляхетному Корані та відповідних настановах Сунни Пророка, з критичним поглядом на сучасну психологію та її теорію, і це ознаменувало народження психології з ісламської точки зору. Це було зроблено руками групи найкращих мусульманських психологів під керівництвом професора доктора Маліка Бадрі, нехай змилується над ним Аллаг, який очолював Міжнародну асоціацію мусульманських психологів і ніс прапор розвитку психології в ісламському контексті в багатьох університетах по всьому світу, що дозволило йому здобути міжнародні нагороди за його зусилля та досягнуті у цій галузі успіхи. Потім він, нехай змилується над ним Всевишній, побував і в Стамбульському університеті Сабахаттіна Заїма. Це вшанувало університет, стало науковим маяком і джерелом знань і досвіду для його професорів. Він, нехай змилується над ним Аллаг, щедро поширював ідеї своєї чудової школи у всьому нашому університеті та в його кампусах, і ми просимо Аллага, щоб це насіння принесло свої плоди до Судного Дня.

Малік Бадрі, нехай змилується над ним Аллаг, розкритикував відтворення та застосування психологічних та освітніх стандартів, заснованих на матеріалістичних поглядах на людину, які не підходять для вивчення емоцій пророків, і, отже, до того, що стосується специфіки психології в ісламському контексті; мусульманин може отримати користь з цього досвіду, але він підтверджує та використовує його відповідно до ісламського духу та світу одкровення.

Професор доктор Малік Бадрі, нехай змилується над ним Аллаг, вважає, що людська душа навчається відповідно до сприйняття того, що іслам для людини є засобом зв'язування світу воедино, його матеріальної та духовної складових. І, таким чином, він наводить мости між навчальними програмами психології, що вивчає поведінку людини, світ душі та розгляд цих же феноменів у світлі коранічного дискурсу та думки. Іслам необхідний для розуміння сутності душі та її стосунків з людським розумом та іншими субстанціями, а також для отримання більш повного знання про те, що впливає на людину внутрішньо та зовні, матеріально, морально та духовно. Бог, який обдарував людину Своєю милістю, підкреслює позитивний вплив релігійності, віри та духовного досвіду на поведінку людини та її психічне здоров'я.

Сьогодні в наших руках новий плід, який виріс в саду думок і праць нашого вчителя, котрий називається «Емоційні аспекти життя пророків: психологічні роздуми та відкриття». Він - нехай змилується над ним Аллаг - помер до того, як представив книгу читачам. І він, нехай змилується над ним Аллаг, вважав за краще використовувати визначення «емоційний» стосовно пророків, а не визначення «пристрасний», тому що перше несе в собі позитив-

ні конотації, притаманні еліті людства, - пророкам, мир їм усім.

Серед чудесних речей, згаданих автором, нехай змилується над ним Бог, є проблема інтеграції знання і пристрасті в контексті досконалості віри, усвідомлення Бога і близькості до Нього, і того, як ця інтеграція була досягнута в найкращому вигляді на прикладі пророків, мир їм. Пророки – це еліта і найкращі представники людства, і саме завдяки точному визначенню Бога у формуванні особистостей цих пророків вони стали такими. У цьому випадку відбулося поєднання впливу навколишнього середовища та спадковості з матеріальними, моральними та духовними факторами, і все це вплинуло на посилення віри та пасіонарності пророків, у яких поєдналися людська природа, дарована Богом безгрішність та іскра віри для виконання своїх завдань щодо донесення правди Всемогутнього повною мірою.

Само собою зрозуміло, що ця книга є цінним доповненням до бібліотеки ісламської освіти та будівельним блоком, незамінним у справі розбудови психології з ісламської точки зору, та незамінним довідником для студентів і дослідників, які працюють у цій життєво важливій сфері.

І на завершення, я звертаюся з благанням до Господа Всемогутнього і прошу Його нагородити нашого покійного вчителя Маліка Бадрі, якому ми дуже вдячні за докладені ним величезні зусилля і той визначний слід, який він залишив у сфері освіти та ісламської психології. Я прошу Господа винагородити його за ті знання, які він ніс для людей, за велику кількість досконалих добрих справ, прошу, щоб люди отримували користь з його знань і книг

М. Бадрі. Емоційні аспекти життя пророків

і після його смерті. Нехай це стане постійною благодійністю, і останні наші слова – хвала Аллагу, Господу світів.

*Професор др. Мехмет Булут,
ректор Стамбульського університету
Сабахаттіна Заїма, Туреччина*

Передмова

Мій інтерес до ісламського коріння психології почався в шістдесятих роках минулого століття.

Моя перша публічна лекція на цю тему відбулася 1963 року, коли я був завідувачем кафедри психології в Йорданському університеті. Лекція була зустрінута підтримкою і навіть ентузіазмом з боку студентів та широкого загалу. У ній взяли участь нефактивці у галузі психології та соціальних наук, як і мої колеги-професори. Вони (колеги) нарощували критику і висміювали мене, стверджуючи, що психологія - це емпірична наука, така сама, як фізика та хімія, і що вона теж звільнилася від філософії та релігії.

Я пам'ятаю, як хтось дорікнув мені, сказавши: «Ви хочете повернути нас назад? Хіба Ви говорите про фізику для віруючих чи про хімію для невірних? То чому ви говорите про вченого Фрейда та його аналітичну школу з погляду своєї ісламської релігії?». Хоча ця сцена повторювалася буквально після лекції, яку я читав в університеті Ер-Ріада в середині сімдесятих років минулого століття, але мій ентузіазм щодо зміцнення ісламського базису сучасної науки не зменшувався, а тільки зростав, особливо після того, як я вступив до Міжнародного ісламського університету, що було зумовлено бажанням привнести ісламську складову в наукове знання у якості методологічного підходу.

Я вчив своїх студентів визначати змішування, яке західна психологія допускає в своїх концепціях.

А саме, розрізняти дані емпіричної науки, звичайного людського знання, і те, що не має іншої основи, окрім інституціональних уявлень західних шкіл, девіантних переконань і ненормальних уявлень про людську природу та життя з точки зору матеріальної цивілізації Заходу або навіть іноді те, що є просто особистою точкою зору того чи іншого вченого. Я оновив методiku і сповістив студентам про перевагу ісламської психологічної думки, і я наводжу їм приклади з біографії Пророка, нехай благословить його Аллаг і вітає, і його якостей, приклади з життя його праведних сподвижників і те, що ми дізналися з книг наших давніх вчених. Деякі з цих ідей були коротко викладені мною у вісімдесяти роки минулого століття у моїй книзі «Роздум: від свідчень до свідків», що була видана в Каїрі. Хоча я і перевернув сторінку минулого століття, у мене виникло гостре бажання написати книгу про сутність Улюбленця Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, з ісламської психологічної точки зору, в якій я зосереджуюсь на емоційному аспекті його шляхетного життя, бо це дає нам додаткові психологічні та духовні важливі уроки.

Я дав своїй книзі привабливу назву «Пристрасть та ностальгія в житті Пана посланців». Коли я зібрав найважливіші джерела біографії Пророка та його досягнення, я почав писати, і після того, як я закінчив перші розділи, то переді мною поставило питання про те, що таке пристрасть та емоції, і я дійшов до сутності питання, і я виявив, що мені потрібно підкріпити мої думки і роздуми про емоції Посланця, нехай благословить його Аллаг і дарує йому мир, в контексті того, що повідомлялося ним від інших пророків і посланців, мир їм усім, особливо тих, чії історії докладно згадуються у Шляхетно-

му Корані, як, наприклад, історії Мойсея та Йосифа, мир їм.

Тому я вирішив зробити свою книгу вичерпною в плані висвітлення емоційного життя пророків загалом, щоб відобразити цю її складову. Після такої першої частини йде після неї, з Божою допомогою, друга частина, - короткий виклад емоційного життя Посланця, нехай благословить його Аллаг і дарує йому мир. І оскільки я написав цю книгу як довідник з ісламської психології для моїх студентів, я постарався написати це просто у якості засобу презентації їм своїх лекцій і позбутися в написаному мною тексті складності та обмеженості сухого стилю написання академічних досліджень, тому я дозволив собі висловити свої почуття та роздуми, і я заявив про це з самого початку у назві книги, і, можливо, це робить зміст книги таким, що він підходить пересічному читачеві, нефахівцям у галузі психології. Як я переконався, у моїй розповіді про життя пророків дещо з того, що мені спало на думку, було пов'язано з мудрістю Всемогутнього Бога у їхньому формуванні як особистостей. Мова йде про органічне поєднання психологічного та духовного з самого дитинства таким чином, що це відповідає тому, що Всевишній поклав на них у плані випробувань прощом.

У цій передмові мені залишається висловити щиру подяку всім, хто допоміг мені завершити це дослідження. Я починаю висловлення подяки з професора Зулейхи Камаруддін, яка була керівником Міжнародного ісламського університету в Малайзії і рекомендувала університету обрати мене керівником кафедри наукових досліджень імені Ібн Хальдуна; цей вибір допоміг мені присвятити себе написанню кількох досліджень, які мали велике

значення для мене при написанні першого розділу цієї книги, присвяченого концепції емоцій у західній психології.

Висловлюю величезну подяку професору Мехмету Булуту, ректору Стамбульського університету Сабахатіна Заїма, який люб'язно відвідав мене в моєму офісі в Ісламському університеті Малайзії саме тоді, коли я збирав свої книги та речі, щоб їхати до Судану після закінчення моєї місії в Ісламському університеті. Я також дякую йому за запрошення приєднатися до керованого ним благословенного університету і за його обіцянку мені полегшити мій тягар, доки я не закінчу писати цю книгу, яка пройшла через його руки. Я ще раз дякую йому за сприяння виданню цієї книги та здійсненню її перекладу англійською та турецькою мовами.

Я також висловлюю подяку професору, доктору Хасану Кемалю Йилмазу, декану факультету досліджень ісламського університету Заїма, який був настільки люб'язним, що зробив презентацію цієї книги для університету.

У зв'язку з цим я не забуваю висловити подяку моєму дорогому другові професору доктору Сулейману Дріну. Професор суфізму в університеті Мармара в Туреччині, він просив мене підготувати телесюжет про мою книгу, і він перекладає її турецькою мовою для публікації в Інтернеті. Ці епізоди допомогли мені впорядкувати мої думки та спростити їхню мову, а також помножити приклади.

Що стосується мого дорогого брата, доктора Халеда аль-Дагіма, то я висловлюю йому мою щирю подяку і вдячність, крім іншого, за доречність його зауважень у галузі лінгвістики щодо цієї книги, його поради, думки та підтримка вплинули на мене, тому

я багатьом завдячую йому. Окрім своєї спеціалізації в арабській мові та риториці доктор Халед спеціалізувався в галузі ісламської освіти, вивчав витoki релігійної освіти, що дозволило йому викладати ісламську психологію. Його поради, які він висловлював мені, походили з усієї сукупності цього знання.

Я також дякую своєму асистенту на кафедрі психології, досліднику Ісі Шакіру, який виконав від мого імені безліч адміністративних та навчальних завдань, котрі вимагали б у мене багато часу та зусиль. Нарешті, я віддаю належне Міжнародному інституту ісламської думки загалом за його великий внесок у наукове та систематичне редагування книги та пізнавальні доповнення, пов'язані з текстом. Я вдячний МІІМ за викладені у пізнавальній формі ідеї, які ми йому довірили, за плоди його діяльності та інтелектуальні проекти, як ті, що вже здійснено, так і ті, що здійснюються.

Я перепрошую у кожного, хто мені допомагав, і кого я забув згадати, і нагорода таких людей – у Аллага. І Аллаг наказує спочатку і в кінці, нехай благословить Аллаг нашого пана Мухаммада.

Малік Бадрі
Стамбул, червень 2020

Вступ

Пристрасті чи емоції: який термін підходить для цього дослідження?

Хоча термін «емоція» зараз став загальнозживаним серед психологів, араби перекладають слово «emotion» інакше, - як «العاطفة», але ми віддали перевагу використанню слова «емоція», коли говоримо про пророків з трьох причин: перша - це те, що слово «пристрасть» має негативні відтінки в контексті сучасної науки. Сучасна психіатрія має справу з патологічними аспектами людини, і звичайне використання людьми слова «пристрасть» стало синонімом злочинного гніву. Якщо ви скажете: «Такого-то опанували пристрасті», люди зрозуміють, що він перебуває в стані гніву і сум'яття, і він більше не слухає ні порад радників, ні голосу розуму та роздумів, і зрозуміло, що він не прислухається до закликів любові, милосердя, жалості чи будь-яких інших похвальних емоцій. Таким чином, ми побачили, що цей термін, незважаючи на його прийняття психологами, не підходить для використання під час опису пророків, не підходить саме з причини любові до пророків і їхнього пана, найкращого зі створінь, Мухаммада, нехай благословить його Аллаг і вітає.

Друга причина – неточність терміну в арабській мові. Почуття страху, занепокоєння чи гніву, щастя та інші емоції супроводжуються різними фізичними, гормональними та нервовими змінами. Емоція: складний стан почуттів, що супроводжується фізичними змінами, які людина відчуває в результаті реакції на подразники, деякі емоції є позитивними,

а деякі – негативними. Слово «لَاعِفَانَا» походить від дієслова «لَعَفَى» (робити, в минулому часі), як говорить Ібн Манзур в «Мові арабів».¹ Слово може використовуватися як метафора для кожної трансгресивної чи не трансгресивної дії, воно не обов'язково пов'язане з чимось чуттєвим чи злісним. У Шляхетному Корані Аллаг Всемогутній сказав, вихваляючи Авраама та його сім'ю: «І зробили їх провідниками, які з Нашого дозволу вказують прямий шлях. І Ми відкрили їм, як робити добро, звершувати молитву й давати закят. І вони поклонялися Нам!» (сура «Пророки», 73).

І описуючи віруючих, Всемогутній Аллах сказав у Своїй Книзі: «Які виплачують закят...» (сура «Віруючі», 4). І наводяться слова фараона, звернені до Мойсея: «Хіба ти не зробив того вчинку, який ти зробив?» (сура «Поети», 19). А в тому, що стосується інших речей, є голе значення або перебільшення, яке має місце без наведення прикладу, що подібне до того, коли сказати: хитромудра поезія, коли поет робить унікальний вірш, несхожий на інші вірші.

Що стосується третьої причини: ми виявили, що слово «العاطفة» має різні значення, які дозволяють кваліфікувати його як переклад саме того, що психологи називають емоціями. Хоча це слово стало синонімом милосердя та жалості в його сучасному смислового розвитку, але його головне джерело походить від дієслова співчувати, у сенсі схилитися чи виявляти схильність, обертатися. Ібн Манзур наводить приклад у Лісан аль-Араб, говорячи: «Я повернув голову; дошка обернулася і зігнулася; він

---

¹Ібн Манзур, Абу аль-Фадл Джамалуддін Мухаммад ібн Макрам (помер в 711 р.г.). «Лісан аль-араб», Бейрут, «Дар Са-дер», частина 11, стор. 528-529.

нахилився». Він каже, що «вигин долини – це схил і зигзаг».² А в шляхетному одкровенні Всевишній говорить, описуючи зарозумілого невірнього: «Він гордовито повертає шию» (сура «Паломництво», 9), маючи на увазі того, хто відмовляється схилити шию з причини зарозумілості та пихи. Мені здається, що володіння арабською мовою, яка не порівнянна з жодною іншою мовою в плані гнучкості та можливостей абстракції, дозволяє зробити висновки та узагальнення, що араби перенесли ці висловлювання щодо відмінювання, згинання та скручування на психологічні аспекти людини.

Насправді, що таке емоція у концепції сучасної психології, як не загальний характер поведінки, що стосується психологічного, природного та практичного аспектів життя людини? По-перше, це почуття гніву, смутку чи страху, чи занепокоєння, а по-друге: деякі зміни у фізичному і природному аспектах, наприклад похнюплені риси обличчя або та чи інша міміка лицьового апарату. Це стосується також нервової та ендокринної систем. І по-третє: це ті чи інші зміни в поведінці людини, які можуть бути викликані зовнішньою по відношенню до неї поведінкою, наприклад, коли на неї кричать, коли її злять, ображають, б'ють, або коли вона тікає від того, чого боїться, коли вона щось оплакує чи плаче через те, що їй сумно і вона пригнічена. Те, що ми сказали, підтверджує те, що Ібн Манзур у своєму визначенні слова «العاطفة» узагальнив ті аспекти, яким віддав перевагу, як любов і ненависть. Він сказав: «І співчувай йому, виявивши по відношенню до нього співчуття».³ Тобто йдеться про співпереживання чи

---

²Ібн Манзур, «Лісан аль-араб», том 9, стор. 248-253.

³Попереднє посилання, том 9, стор. 249.

про емпатію, як у плані співпереживання чогось поганого, так і хорошого. Тому в нашому дослідженні ми будемо використовувати термін «العاطفة» як переклад слова «emotion», коли йдеться про емоції пророків, хай мир буде їм усім.

Але ми будемо використовувати термін «пристрасть» як синонім емоції, коли говоритимемо про контексти сучасної психології загалом чи описувати щось з погляду психіатрії. Серед термінів, пов'язаних із поняттям емоції, є слова «занепокоєння» та «ностальгія». Але обидві умови обмежені, це обмежені аспекти емоцій. Слово «занепокоєння» часто використовується для вираження гніву та смутку, а також любові. Як каже Аль-Файрузабді у своєму словнику «Аль-Мухіт» та Ібн Манзур у «Лісан аль-Араб»: «Слово «знайдено» та його похідні можуть мати значення «знайти бажане», якби ви сказали: «Я знайшов те, що хочу», або використовуватися в сенсі «багатий», відображаючи устрій і достаток, як у шляхетному аяті: «І поселяйте їх там, де живете самі – у відповідності зі статками ...» (сура «Розлучення», 6). Сущий – це Той, Хто виводить речі з небуття, і це є одне з імен Аллага, Благого та Піднесеного, а от серед людей – багатий, сущий – це той, хто знаходить те, що потрібно для його релігії, а саме в ній людина знаходить головне багатство у емоційному аспекті. Отже, ваша фраза: «Я дістав його» означає, що ви розлютили його, але якщо ви сказали: «Я знайшов такого-то», це означає, що ви співпереживаєте цій людині, засмучуючись її смутком, через любов до неї.⁴

Що стосується ностальгії, вона має частково накладені одне на одне значення, які обертаються

⁴Попереднє посилання, том 3, стор. 445.

навколо милосердя, чужості серця, туги, радості та сили. Плач і доброта у її нескінченному значенні - все це тонкі та бажані аспекти почуттів та емоцій. З погляду милосердя ми виявляємо, що Власник Милості - це одне з імен Аллаха, Могутнього і Піднесеного, і Він є Славним і Милосердним до Своїх рабів. Він сказав, слава Йому, у Шляхетному Корані: «жертвність від Нас і чистоту...» (сура «Мар'ям», 13).

Ностальгія (сум) часто асоціюється з супроводжуваними звуками, які виражають інтенсивність туги і захоплення співчуваючого. Туга жінки і верблюдиці за своєю дитиною звучить у голосі, який вражає серця. Саме тому верблюдицю прозвали приголомшливою. І було сказано: джерело туги - це спогад верблюдиці про своє дитя, і звідси туга стовбура пальми за Посланцем Бога. Пророк, нехай благословить його Аллаг і вітає, під час проповіді підходив до цього благословенного стовбура і спирався на нього, поки для нього не була зроблена кафедра, і коли він зійшов на неї, стовбур пальми нахилився до нього, нехай благословить його Аллаг і вітає, і сподвижники почули, як він стогне, і що стогін його, як стогін верблюда, і він не мовчав, поки Посланець, нехай благословить його Аллаг і вітає, не спустився, з кафедри і не обійняв його, тоді як його мечеть гула від плачу і голосіння сподвижників. Отже, туга – це добра божественна емоція, гідна милосердних і добрих сердець, і вона не має спільної концепції, яка б дозволила їй зайняти якесь суворо визначене місце в шкалі «емоцій» у психології. Тому ми вирішили використати для цієї мети термін «емоція» у його загальному сенсі, який поєднує всілякі емоції.

Стиль книги: між суворістю написання академічних досліджень та емоційною рефлексією.

Пояснивши причини, через які я вибрав термін «емоція», я хотів би з самого початку відверто сказати читачеві, що в цій книзі я дотримувався особливого стилю академічної дисципліни, в якій мені було виявлено довіру працювати, та наукової суворості. І якщо говорити про мій улюблений предмет - ісламське коріння психології, то я зробив цілий розділ з обміну ідей, що впливають із суб'єктивності, особистого досвіду та натхнення, пов'язаних з моїм вивченням текстів і подій. Виходячи з того, що характер предмету визначив цю методологічну лінію у роботі з ідеями та подіями. Відповідно до цього, я взяв на себе ініціативу записати фразу «психологічні роздуми» у назву цієї книги, намагаючись знайти баланс між суб'єктивністю та об'єктивністю, між наукою та мудрістю, між правилами та роздумами.

Цим дослідженням я хотів допомогти виправити деякі уявлення про ставлення психології до подібних речей. Існують ісламські дисципліни, які обговорюють основні релігійні питання у доктрині та біографії пророків, я ж намагався показати мудрість Всемогутнього Бога у виборі Його пророків; висвітлити вибір відповідного середовища та правильного родоvodu для їх зростання доти, доки вони не приступлять до виконання своєї місії, яка чітко тяжіє до піднесеного. Психологія має відкрити нам деякі секрети мудрості Бога, пов'язаної з таким вибором. Сподіваюся, це дослідження буде корисним студентам-психологам.

Оскільки це дослідження є роздумами про емоції пророків з ісламської психологічної точки зору, це не та книга, в якій йдеться про постанови релігії і про доктринальні питання, але в ній йдеться про те, що в релігійних науках описується як шляхетні риси, чесноти і відмінні риси пророків. Тому я від-

даю перевагу тому, щоб достатньо цитувати хадиси. Однак, я дозволив собі навести і деякі слабкі хадиси. Як зазвичай говорили імам Ахмад ібн Ханбал та інші тим, хто критикував їх за використання слабких хадисів: «Якщо ми передаємо щось зі слів Пророка, нехай благословить його Аллаг і вітає, щодо забороненого і дозволеного, то ми наголошуємо на існадах. А якщо ми розповідаємо зі слів Пророка, нехай благословить його Аллаг і вітає, про чесноти вчених або про те, що не стосується ухвалення суджень і постанов, то ми виявляємо поблажливість до ланцюга передавачів».⁵

Фактично те, що називають слабким хадисом, не означає, що він помилковий або підроблений. Він може бути справжнім і нести в собі правильну сутність, але не відповідати всім точним та суворим умовам, встановленим знавцями хадисів.

---

⁵ Див.: Аль-Хатіб аль-Багдаді, Абу Бакр Ахмед ібн Алі ібн Сабіт (помер в 463 р. гіджри). Збірка етики оповідача й етикету слухача, Дослідження доктора Мухаммада Аджаджа аль-Хатиба, Бейрут: Фонд Аль-Рисала, том 1, 1989 рік, том 2, стор. 122, абзац No. (1301), і ця фраза була згадана імамом Ахмадом ібн Ханбалем та іншими, такими як Абд ар-Рахман ібн Магді та Ібн аль-Мубарак. Саме тут у проповідника зі слів Абдур-Рахмана ібн Магді.

Розділ перший

Чи підходить сучасна психологія для вивчення характерів пророків?

Деякі західні вчені назвали двадцяте століття століттям психології внаслідок його величезного значення та впливу на формування західних світських концепцій, на самосвідомість жителів Заходу та на їхні погляди на своє оточення та майбутнє свого життя. Іноді навіть кажуть, що психологія стала схожою на нову релігію Західної Європи, замінивши Церкву, а вчені, які нею займаються, уподібнилися жерцям і священикам у храмах секуляризму і поклоніння особистості самій собі. Такою є психологія. Подібно до інших наук на Заході, вона набула матеріалістичного, секулярного напрямку, спрямувавши цим шляхом мислення людини. Але, в більшості випадків, досі залишається можливість переконати жителів Заходу щодо цього сприйняття, доки воно остаточно не перетворилося на доктрину, яка заповнила порожнечу, що утворилася внаслідок того, що Церква відступила від вчення релігії. Психологія спеціалізується на вивченні природи людини. Її поведінка давала світській думці всі виправдання для здійснення світської революції. У результаті секуляризоване людство виявляється позбавленим людяності. Після цього важко було встояти перед тим, щоб не наділити людину всіма моральними силами і не звести її до верховного рангу. Церква накладала певні закони та обмеження, тому така людина заперечувала вчення своєї релігії настільки, що до-

зволила багато з того, що суперечить природному інстинкту. Постає закономірне питання, чи підходить така наука для вивчення характерів пророків? Відповідь на це питання може бути негативною чи позитивною, залежно від тієї психологічної гілки, яку обрав дослідник чи шукач відповіді на те чи інше питання.

Найбільш важливі психологічні теорії та методи, які не підходять або які необхідно попередньо ретельно вивчити та модифікувати, перш ніж використовувати для вивчення емоцій пророків

Західна психологія — унікальна дисципліна, яка відрізняється від усіх інших наук про природу та соціальні науки. Більш конкретні науки, такі як, наприклад, історія, - це унікальна суміш світського, що поєднує в собі деякі аспекти провіденційного, що її підтримують. Сучасна ж західна психологія є поєднанням експериментальних даних і різних ідей і уявлень, більшість з яких не засновані на реальних наукових фактах. Насправді, для деяких з них характерні перебільшення та ненормальні матеріальні спекуляції, і саме цей аспект становить більшу частину обсягу змісту курсів даної спеціальності. Психологічні теорії, практики та дослідження, які переважають у більшості підручників та книг, засновані на думках та уявленнях піонерів-засновників різних шкіл психології людини.

Ці піонери-засновники, незважаючи на їхні претензії на науковість, не відступали від експериментальних методів та польових досліджень, під час яких вони проводили різні експерименти, щоб зробити конкретні відкриття про природу людини. Вони запитували, чи є людина породженням своїх ідей, впливу своєї цивілізації чи особистого життя,

чи впливу свого виховання з боку батьків чи навіть продуктом їхніх психологічних проблем. Але ці фізичні уявлення про людську природу, пошуки відповіді на питання про те, чим є людина, призвели до того, що деякі з них дистанціювалися від здорового глузду та доброї моралі, стаючи основним джерелом багатьох досліджень. У досягненні чого змагаються послідовники кожного напрямку, щоб кожна команда намагалася довести те, що сказав засновник тієї чи іншої школи психології. Бо кожне з цих уявлень є основою, де будується психологічна структура у плані теоретичних уявлень і практики за такого сприйняття. Отже, кожне відхилення в природі людини призводило до тріщини в психологічній структурі, якою вона була наділена, а відповідні теорії та практики ставали псевдонаукою, навіть якщо їхні автори стверджували, що це справжня емпірична наука.

Коли психології виповнилося сторіччя з моменту її появи як науки, Американська психологічна асоціація звернулася до одного з найбільших американських психологів та мислителів, щоб він оцінив цю спеціальність відповідно до своєї наукової позиції та інтелектуальної діяльності. Обранцем став професор Зигмунд Кох із університету Бостона. Цей вчений відомий своєю спеціалізацією в галузі психології, а також філософії та вивчення мислення. Цей вчений виконав свою місію та написав повний звіт. Я маю намір точно перекласти короткий виклад найважливіших його висновків. Зокрема, він сказав: «Хоча минуло сто років з того часу, як були об'єднані зусилля для створення цієї науки, ми встановили лише небагато фактів і отримали кілька новаторських ідей, тому що це така спеціальність, в якій переважає інформація, яка претендує на на-

уковість і не є науковою, а скоріше хибною, яка є псевдознанням (pseudo knowledge)». Ця псевдонауковість, яка домінувала у психології, має великий вплив на людей. Психологія рясніє різними наївними уявленнями про природу людини, навколо яких сплетено багато теорій та методів дослідження, які прагнуть підтвердити їхню достовірність. Якщо теоретик упевнений, що людина - це не що інше, як тарган, миша чи собака, то це неминуче призведе до теоретизування та додатків, сумісних з таким дивним сприйняттям людини. Так само, коли різні школи думки переконані, що людина – це не що інше, як перетворювач розмов (як вважають біографи) або істота, яка прагне похвали та нагороди, або якась «субстанція», що постійно перебуває між стимулом і реакцією (як стверджують біхевіористи), або це машина-автомат, або електронний комп'ютер (як кажуть прихильники когнітивного сприйняття), або це перетворювач сексуальної енергії (як стверджують послідовники психоаналізу), тоді це неминуче відкриє шлях для хибних теорій та їхніх похідних.

Ці уявлення і школи думки, і навіть теорії та практики, що на їхній основі виникли, різняться між собою. Існує багато різних типів псевдонауки, але в цьому вступі ми задовольняємося тим, що говоримо про три з них, які мали найбільші переваги і здійснили найбільший вплив на формування психології, яка захопила левову частку в курсах психології, що викладаються в університетах арабських та азіатських країн. Ми спростимо наш виклад, щоб він був зрозумілим і нефаківцям у цій галузі знань. Ці гілки чи школи психології - фрейдистський психоаналіз та біхевіоризм, а також біологічна психологія.

Фрейдистський психоаналіз

Почнемо з найстарішого з цих уявлень і найвпливовішого при формуванні сучасної психології, а саме з психоаналізу Фрейда, основоположника психоаналітичних теорій та практик. У сприйнятті Фрейда та його послідовників, на думку аналітиків, людина за своєю природою є нічим іншим, як егоїстичною твариною, керованою своїми сексуальними і агресивними інстинктами, фактично, без свідомості. Наголосивши на тваринній природі людини, Фрейд перевернув християнське вчення з ніг на голову. У християнстві людина народжується спадкоємцем першого гріха Адама через те, що він їв плід забороненого дерева. Релігія наказує їй змити цей успадкований гріх і змити гріхи, які вона сама здійснила, прагненням творити добро, просити прощення і жалкувати про те, що сталося, і дивитися на секс, як на початок гріха.

Фрейд прийшов сказати людям: ви інстинктивно егоїстичні, керовані своїми сексуальними та агресивними фантазіями. Неможливо змінити цю дарвінівську природу тварини, тому, якщо ви любите секс на свій смак, то вам це дозволено, тому що в цьому ви відповідаєте своїй тваринній природі, тому вона не дорікає вам, але якщо ви відмовляєтеся, то ця сексуальна енергія, що стримується, яка щосили намагається вийти в царство свідомості, не залишить вас. Цією відмовою ви обманюєте себе. За допомогою засобів захисту, які вам були дані, енергія контролюватиме вашу сексуальність спотвореним символічним чином у вашій свідомій та підсвідомій діяльності та у ваших снах. Внаслідок цієї депривації або сексуального придушення ви зазнаєте різ-

них психологічних розладів. І це можна вилікувати лише після аналітичного психологічного лікування, яке виявляє те, що ви приховували, виводячи його з темряви підсвідомості до світла свідомості.

Ця перекручена концепція людини домінувала в психології, науках про суспільство та мистецтвах, а також в інших сферах протягом багатьох років, але вона особливо міцні позиції зайняла в психіатрії. Понад шістдесят років Фрейд і його соратники ходили і тинялися без жодних заперечень, не маючи суперників в аномальних аналітичних інтерпретаціях всіх аспектів людського життя, всієї людської діяльності з пелюшок і до могили. Вони вдягли її в сексуальні костюми, що розкривають ненормальні інтерпретації, і Фрейд не зупинявся на цьому. Протягом багатьох років він не обмежувався тим, що відбувалося у його час, але він формулював історію людства у такому ключі, як йому це подобалось. Аналізуючи життя деяких великих людей в історії людства крізь призму сексуального сприйняття, і він пішов ще далі цього, ганьблячи життя пророків та їхні релігії. Прочитайте, якщо хочете, його знамениту книгу про геніального художника Леонардо да Вінчі, автора картини під назвою «Мона Ліза» або «Джоконда», яку багато художників вважають найвідомішою картиною у світі.

Фрейд каже, що після психологічного аналізу несвідомих мотивів, які він з'ясував завдяки застосуванню свого психоаналізу щодо робіт цього художника, йому стало зрозуміло, що він підсвідомо придушував свої гомосексуальні почуття і що він був схильний до гомосексуалізму і до переваг сексуальних стосунків з чоловіками, хоча цей художник помер більш як за 350 років до народження Фрейда! Щодо його психологічного аналізу пророків, він

з'являється в його останній книзі «Мойсей і єдиногобожжя». У ній він каже, що Мойсей був не ізраїльтянином, а скоріше єгиптянином, і що він не вигадав доктрину монотеїзму, а скоріше, що це було одним із вірувань давніх єгиптян! Ця зухвалість, виявлена по відношенню саме до великих людей і пророків, спокусила низку арабських і мусульманських психологів наслідувати його приклад.

Після його смерті деякі з його спадкоємців у сфері аналітики прийшли з теоріями та уявленнями, які відрізнялися за своїм зовнішнім виглядом, але по суті це не дуже відрізняється від його сприйняття, тому фрейдистський психоаналіз залишався переважним та динамічним стилем мислення у психології, особливо у країнах так званого Третього світу. Але в самій Західній Європі його вплив значно ослаб через критику, з якою він зіткнувся з боку дослідників, які піддавали його теорію і терапевтичні практики емпіричним та практичним перевіркам, як пояснюється в наступному параграфі про поведінкову революцію.

Поведінкова революція

Біхевіоризм на півстоліття справив радикальну революцію у західній психології. Швидше, можна сказати, що вона, як і раніше, підпорядковується багатьом його теоріям і практикам, мета яких - зробити психологію експериментальною дисципліною. Він висміював фрейдистські теорії аналізу та його неприборкану зосередженість на несвідомому і сексуальних інстинктах і агресивності, але він також ґрунтується на, щонайменше, світських уявленнях

про людську природу, хоча й не таких, які придумав Фрейд. Біхевіористи підтримували західний секуляризм інакше. Вони заявили, що людина - це тварина, яка взагалі не має власної природи, але її природа формується тільки тим, що вона піддається впливу навколишнього середовища. Вона подібна до п'їри на вітрі навколишнього середовища, в якому живе. У їхніх уявленнях немає місця інстинкту чи вродженим нахилам, успадкуванню поведінки у формуванні людської натури, немає і фіксованої моралі, але все залежить від виховання, від середовища, в якому людина росте, тому неможливо посилатися на моральні чи релігійні критерії при оцінці її поведінки, як щодо окремих осіб, і груп, немає хорошого і поганого, дозволеного і забороненого. Кожне суспільство видає свої закони відповідно до того, що йому подобається, і це відповідає його культурі. Зрозуміло, що ця моральна віра в «сліпоту» не підходить для вивчення людських емоцій, не кажучи вже про емоції пророків.

Тим не менш, ми дякуємо цим біхевіористам - незважаючи на їхню помилкову філософію - за їх блискучий успіх у розробці методів лікування. Біхевіористи здійснили революцію, яка скинула психоаналіз, його методи лікування та теорії, засновані на мотивах сексуальної та агресивної підсвідомості, вони повернулися до логіки навчання у навчанні корисній поведінці, позбавлення від шкідливих та нездорових звичок. Цей метод відомий людству і використовувався з давніх-давен при вихованні дітей, а також при навчанні собак і птахів полюванню і ловам. Для читача-нефахівця простий приклад:

Поведінкова терапія ґрунтується на застосуванні теорій навчання. Уявімо, що здорова людина, маючи таку звичку, скористається ліфтом, щоб

дістатися свого офісу на 20-му поверсі, і вона насолоджується спогляданням руху людей та машин з балкона свого будинку. Але психологічно неврівноважена людина дуже боїться таких місць. Вона відмовляється піднятися на ліфті та піднятися на місце, звідки можна дивитися на землю з висоти. При цьому її охоплюють почуття неминучої небезпеки та жахливий страх.

Фрейд та його послідовники стверджують, що цей страх висоти зумовлений несвідомою боротьбою. Причини можуть мати сексуальний характер або це може бути пов'язане з дитячими переживаннями, які були забуті внаслідок придушення. Пацієнту проводять тривалі сеанси, які можуть тривати місяцями або навіть роками, щоб виявити дитячі спогади або передбачуваний несвідомий конфлікт. Таким чином, поведінкова терапія дійшла висновку, що це не так. Йде несвідома боротьба, і немає сексуальних інстинктів, але страх високих місць є, як і наявність самого захворювання. Його лікують, викликаючи у пацієнта почуття безпеки та розслаблення у поєднанні з поступовим підняттям на висоту доти, доки людина поступово не звикне долати цей страх. Результати застосування цієї поведінкової терапії на пацієнтах були приголомшливими, оскільки всі подібні випадки були вилікувані, наприклад, коли за них брався піонер поведінкової терапії Вольпе, всього за кілька тижнів, тоді як деякі пацієнти з подібними проблемами помирили, роками проходячи невдале лікування за допомогою психоаналізу.

Поведінкова терапія виявилася надзвичайно успішною у лікуванні легких емоційних розладів. Такий розлад можна сформулювати у вигляді стимулу, який виникає у навколишньому середовищі людини та реакції на нього, наприклад фобії. Це

лікування, що ґрунтується на поступовому навчанні на додаток до інноваційних методів лікування. Але вона не стала настільки успішною в лікуванні складних емоційних проблем, що виникають через мислення та сприйняття пацієнта, його помилки, що призводять до таких розладів, як депресія. Таким чином, когнітивна терапія спрямована на зміну мислення та уявлення пацієнта про себе та навколишнє середовище, в якому він живе в теперішньому, і завдяки співпраці двох терапевтичних методів, когнітивно-поведінкова терапія стала кращою і застосовується зараз у всіх клініках світу, насамперед, у країнах Заходу та в тих, що позбулися засилля психоаналізу.

Тому біхевіористи відвернулися від психоаналізу та розкрили безумство його ідей. Його методи лікування не мали успіху. Якщо вердикти Фрейда розвінчувалися, його критики множилися, тому дослідники-психіатри виходили на авансцену. Історики з'ясували його недоліки та марність його методики психологічного лікування. Наприклад, дослідження, проведене відомим британським психіатром Гансом Айзенком на більш ніж 7000 американських пацієнтів, які страждають на різні психічні захворювання, полягало в порівнянні стану тих, хто лікувався за допомогою психоаналізу, і тих, хто не лікувався взагалі. Було виявлено, що 72% тих, хто не отримував лікування, покращили свій психологічний стан після одного року експериментального лікування, тоді як поліпшення спостерігалися лише у 44% тих пацієнтів, які раніше проходили лікування за допомогою психоаналізу. Цей досвід вважався бомбою, що вибухнула перед психоаналізом. Принаймні виявляється, що психоаналіз марний

як психологічне лікування. Однак, були проведені й інші дослідження, після того, як з'ясувалося, що деякі з тих, хто проходив аналітичне лікування, погіршили свій стан.

У 1980-х роках було опубліковане точніше дослідження, яке поставило під сумнів достовірність Фрейда. Воно також наголосило на марності психоаналізу в його традиційній формі. Йдеться про дуже цінні дані, зібрані європейським дослідником Торнтоном, за допомогою яких він довів, що Фрейд, коли він писав свої дивні теорії, в яких він приписує всю людську діяльність сексуальним імпульсам і підсвідомій агресії, сам явно перебував не в здоровому психічному стані з точки зору психології. Він перебував під впливом своєї залежності від кокаїну, до якого він пристрастився через те, що використовував його для полегшення болю при раку ротової порожнини, він більше не міг терпіти свій біль, тому він покінчив життя самогубством, прийнявши занадто велику дозу наркотиків.

Цей дослідник також довів за допомогою масштабних досліджень історій психіатричних пацієнтів, що Фрейд стверджував, що йому вдалосявилікувати їх в результаті сеансів, але насправді вони невилікувалися, і що деякі з них скаржилися на хвороби фізичного роду, а не психологічного, тому виявилось, що все, що він написав про свій «чудовий» успіх, було не чим іншим, як брехнею та безпідставним твердженням. Цей автор зібрав свої дослідження у книзі під назвою «Фрейд та кокаїн». Ці дослідження та подальші дослідження, проведені в наш час, у багатьох випадках спростували Фрейда та його теорії, скинувши його з постаменту в університетах Заходу, де їх тепер вивчають на курсах історії психології.

Ми продовжили критику фрейдистського психоаналізу, щоб дати зрозуміти шановному читачеві, що психологія в такому ракурсі не підходить для пояснення емоцій пророків, як навіть для нормальної людської поведінки, як ми це розібрали у сказаному з цього приводу. Звернімо увагу читача на практики деяких арабських та мусульманських психологів. Всі ці дослідження та докази не вплинули на їхню психологічну практику. Психоаналіз, як традиційна фрейдистська психіатрія, все ще повною мірою застосовується у клініках деяких арабських та ісламських країн. Багато психологів у цих країнах не приймають жодної критики фрейдистського психоаналізу, а навпаки, вони використовували його теорії, щоб знайти те, що вони називали рішеннями соціальних проблем своїх країн. Прочитайте, якщо хочете, деякі праці арабських психоаналітиків, які прославляють Фрейда. Один вважає Фрейда одним із трьох людей, які змінили уявлення людей про себе та сприйняття ними світу, в якому вони живуть. Наприклад, у такому дусі висловився психолог у своїй статті, опублікованій в електронному журналі «Арабська психологія в Інтернеті», у 19 номері 2008 року, що вийшла під назвою: «Психоаналіз та арабське Я: від ендоскопії до практики». Автор цієї статті, д-р Абдул-Хаді аль-Факір говорить у ній: «Три інтелектуальні революції потрясли людство і завдали важких ударів по його нарцисичному примусу та непримиренності. Першою була революція Коперника, яка опустила Землю на кілька ступенів нижче статусу центру Всесвіту. Потім, по-друге, це була дарвінівська революція, яка позбавила людину уявної хибної переваги над іншими істотами. І, по-третє, величезною була роль фрейдистської революції, яка похитнула самовпевненість жало-

гідного его (тобто, похитнула віру в те, що людська істота – це гідне творіння). Це те саме его, яке посилило те, що воно заявляє і претендує на свою свідому і трансцендентну владу, при всій різноманітності стилів та форм інтелектуальних торгів. Ось він, раб (тобто людина з її его) несвідомого, цей верховний пан, що є найбільшою обителлю людських думок і дій, так він виглядає насправді, поєднуючи в собі добре і погане, високе і низьке, ненормальне і ортодоксальне. Відкриття Фрейдом несвідомих механізмів і законів, які їх мотивують і регулюють їхнє функціонування, відкрило людству явні двері та вікна, які дозволили і продовжують дозволяти йому прояснити більш точним і глибоким способом сутність її антропологічних компонентів, а також завдяки цьому ширше усвідомлювати власні здібності». Потім він продовжує говорити, що потреба у Фрейді в наших арабських країнах зараз більша, ніж потреба у європейцях у минулому, і це завдяки його величезному внеску.

Що стосується психіатричних клінік таких аналітиків, то вони, не вагаючись, переконують своїх пацієнтів із числа представників мусульманської молоді, що справжні причини їхніх психологічних розладів криються в їхньому несвідомому дежавю. Через своє сексуальне придушення вони піддаються тривалим сесіям аналізу, щоб витягти те, що від них приховано. Їхні передбачувані деякі несвідомі сексуальні мотиви були настільки погані, що вони увійшли в духовну кризу. Для деяких із них релігійні проблеми були серйознішими, ніж їхній розлад, від якого вони хотіли знайти ліки. Головне ж при цьому полягає в тому, що болісний досвід поведження з такими молодими людьми зумовлений не стільки

тим, що з ними трапилося, а тим, що вони зазнали такого згубного аналізу.

Але проблема не тільки в цьому, а ще й у тому, що деякі мусульмани, які перебувають під впливом фрейдистської думки, наслідували приклад самого Фрейда і його послідовників, тому вони написали книги та статті, що аналізують великих діячів історії, і навіть пророків, з психоаналітичної точки зору. Наводжу читачеві у якості прикладу книгу «Психологічний аналіз пророків», написану єгипетським письменником Абдуллою Камалем, і її видання обурило багатьох читачів, деякі навіть зневажали його. Як говорилося, у своїй книзі, «наклепом і злочином проти тих самих пророків», автор прославляв Фрейда і намагався застосувати деякі з його теорій до пророків і народів, до яких ці пророки були послані. У своєму розгляді того, що стосується тривожності, він повторив визначення Фрейда, згідно з яким тривога може походити з реальної небезпеки, тобто об'єктивної тривоги. Потім може мати місце невротична тривога, яка є «реакцією на інстинктивну небезпеку», як стверджував Фрейд, і тут автор вторив йому, але не повідомив читачам визначення сутності цієї інстинктивної небезпеки, дане Фрейдом, незважаючи на те, що він його використав. У своєму психоаналізі, Фрейд каже, що цей невротичний неспокій походить з несвідомого психологічного конфлікту між стримуваними сексуальними імпульсами в підсвідомості, які намагаються висловити себе і вихлюпнути енергію, що міститься в них. Вони стримуються усвідомленням того, що живе у свідомості людей, увібрало мораль свого суспільства і сформувало совість, яка змушує людину відповідати за її аморальні дії. Що б відчув той, хто звинувачував його (автора) в образі пророків, якби

відкритим текстом прочитав, що у них були сексуальні та агресивні фрейдистські умовності, які він (дещо завуальовано) використав у своїй книзі, щоб описати те, що пророки страждають від занепокоєння?

Одним із проявів його зухвалості супроти пророків є його висловлювання про те, що з пророком бореться його ж народ, бо він приносить їм альтернативну політичну систему. Потім він пише, згідно з тим, що я процитував від нього, що ця проблема закликає пророка «перетворитися на політичного лідера і видозмінитися», а його послання стає спрямованим на політичний проект. Справді, деякі з них (мається на увазі деякі пророки) завжди вдавалися до хитрощів політики та її тактики. Найвидатнішим з них є Пророк Божий Авраам, мир йому, який вдавався до алегорій, щоб висловити щось ще. Він приховував істину в деяких ситуаціях, а пророк Мухаммад сказав: «Війна – це брехня».

Потім він (автор) продовжує розглядати ситуацію з Авраамом, пророком Бога, описуючи його як першого бунтівника та прабатька цього бунту. Потім, він каже: «...його дії, переважно, були його бунтом проти свого батька ... проти авторитету батька». Цими словами він як би натякає на теорію Фрейда про Едіповий комплекс, в якій той говорить, що син у дитинстві тягнеться до своєї матері і відчуває потяг до неї. Такий сексуальний потяг пов'язаний з ненавистю та ревнощами до батька. Якщо людина не знайде психологічного вирішення цього конфлікту, це стане однією з причин того, що вона страждатиме на психічні розлади, коли досягає статевої зрілості. Дивно, що Абдулла Камаль писав цю книгу, опубліковану в 1996 році, після заходу зірки психоаналізу

в Європі. Фахівці-психологи в багатьох країнах здійснюють переклади застарілих західних психологічних джерел арабською та іншими місцевими мовами, і вони не слідують тому, що було розроблено в їхніх галузях спеціалізації останнім часом, внаслідок слабкого володіння європейськими мовами, а може і тому, що їхні бібліотеки позбавлені сучасних джерел.

Крайнощі біологічних та психологічних уявлень про природу людини

Що стосується біологічного аспекту природи (людини), то основоположники цієї концепції сприйняли еволюційну теорію Дарвіна як релігію або думку, істинність яких є безперечною і незаперечною, на цій тендітній підставі вони побудували концепцію людської природи, яка заводить їх у глухий кут Щоправда, аналітики та біхевіористи забрідали у нього і раніше. Як вважають аналітики, людина – це раб несвідомих мотивів, і вона не має засобів, щоб повністю звільнитися від них. Послідовники ж цієї біологічної концепції вважають людину рабом змін у своєму середовищі, у своєму оточенні. Вони переконані, що довкілля впливає на нервову та ендокринну системи людини, що її сутність визначається генами, успадкованими від батьків і більш далеких предків, а також іншими біологічними факторами. Так, вони дійшли до твердження того, що за кожною думкою, яка приходить до людини, стоїть зміна молекул клітин, а діяльність мозку є таким чином детермінованою, позбавленою вибору.

Вони стверджували, що якби біологічні та хімічні науки розвивалися активніше, вчені могли б контролювати психологічні та соціальні аспекти людини через біохімічний контроль над нею. Це переконання захопило їх і спонукало наважитися зайняти цю позицію, засновану на тому ж крайньому детермінізмі, який, за їхніми словами, зумовлений спадковістю та підтверджений недавніми відкриттями в медицині, що доводять вплив генів та хромосом, тобто спадковості на розвиток деяких захворювань та порушень, таких як розумова відсталість, деякі фізичні недоліки, такі як паркінсонізм. Цим переконанням сприяли дослідження в галузі візуалізації у вигляді комп'ютерної томографії людського мозку, яка принесла приголомшливі результати, які сильно змінили прогрес психологічної науки та неврології. Тому ті, які є нетерпимими стосовно альтернативних точок зору, узагальнили ці біологічні успіхи і зробили висновок, що матеріалізм впливає на людську природу у всіх її психологічних та соціальних аспектах. Твори Вільяма Джеймса є яскравим прикладом сказаного. У серії «Світ знань» було опубліковано важливу книгу в цьому контексті під назвою «Людина та психологія», оскільки в ній містяться наукові дискусії.

Ми поки що задовільнимось таким параграфом про біологічний аспект, оскільки ми присвячимо йому ще кілька сторінок у наступному розділі.

Психологічні теорії та практики, які можна використовувати для вивчення емоцій пророків

Ми вже згадували раніше, що психологія – це світська суміш, яка поєднує у своїй унікальній спеціалізації різні типи підходів та теми, з якими може не бути очевидного зв'язку. Тому що кожен із вче-

них-психологів, являючи собою різні типи людей, зосереджується на темі, яка, будучи обмеженою, представляє для нього особливий інтерес, і на основі вивчення цієї теми здійснюються спроби пояснити всі аспекти поведінки. Людина крізь призму тієї чи іншої теми, ніби дивиться на простори навколо себе через вузьку трубку, або виглядає так, ніби має психічну глаукому. Це зробило психологію сумішню різних ідей та уявлень. Це те, що змусило західних психологів сказати, що наша спеціальність – салат, який поєднує різні овочі, але я вважаю це неорганізованим публічним ринком. Ми можемо знайти у продажу на ньому деякі продукти, в яких поєднуються такі компоненти, як смак і переваги, а також багатство вітамінів, але ви знайдете їх на ринку, де продається все поспіль, без будь-якого взаємозв'язку, де годинник продається поряд з м'ясом, а одяг – поруч із комп'ютерними дисками!

Отже, ви виявите різницю між авторами книг із загальної психології у розташуванні розділів у книжках. Один з них, після загального опису спеціалізації, починає з розділу про навчання, за яким слідує розділ про статистику, потім йде розділ, присвячений сенсорному сприйняттю, і ви знайдете інший, який присвячено біологічній психології, потім – дитячій психології, і так далі. Учень може взяти будь-який розділ на початку або наприкінці книги, прочитати його і зрозуміти без того, щоб звертати увагу на попередні розділи. Таким чином, ви виявите, що професори загальної психології не дотримуються якогось загального порядку. Під час написання підручників, у кожного професора свій стиль оформлення матеріалу. І з чого це почалося? З точних наук, а скоріше з накопичення хибної ін-

формації, про що йшлося вище, коли ми цитували вченого З. Коха.

У точних науках кожен розділ у книзі веде до наступного. Наприклад, ви знайдете, що всі книги з біології або фізіології починаються з вивчення клітини, потім переходять до вивчення тканин, які є утвореннями зі схожих клітин, потім переходять до органів, що складаються з різних тканин, потім - до систем органів, таких як система травлення або нервова система, утворена різними органами. Учень не може зрозуміти розділ, якщо він не засвоїв те, що було перед ним.

Можливо, наполегливий учень із творчим мисленням знайде спосіб, як із крихт спадщини того чи іншого «психологічного авторитету» можна щось відібрати та змішати з корисними «ісламськими спеціями», щоб це можна було використати у навчанні. Щоб це можна було з користю застосувати до вивчення людських емоцій загалом та емоцій пророків зокрема. Це тому, що існують великі відмінності між різними психологічними дисциплінами та областями. Є експериментальні наукові витоки, укорінення яких було легким та корисним, і навпаки.

Читачеві може спасти на думку, виходячи з того, що ми написали досі, що не всі розділи психології засновані на наукових доказах і на ідеях, отриманих з наук, які довели свою цінність, таких як експериментальні науки. І, у зв'язку з цим, може виникнути закономірне питання: чи підходить така спеціалізація для вивчення заслуг пророків? Так, це можливо, тому що серед цієї суміші ми знаходимо групу психологів, які дистанціювалися від об-

меженості навчальних програм та шкіл, від різних психологічних методів, і вони звернулися до інших підходів вивчення, до експериментальних та польових досліджень, у яких вони використовують засоби затверджених стандартів і дані, щоб розкрити нам таємниці факторів і мотивів людської поведінки під час різних етапів її життя і щоб отримати відповіді на питання поколінь, що змінюються, про вплив цих факторів на формування її поведінки. Наприклад, можна згадати польові дослідження, проведені для виявлення ефекту спадковості та його проявів під впливом довкілля, його роль у розвитку душевних та психічних розладів. Слід уточнити, що цей приклад спрощено, щоб прояснити те, що я хотів показати, таким чином, щоб це стало зрозумілим для нефакхівців:

Вчені порівняли однойцевих близнюків з різнояйцевими близнюками, щоб точно відповісти на це питання. Йдеться про шизофренію. Як відомо, якщо яйцеклітина жінки роз'єднається після запліднення одним сперматозоїдом, вона народить однойцевих близнюків, які мають однакові генетичні характеристики. Але якщо жінка виробляє дві яйцеклітини одночасно, і вони запліднюються двома різними сперматозоїдами, вона народить різних близнюків, схожість між ними подібна до схожості між братами, народженими в різний час. Фахівці скористалися можливостями, які надає цей розумний метод, вони виявили, що частота цього психічного захворювання серед однойцевих близнюків значно вища.

Чітке порівняння з різнояйцевими близнюками підтверджує велику роль спадковості у розвитку такої ментальної хвороби, як шизофренія. Ці дослідження, як і їм подібні, не ґрунтуються на очевидній

філософській думці чи якійсь збоченій концепції про природу людини. Використовуючи ці інноваційні наукові та статистичні методи та їхні похідні на практиці, такі вчені змогли відкрити нам найкращі методи дослідження, навчання та запам'ятовування, подолання негативних наслідків психологічного стресу та способів його лікування, а також аналогічних дій як щодо здорових станів людської психіки, так і патологічних.

Ці вчені також отримали вигоду, як буде докладно пояснено в наступному розділі, завдяки поєднанню методик різних наук, завдяки поєднанню психології та точних експериментальних наук, таких як біохімія та дослідження мозку та нервової системи, а також генетики, медичної фармакології та інших тонкощів сучасних експериментальних дисциплін, щоб з'ясувати те, що було приховано від нас протягом століть, включаючи емпіричні дослідження в галузі навчання та того, де переплітаються психологічна та нервова діяльність щодо слуху, зору, пам'яті та інших аспектів. Такі дослідження змушують задуматися про те, як психологічні чинники взаємодіють з фізичним організмом, що є творінням Бога: «А також у вас самих, невже ви не бачите?» (сура «Розсіюючі», 51:21).

Що обнадіює в майбутньому психології, то це те, що вона нещодавно почала коригувати свій курс. Відбувається поступова відмова від надмірного секуляризму та зменшення відчуження від духовної та релігійної сторін після доказу їхньої корисності у зниженні психічного стресу та лікуванні розладів. Потім відчинилися двері для імпорту ідей і практик в галузі релігієзнавства, підтвердженого емпіричними дослідженнями, наприклад, йдеться про медитацію, сила якої постійно наростає, ця практика була

запозичена з буддизму, після того, як була позбавлена свого релігійного змісту. Ми також знаходимо у так званій третій хвилі когнітивно-поведінкової терапії прагнення скористатися цією буддійською методикою, щоб допомогти людям із проблемами прийняти реальність свого життя. Це терапія уважності та прийняття.

Але найвпливовіші напрями у зміні концепцій західної психології проявилися останнім часом і ще виявляться найближчими роками. Йдеться про позитивну психологію, яка повстала проти нинішньої орієнтації психології на негативні аспекти, хвороби та лікування людей, при ігноруванні позитивних сторін особистості, які можна було б використовувати для подолання психологічних проблем та для їх попередження, замість зосереджуватися на лікуванні психологічних симптомів. після їхньої появи. Досить часто пацієнт одужує, позбавляючись своїх психологічних симптомів, але не знаходить почуття щастя, задоволення і впевненості в собі, зіткнувшись з проблемами свого майбутнього життя. Таким чином, позитивна психологія намагається дослідити аспекти сили особистості людини, яка допомагає їй знаходити вирішення своїх проблем та лікувати психологічні розлади.

З появою цієї спеціальності наприкінці минулого століття ми чули про умовності та концепції, такі як щастя, задоволення та допомога іншим, якими нехтувала психологія, тому що вони мають релігійні відтінки або тому, що це не відповідає тваринним, егоїстичним уявленням про людську природу. Якщо ви вивчите список покажчиків сучасних книг з психології, ви не знайдете жодних згадок про такі терміни, як щастя чи задоволення. І це є одним із протиріч світської психологічної думки, зважаючи

на те, що дослідження емпіричної позитивної психології показали, що простягаючи руку допомоги тим, хто потребує лікування психічних розладів та хвороб, ми здійснюємо явний вплив на полегшення їхніх розладів, і це ніби є підтвердженням того, що ми, мусульмани, надаємо великого значення благодійності у подоланні недуг. Так що ніщо не заважає нам отримувати вигоду з таких польових психологічних досліджень і тих, які отримали вигоду з інтеграції між ними та експериментальними науками. Ми можемо застосовувати деякі з цих підходів для вивчення тонкощів життя пророків і розкриття мудрості Всемогутнього Бога у покладанні на них завдання щодо виконання їхньої місії та у виборі сприятливого оточення, в якому вони виховувалися для несення тягаря божественної місії, яка була їм довірена.

Ми вже говорили про тих, хто відкриває груди псевдопсихологічним теоріям і чії думки ґрунтуються на збочених уявленнях про природу людини, ми говорили про те, що вони наважилися написати про психіку пророків, і ми навели як приклад книгу Абдулли Камалю, яку він назвав «Психоаналіз пророків». Тепер ми запитуємо, чи поклалися мусульманські вчені те що, що з іншого боку прийшло до психології, що було доведено емпіричними і статистичними дослідженнями чи навіть загальним психологічним досвідом людини, чи підходили вони з такими мірками до вивчення емоцій пророків? Відповідь на це запитання ствердна, хоча, здебільшого, йдеться про те, що не перевищує обсягу кількох коротких абзаців у книгах тлумачення та біографій, що описують заслуги пророків. Винятком на загальному фоні є цінне дослідження доктора Ібрагіма Абдель-Рахіма Мустафи під назвою «Пси-

хологічні емоції пророків», яке він написав, щоб здобути докторський ступінь в університеті «Ан-Наджах» («Успіх»).

Цей скрупульозний дослідник зміг отримати користь з досліджень психології в галузі емоцій. Завдяки своїй прихильності до принципів ісламу і благоговіння перед пророками, він також уникав світських психологічних інтерпретацій, які не підтверджуються наукою чи здоровим глуздом. Д-р Ібрагім присвятив себе вивченню емоцій пророків, які ясно згадуються у Священному Корані, де сказано, що це страх, гнів, смуток, жаль, розпач, посмішка та похмуристь. Але його тверда прихильність до слів Корану, які говорять про деякі з цих емоцій, очевидно, позбавила читачів можливості дізнатися про ті емоції, про які Священний Коран опосередковано згадує в контексті проповідей чи оповідань про пророків. Його дослідження обійшло увагою деякі з найважливіших емоцій та почуттів, такі як любов, співчуття та занепокоєння. Я також не згадав про благоговіння, яке поєднує в собі емоцію страху перед Богом і любові до Нього, Всемогутнього, приводячи до покірності та підкорення Йому – все це емоції та почуття, про які Коран говорить у контексті хвали на адресу благочестивих та богобоязливих.

Я також бачу його прихильність до тексту Корану, коли він згадує про описи виразів обличчя, таких як посмішка і похмурий погляд. Їх не можна точно вважати емоціями, швидше вони є виразом емоцій, таких як радість або гнів, бо хмуритися і посміхатися означає виражати невдоволення чи радість відповідно. Хочу привітати доктора Ібрагіма Алі, чий напружені зусилля зі збирання текстів і хадисів Пророка, які стосувалися цього предмета,

довели його здібності щодо вилучення відповідних прикладів емоцій пророків із біографічних даних.

Але не можна так розповідати про емоції пророків, особливо про емоції їхнього пана, нехай благословить його Аллаг і вітає, без того, щоб сам автор не піддавався переживанням та емоціям. Але ми знаходимо доктору Ібрагіму виправдання за використання ним стилю «сухості», оскільки він писав дисертацію на здобуття наукового ступеня, в якій є свої звичаї та традиції, які ми перейняли у Західній Європи, де стверджується, що прояв емоцій дослідника може бути ознакою слабкості його аргументів. Західні письменники досягли успіху в досягненні своїх цілей, приховуючи свої емоції і пригнічуючи їх. Це називається науковим нейтралітетом. Тому, в цій книзі, як я вже згадував раніше, я навмисно роз'яснив читачеві, ще на початку, що це книга психологічних роздумів, за допомогою якої я хотів, щоб читач розділив зі мною почуття вдячності за шляхетність емоцій пророків, якими вони керувалися і які були зафіксовані в їхніх посланнях. Бо в цьому відношенні слід усвідомити мудрість Всемогутнього Бога у їх виборі та формуванні їхніх особистостей.

Серед опублікованих ісламських досліджень, присвячених психологічному та емоційному виразу з погляду особистісного сприйняття ісламу, слід згадати книгу «Психологічні аспекти вираження» доктора Ахмада Сулеймана. У ній йдеться про особистість згідно з Благородним Кораном. Автор надав мені честь, дозволивши написати передмову для його дослідження; у ньому я сказав, що ця книга: «Поєднує в собі оригінальність, точність дослідження та глибоку психологічну інтерпретацію аятів Священного Корану». Я б порадив, щоб бібліотеки

психології не були позбавлені цієї книги та дослідження доктора Ібрагіма Абдель-Рахіма Мустафи.

Я не хочу завершувати цю тему, не згадавши, що мене самого говорити з такої точки зору про емоції пророків наштовхнули не фахівці в галузі психології, а письменники та вчені, які не мали спеціальних знань з психології, навіть якщо їхні думки і були викладені лише коротко. Окремо, і в контексті хадисознавства, ми знаходимо такого наставника, як Саїд Кутуб, серед попередників у цьому питанні, за ним пішли інші. Він скористався своїм талантом та глибиною віри при написанні свого об'єктивного тлумачення Священного Корану, «Під покровом Корану», де читач знаходить багато посилань на психологічні та емоційні аспекти Корану. Але цей талант особливо виявився у його книзі «Мистецькі ілюстрації у Шляхетному Корані»; як він каже, один з його розділів чітко присвячений психологічним та емоційним аспектам життя деяких пророків, таких як Мойсей та Йосиф, а також Авраам, мир їм. Послухайте, як він переказує вам перебіг подій з погляду мусульманського психолога, з акцентом на характері Мойсея, мир йому. Ми вибрали саме цей епізод, який він назвав «Портрети персонажів оповідання», щоб підкреслити його талант і проникливість, здатність орієнтуватися в потоці аятів Корану, внаслідок чого з'являється цілісний портрет особи обраного для розгляду пророка. Професор Саїд Кутуб каже: «Він – зразок лідера, імпульсивного, нервового, що характеризується перепадами настрою. І ось він у палаці фараона, і в його присутності він набув сили, а той дивився на нього і слухав».

«Якось він увійшов до міста, коли його жителі були неуважними. Там він побачив двох чоловіків, які билися. Один був із його народу, а другий був

ворогом. Чоловік із його народу попросив допомоги проти ворога, й Муса вдарив того кулаком і вбив. Він сказав:

«Це – один із вчинків шайтана! Воістину, він явний ворог, який збиває зі шляху!» Він сказав: «Господи! Я був несправедливим до себе. Прости мене!» Він простив його, бо Він – Прощаючий, Милосердний! Він сказав: «Господи! За милість, яку Ти виявив до мене, я ніколи не буду допомагати злочинцям!» (сура «Розповідь», 28:15-17).

Далі в Корані вживається такий вислів щодо Мойсея, як «вранці він вирушив у місто, озираючись зі страхом» - а така поведінка є явним свідченням нервозності та розгубленості, очікування зла в кожному русі, що також характерне для нервових людей, разом з тим, Мойсей пообіцяв Господу ніколи більше не допомагати грішникам. А коли той, хто просив його про допомогу напередодні, знову покликав на допомогу, Мойсей сказав: «Ти явно заблукалий». Ось наступні два аяти: «Він увійшов до міста зранку, озираючись, з острахом. І раптом той, хто просив допомоги напередодні, знову попросив допомоги. Але Муса сказав йому: «Ти справді заблукав!» Коли він хотів схопити того, хто був їхнім ворогом, той сказав: «О Мусо! Невже ти хочеш вбити мене так, як учора вбив іншу людину? Ти хочеш стати тираном на землі й не хочеш бути тим, хто робить добро?» (сура «Розповідь», 28:18-19).

Просячи прощення, Мойсей сповнився жалю, страху та очікування, і обмеженість мислення та поспіху покинули його.

Незважаючи на те, що ми дуже цінуємо перо автора «Під покровом Корану», у мене є деякі заперечення, особливо у зв'язку з тим, що стосується

того, що він говорить про пророків, ніби вони були звичайними людьми, він говорить про них ніби вони були колегами чи родичами. Ось деяке з того, що я згадав у зв'язку з цим, у контексті наведеної вище розповіді, заснованої на житті Посланця Бога Мойсея, мир йому. Він описав його як імпульсивну, нервову і вкрай нестримну людину. Він описав сутність вчинку Мойсея, який накинувся на єгиптянина у відповідь на благання єврея, як те, що є сумішшю етнічного фанатизму і «дратівливості», «нервовості». Не можна вести нашу розмову про пророків сьогодні так, ніби вони були мало відмінними від наших звичайних однолітків і знайомих, які можуть будь-якої миті відкрити двері і увійти. Наприклад, сподвижникам було заборонено розмовляти з Посланцем Аллага так, як вони розмовляють один з одним, це заборонив їм Всевишній, як і підвищувати голос, щоб поговорити з ним.

«О ви, які увірували! Не перекрикуйте Пророка та не звертайтеся до нього так голосно, як ви звертаєтесь одне до одного, інакше ваші вчинки стануть марними, а ви цього й не відчуєте», (сура «Кімнати», 49:2).

Тому варто прокоментувати цей інцидент (і тому подібне в тому, що було розказано пророками), задавшись такими питаннями: «Чи мав намір Мойсей вбити єгиптянина ударом, чи удар припав у критичне місце і саме ця обставина і забрала його життя?». Або, можливо, як сказав Саїд Кутуб, він хотів просто відштовхнути його кудись убік, а справа в тому, що відбувся божественний захід, покликаний перемістити Мойсея з центру життя в палаці фараона в інше місце, щоб він міг здійснити свою місію і виправдати ту довіру, яка буде на нього покладена? Чи був гнів Мойсея таким сильним через націоналіс-

тичні мотиви? Чи полягала справа в національності, як сказав Саїд Кутуб, чи в тому, що ізраїльтянин був ображений, спровокований і, можливо, навіть поранений, і тому Мойсей, мир йому, вирішив надати йому допомогу. Тоді як можна звинуватити одного із пророків Бога у фанатизмі? Хіба шовіністи і люди, подібні до них, не виявляють ознаки найпогрішнішої злочинної та аморальної поведінки, коли роблять вчинки, що призводять до загибелі дітей, жінок та інших невинних людей?

Можливо, що Посланець Бога, Мойсей, був описаний Всемогутнім Богом, як згадується в Корані, у такому вигляді (аят 41 сури «Тага»), який свідчить про підготовку його до зустрічі з фараоном. Аллаг створив його, наділивши такою нервовою системою і психікою, які не дозволяли йому мовчати і не діяти перед лицем будь-якого гнобителя, хоч би яким високопоставленим той був. Мойсей терпіти не міг того, щоб бачити, як пригнічують людину в нього на очах. Він такий, як він був описаний у Корані: його груди стискалися, а язик не вивалювався від страху, а рухався, він був наділений силою, щоб підтримувати пригноблених, навіть якщо сцена повторюється і закінчується новим лихом.

У цьому розділі я говорив про емоції пророків і їхню реакцію на них в цілому, і я розповім у моїй наступній книзі, дай Бог, про емоції нашого пророка Мухаммада, нехай благословить його Бог і дарує йому мир, я зосереджуся на цьому зокрема, тому що він єдиний із пророків Бога, мир їм, чия емоційна біографія була записана в таких точних деталях, які не фіксувалися з жодним іншим пророком до нього. Крім того, його емоційна біографія – одне з найбільших чудес, що свідчать про його пророче служіння. На мій погляд, це більше, ніж матеріальні чудеса, на

яких зосередилися автори книг свідчень пророцтв, незважаючи на те, що важливість цих матеріальних чудес була недооцінена деякими людьми, які перебували під впливом неомутазилітів. На цьому ми завершуємо цей вступний розділ. У наступному розділі я викладу читачеві визначення психологічних емоцій з погляду сучасної психології.

Розділ другий

Емоційне збудження у сучасних психологічних та неврологічних дослідженнях; універсальне вираження емоцій

Незважаючи на явні розбіжності між психологами щодо природи емоцій та активності їх прояву, дослідник-психолог виявляє їхню користь та позитивний внесок при розробці теорій та висновків, незважаючи на дивну непослідовність, виявлену в думках учених, які дотримувалися поглядів своїх психологічних шкіл та застосовували їх у цій області. Одним із важливих висновків є те, що польові дослідження довели, що зовнішні зміни рис особи, пов'язані з різними емоціями, успадковуються генетично. Це властиво людям у різних країнах, представникам різних цивілізацій, навіть представникам примітивних племен у джунглях, котрі живуть у деяких регіонах. Навіть аборигени пустель Австралії можуть розпізнати тип емоції, дивлячись на картинки та фільми, які їм показують.

Набряк щік, почервоніння очей від гніву, блідість обличчя і тремтіння кінцівок, заїкання, зміна голосу від страху і жаху, підняття брів і розширення очей від подиву, підняття верхньої губи у поєднанні з легким стисканням носа, що призводить до звуження очей, вказує на почуття відрази, зокрема відрази до запахів, неприємної їжі або чогось неприємного для зору, це свідчить про акт несхвалення навіть при вислуховуванні про щось подібне.

Найважливіші досягнення сучасної психології

Одне з найважливіших досягнень психології полягає в тому, що вона поєднує в собі всі емоції – і похвальні, і погані – у рамках однієї класифікації, яка їх групує та сортує. У минулому, дослідники, котрі вивчають людські емоції, говорили про кожен емоцію і про кожне почуття окремо. Наприклад, здається, що в арабській мові, у давні періоди її розвитку – хоч його й відзначали за неперевершену точність опису кожної емоції – не було єдиного слова для позначення всіх емоційних станів. Комбінація емоцій та почуттів сприяла класифікації. Один із способів – виявити велику психологічну та органічну схожість між ними у збудженні та дисбалансі організму, коли, відповідно, змінюються фізіологія тіла та зовнішня поведінка.

Дослідження показали, що різні емоції, такі як гнів та страх, можуть провокувати

почуття людини, а її риси обличчя змінюються по-різному, так само як і когнітивні та емоційні зміни різні, але вони можуть спровокувати схожі органічні зміни, наприклад, почастішання пульсу.

Психологія також сприяла наголошенню на цій тріаді емоційної активності. З погляду вчених, що підтверджується науковими дослідженнями, йдеться про поєднання в собі суб'єктивного відчуття, такого як почуття страху чи гнів, радість, задоволення та інші емоції, за якими безпосередньо йдуть тілесні зміни, зовнішні та внутрішні, такі як зміна рис обличчя, а також те, що супроводжує це - нервова та гормональна активність.

Третє - це те, що людина, збуджена цими органічними психологічними та фізичними стимулами, реагує якимось чином на зовнішні подразники, як, наприклад, у вигляді втечі від того, що її лякає, боротьби з тим, хто її злить, обіймання того, кого вона любить, або сміху у зв'язку з тим, що вона щаслива і весела, і сміх робить її щасливою.

Найважливіші теорії сучасної психології у сфері емоцій

Цю потрібну послідовність люди зазвичай приймають, бо вона здається сумісною із логікою. Вона була прийнята деякими вченими, такими як Лазарус, і була підтримана дослідженнями в галузі когнітивної психології. Але вчений Кеннон провів дослідження, у яких спробував довести, що емоційний аспект знання та фізична реакція відбуваються одночасно. Американець Вільям Джеймс, той, кого вважають найбільшим із психологів, прийшов до нас із дивним та перебільшеним уявленням, підтримуючи біхевіористичне мислення, яке недооцінює важливість розмірковування та когнітивних аспектів та переоцінює стимули і негайну реакцію.

Джеймс каже, що люди думають, що емоції спричинені сприйняттям людини. Психічний стан, пов'язаний з чимось, збуджує відповідний емоційний стан, і з цього виникає усвідомлення того, що ми називаємо емоцією, і це розуміється, з його точки зору, як неправильне, тому що вірно протилежне! Тобто ваша віра в те, що людина спочатку усвідомлює, що тварина, яка сидить поряд з нею - хижий лев, тому вона боїться побаченого і тікає з усіх ніг

у пошуках порятунку - це неправильний порядок речей, а правильний, згідно з його знаменитою теорією, яка хвилює розуми біхевіористів, полягає в тому, що ви бачите лева і ваше тіло прямо відповідає тілесними реакціями, такими як біг або тремтіння, неврологічні та хімічні гормональні зміни, а також внутрішніми вісцеральними відчуттями, як то прискорене серцебиття, ці зміни призводять до почуття страху! Не можна говорити, що я почув про смерть близького друга і був такий засмучений, що заплакав, але, за словами Джеймса, треба сказати, що я почув зловісні новини, тому заплакав, і це викликало в мене почуття смутку. Не кажіть: такий розлютив мене, образив мене, я вдарив його, але кажіть: він образив мене, тому я вдарив його і розсердився.

Я можу поспішити згадати дослідження, які спростовують цю теорію, перш ніж говорити про критику аспектів найнебезпечнішої емоційності, яка виходила і розгалужувалася з цієї теорії. Не очікувалося, що спростування теорії Джеймса буде викликане досягненнями у сфері органічних досліджень, у яких ця теорія була розвинена. Якби внутрішні зміни тіла викликали почуття певних емоцій, то у всіх виникали б емоції, за яких людину збуджують власні внутрішні зміни. Але як відомо з досвіду, наприклад, відчуття прискореного серцебиття не пов'язане з якоюсь окремою емоцією, а скоріше людина відчуває це, коли злиться, коли переживає страх і любов, а також воно може мати місце і за цілковитої відсутності емоцій, коли людина займається фізичними вправами. Також, виявляється, різні емоції можуть викликати одні й ті ж самі гормони і неврологічні зміни.

Нарешті, експерименти довели, що якщо людям без їхнього відома вводять гормон адреналін

або норадреналін, який людина виділяє, коли вона відчуває страх чи гнів, то в результаті цього вони не відчувають ні страху, ні гніву, а скоріше невиразне почуття збудження. Якщо їх поміщали до групи гніву, їхній гнів посилювався, а якщо вони стикалися з чимось загрозливим, вони реагували сильним страхом. Отже, ніякі внутрішні зміни, ні тілесні рухи, ні хімічні зміни, що відбуваються автоматично у зв'язку з емоціями, без перцептивного аспекту конкретної ситуації, не визначають конкретний характер емоцій. Бо супутні хімічні та вісцеральні зміни відбуваються згодом. Тобто ця теорія сприйняття не вірна, за винятком інтерпретації кількох раптових реакцій на агресивні емоційні ситуації, наприклад, того, що відбувається з людьми, які страждають від панічних атак або сильних емоційних реакцій на безумовні подразники, які дають про себе знати раптово, тоді когнітивне сприйняття поєднується зі швидкими вродженими реакціями, такими як реакція страху миші на кішку або людини на землетрус.

Чого хотів домогтися Джеймс, розвиваючи цю теорію? Все це було зроблено, щоб спробувати зловити чотирьох зайців. По-перше: це спроба довести віру в те, що емоційні реакції йдуть за тілом, а не навпаки, і це на підтримку матеріалістичної доктрини. А по-друге: щоб пов'язати емоційні реакції людей і тварин, які не мають людських розумових здібностей на підтримку теорії еволюції емоцій Дарвіна. Це він докладно описав у своїй останній книзі під назвою «Вираження емоцій у людини та тварин».

Немає сумнівів у тому, що між нами та тваринами є схожість у нашій нервовій та травній системах, а також у створенні наших сердець, кровообігу та інших внутрішніх органів, а також у деяких наших емоціях є схожість. Це змусило давніх визнача-

ти людину як «здатну розмовляти тварину». Немає жодних сумнівів у істинності використаного Дарвіном явища природного відбору, за допомогою якого відбувається виживання найбільш пристосованих, завдяки якому творіння є сумісним з навколишнім середовищем, і здатне завдати йому шкоди.

Але це не означає, що визнання подібності між нами і тваринами та прийняття принципу сумісності та адаптації до навколишнього середовища призведе до того, що мудра людина скаже, що черепаха стане птахом, а мавпа стане людиною. Як не дивно, разуючий науковий прогрес у галузі біохімії та молекулярної біології, - саме прогрес у галузі генетики та біології в цілому, - що стався за останні п'ятдесят років, струсонув трон теорії еволюції. Він виявив її недоліки, і тут немає місця, щоб докладно зупинитись на цьому питанні. Швидше, ми хочемо виразити це словами хадису, в якому говориться: «Подібність між нами та вищими тваринами змушує нас задуматися про творіння Бога». Через наші інтелектуальні та емоційні здібності, завдяки яким ми стали людьми, ми покликані міркувати і це дозволяє нам побачити ще один аргумент на користь єдиності Всемогутнього Бога, бо подібність творіння вказує на те, що його Творець єдиний, немає бога, крім Нього, так само, як наше знання закликає нас усвідомити, що все, що існує в нашому світі, будь то люди, дерева, гори і річки, складається з одних і тих же молекул і атомів. Слава Йому! Він створив усе існуюче, надав йому відповідних форм, а потім керує ним.

І третій заєць, якого Джеймс хотів зловити за допомогою своєї теорії, - це перемога механічного сприйняття, автоматизація людської природи, або того, що відомо з погляду стимулів та поведінкових реакцій, про які ми говорили раніше. Ця візуаліза-

ція знижує важливість внутрішнього мислення та фокусується на стимулах і реакціях на них, які можуть бути вивчені за допомогою спостереження за ними та їх вимірювання, що підвищує інтерес до тілесних реакцій для полегшення спостереження та вимірювання. Четверте: підтримка філософської думки, прийнятої сучасною психологією, яка не визнає людську чесноту або її зло, або її відповідальність за дії, які вона чинить своїми руками, які вона чинила за своєю доброю волею, оскільки вона не що інше, як тварина, на неї впливають чинники навколишнього середовища та спадковість, і в неї немає реальної свободи в тому, що вона робить, і це підтверджується науковою концепцією, наївно прийнятою психологією, що підпала під вплив «секуляризму».

Між розумом та мозком

Таким чином, саме це сприйняття ставить релігійне сприйняття людської природи у вічне протистояння з атеїстичним матеріалістичним філософським тлом, на якому базується західна психологічна конструкція, в якій релігія та розум протиставляються одне одному. Як відомо, саме основа відповідальності та обачності спонукає людину вибирати те, що їй вигідно, і уникати того, що їй не вигідно, що завдає їй болю, хоча цей вибір може бути проти її забаганки. На відміну від тварин, люди пригнічують деякі свої емоції, і людина відкладає отримання задоволення від того, чого вона бажає, доки у неї не з'являться відповідні умови для цього задоволення. Якщо вона цього не зробить, вона нестиме відповідальність за завдану нею шкоду.

Що заважає людині поводитися як тварина у своїй емоційній поведінці? Це її мозок? Люди походять від мавп? Чи це розум духовної природи, який не підпорядковується матеріальним законам, і саме він керує мозком? Ця суперечка про природу людини є стовпом справи, навколо якого обертаються всі психологічні ідеї та теорії та практики, що впливають з них. Отже, ми повинні трохи зупинитися на цьому і не обійти це своєю увагою, а для непідготовлених читачів ми спростимо наш виклад і наберемося терпіння. Фахівці допомагають нам спростити відомі їм завдання найскладнішої природи.

Ми починаємо з того, що природно визнавати матеріалістичну основу розуму і природи, як і те, що духовність не повністю підпорядковується законам матерії, і таке уявлення відкидає нерелігійні матеріалістичні побудови та теорії, на кшталт дарвінівської, в засадничому плані, бо базова передумова цієї теорії стверджує, що немає жодної різниці між людиною та твариною, крім як у рівні розвитку мозку. Це переконання, якого дотримується західна наука, вона дотримується його сліпо, ніби це була послана релігія, яку почала сповідувати західна психологія.

З цього сприйняття ми розуміємо перебільшення біхевіористів та матеріалістів щодо «натури». Їхній висновок полягає в тому, що термін «розум» не може бути прийнятний, якщо це слово не означає матеріальної субстанції, яка міститься в голові. Людська душа, дух, серце або щось нематеріальне для них не існує насправді, але є ознакою тіла, і вони роблять висновки на основі такого розуміння і на підставі того, що може статися лихо, пов'язане з тим, що емоції людини, і навіть вся її особистість можуть змінитися, якщо вона потрапить в аварію,

заразиться якимись мікробами або перенесе інсульт, який пошкодить частину її мозку.

У такому випадку емоційна складова поведінки людини може змінитися, характеризуватись різкістю та спалахами гніву з найбанальніших причин, і це при тому, що раніше у неї міг бути спокійний характер. Також, людина могла стати паралізованою, втратити здатність говорити або мати якесь інше порушення. Отже, це матеріалістичне сприйняття увінчало мозок із його сірою корою як царя, контролюючого всю діяльність. Якщо це так, як вони стверджують, то яка причина припускати існування розуму чи іншої духовної субстанції, яка контролює психічну та фізичну активність людини?

Що справді тішить, так це те, що недавні дослідження, викликані революцією в галузі знань та досліджень сучасної неврології, призвели до появи вчених, які відкидають сліпе підпорядкування атеїстичному інтелектуальному фанатизму. На додаток до систематизованих досліджень екстрасенсорної психології або так званої парапсихології, було звернено увагу на перебільшення матеріалістичної думки та її монолітної концепції природи та емоцій людини. При поєднанні революції у сфері когнітивної психології, разом із дослідниками у сфері нейробіології, ми знову звертаємо увагу на роль і важливість розуму, почуттів людини і свідомості у формуванні її емоційної поведінки, як це підтверджує вчений Джон Екклс. Екклс, який отримав Нобелівську премію за свої дослідження нервової системи, стверджує, що в людини є нематеріальний розум або «сприймаюча душа» і що функціонування нервової системи та усвідомлення людиною самої себе можна пояснити лише наявністю розуму чи

сутності, яка керує своїм мозком, що наближає його та тих вчених, які поділяють його погляди, до прийняття духовної природи людини.

Ці вчені порівнюють мозок з телевізором, а розум - зі станцією, що передає. Власник телевізора, у випадку спотворення зображень, що передаються по ньому, не дзвонить на передавальну станцію, щоб повідомити про свою скаргу, а віддає свій пристрій спеціалізованому техніку для усунення проблеми, щоб забезпечити правильне отримання переданих сигналів. Розум працює як передавач, це те, що вирішує за мозок, що робити, передаючи свої невидимі повідомлення. Якщо мозок пошкоджений, його функції порушуються, і він не може сприймати те, що передає духовний розум. Він стає схожим на зламаний телевізор у своїй нездатності приймати сигнали станції, що передає.

Отже, зміну емоційного чи фізичного стану людини через пошкодження головного мозку неприпустимо використовувати як доказ заперечення існування розуму та нематеріальних духовних аспектів у формуванні її поведінки. Той, хто заперечує існування розуму і поділяє думки матеріалістів про те, що мозок є єдиним відповідальним фактором, той наївний, як маленька дитина, яка думає, що люди і тварини, яких вона бачить по телевізору, по-справжньому знаходяться в його коробці! Хоча вчений Екклс та ті, хто його підтримував, з боку дослідників не проводять ці дослідження на підтримку релігійної думки, але результати їхніх досліджень спростовують перебільшення матеріалістів. Він підтримує присутність духовного аспекту в людині, і це дуже важливо у нашому дослідженні емоцій та почуттів з ісламської точки зору.

Їх не задовольнили неспростовні аргументи релігії, але вони підтримали це своїми емпіричними дослідженнями, які спростовують цю концепцію абсолютного контролю мозку над поведінкою, включаючи інтелектуальні експерименти, у яких використовувалась стимуляція електрикою. Вони довели, що мозок може керувати рухом у тілі, наприклад, піднімати руку, але якщо втручається свідомість, то рука не хоче підніматися. Тобто існує мозок, і є людська свідомість чи розум, який не сприймає те, що диктує мозок. Якщо мозок є єдиним регулятором людської поведінки, думок та емоцій, то це неможливо. Він наказує одне, а усвідомлення людини суперечить йому, бажаючи чогось іншого. Вони довели цю гіпотезу експериментально. Вони використовували електроди для стимуляції певної області мозку пацієнта-добровольця, який переніс операцію на головному мозку, внаслідок такої стимуляції він швидко підняв руку. Це область кори головного мозку, яка відповідає за роботу м'язів, що змушують руку підніматися. Потім людині наказали не піднімати руку. Вона погодилася, але коли ця область мозку була повторно стимульована, рука знову піднялася. Інший дослідник запитує людину: «Чому Ви підняли руку після того, як погодилися не піднімати її?». Та відповідає, говорячи: «Я не піднімав її». Їй заперечують: «Якщо Ви не підняли, то хто підняв?».

Отже, мозок дає команду руці підніматися, а свідомість чи розум добровольця цього не хочуть. Якщо процес повторюється, людина автоматично використовує іншу руку, щоб рука не піднімалася. Тобто розум намагається перешкодити таким чином мозку підняти руку! Отже, мозок – це не господар, якому підкоряються.

Це переконливий доказ того, що мозок – не єдиний фактор, який формує людські думки та емоції. І її особистість – явище, на яке багато вчених не звертають уваги, навіть ті, хто каже: розум здійснює контроль над мозком. Це феномен однойцевих та сіамських близнюків. Однояйцеві близнюки, як ми згадували раніше, походять з однієї яйцеклітини матері, заплідненої живою спермою батька, а потім розщепленої на дві клітини, і кожна клітина росте з тими самими генами, щоб стати одним із близнюків. Близнюки в цьому відношенні мають ті ж характеристики, що і один мозок, тобто, мозок у кожного з них, такий самий, як і в іншого.

Дослідження, проведені на цих близнюках, підтверджують, що вони схожі в біологічному відношенні, у тому, що стосується таких параметрів, як риси обличчя і зростання, а також деякі психологічні характеристики, такі як інтелект, але вони часто різняться в особистісному плані, один з них може стати побожним, а інший – злочинцем. Навколишнє середовище схоже й ідентичне, але спадковості недостатньо, щоб створити подібність в особистості та моралі, бо як можуть виникнути два ідентичні розуми? З такими відмінностями?

Найбільш переконливі докази були отримані від сіамських близнюків. Ці близнюки народжуються з ілюзією того, що вони наче склеєні. У деяких випадках хірургам вдається їх розділити, а найчастіше їх не можна розділити, тому що операція може позбавити життя одного або обох. Один випадок, наприклад, здатний вразити читача, дуже відомий. У 1961 році народилися два сіамські близнюки в Америці, у кожного з них було своє тіло, вони мали дві з'єднані голови і два мозки, що частково перекривалися, але дивно те, що вони були зовсім різни-

ми з точки зору їхніх особистісних якостей і емоційної поведінки. Один із них був екстравертом, любив музику та отримав нагороду за перемогу в музичному конкурсі. Інший у своєму хобі – інтроверт, який працював пралею у лікарні. Як, насправді, один мозок придумав це і зумовив такі відмінності? В Індії народилася дитина з двома головами, кожна з мозком. Отже, який це буде мозок? Чи контролюватиме ця дитина свою емоційну поведінку, коли виросте, якщо залишиться живою?

Віра у слабкість матеріального пояснення та її вплив на емоційну поведінку підтверджується експериментами. Йдеться про дослідження мета-сенсорної психології або те, що відомо під терміном парапсихологія. Це спосіб пояснити, чому деякі люди отримують точну інформацію та змінюють свої почуття та емоції, відповідно. Це засоби, які не підлягають фізичній інтерпретації, такі як передача думок та емоцій від однієї людини до іншої. Коли один від одного вони знаходяться на відстані сотні або навіть тисячі миль, це так званий феномен телепатії, який був доведений за допомогою експериментальних досліджень на людях та на тваринах за допомогою різних точних засобів. Але ці результати в академічних колах вважаються вигадкою, приглушуються і не просуваються на наукових зборах, бо це суперечить світській матеріалістичній думці.

Це явище зафіксовано в ісламській історії на прикладі нашого вчителя Омара ібн аль-Хаттаба, хай Аллаг буде задоволений ним. Коли він кричав, перебуваючи в Медині під час своєї п'ятничної проповіді: «О вершина гори... О вершина гори», то Саріа ібн Занім аль-Ду'алі, який очолював ісламську армію в Персії, почув його голос. Ворог помножив

кількість своїх солдатів і мусульмани опинилися у великій небезпеці, тому він почув голос Омара, який кличе його, наказав сховатися в горах і переміг свого ворога.

Також секуляристи неспроможні пояснити феномен візуальної ясності, що вони називають ясно-видінням. Людина, наділена цим даром, знаходить місце розташування речей, які були заховані від неї у важко доступному місці, і підпадає під цей термін. Є ще таке явище, як віщій сон, який ми докладно обговоримо в наступному розділі – побачене в цьому сні виконується частково чи повністю. Вчена Джулія Моссбрідж зарекомендувала себе і стала професором природничих наук у галузі неврології після 15 років досліджень, проведених на групах людей у Північно-Західному університеті США, вона не сумнівається у здатності сновидінь передбачати майбутнє. Крім того, вчені та винахідники підтвердили, що вони не досягли б того, чого вони досягли, без вказівок, які вони отримали зі своїх снів. На чолі їх стоїть відомий фізик Ейнштейн, який вивів теорію відносності зі сну, який він бачив у юності, про корів, які рятуються від електричних дротів. Уотсон, лауреат Нобелівської премії з фізіології та медицини 1962 року за відкриття спіральної форми ДНК, зміг зробити своє відкриття, тому що він бачив цю форму ДНК уві сні. Амма Хао, винахідниця швейної машини, побачила її форму під час сновидіння.

Також секуляристи не знаходять матеріального пояснення феномену переміщення предметів з відривом, психокінезу, можливості здійснювати який було дано деяким людям. Як не можуть вони пояснити і феномен навколосмертних переживань у тих, що захворіли на хворобу, від якої були близь-

кі до смерті, а потім повернулися до життя з відчуттям того, що побували в потойбіччі. І з таких історій найвідоміша - це те, що трапилося з жінкою, яка народилася сліпою, а потім захворіла після статевого дозрівання хворобою, за якої вона знепритомніла і впала в коматозний стан. Її врятував лікар після того, як він співпрацював зі своїми помічниками у різних спробах, але коли вона повернулася до життя, вона докладно описала те, що зробив лікар і що він говорив своїм помічникам, незважаючи на те, що вона була непритомна. Тоді вона також емоційно і з почуттям розповідала про себе на смертному одрі та про свою сім'ю, про світло навколо них; Як вона вперше в житті змогла бачити в період тяжкої хвороби, а коли вона повернулася до життя, то була, як і до хвороби, сліпою.

Можна ще згадати феномен розмови мовою, яку людина не знала до того, як потрапила в аварію, яка викликала в неї струс мозку - один із найдивніших інцидентів у цій психологічній сфері. Вчені довели завдяки аудіозапису та відеозапису деяких з тих, хто потрапив у такі аварії, і з'ясувалося, що вони говорять мовою, яку не знали доти, доки інші люди не сказали їм, що це мова тієї чи іншої країни. Вчені виявили випадки цього явища в багатьох країнах Європи, Америки, в Кореї та деяких країнах Південно-Східної Азії. Одна з найбільш разючих подій такого роду сталася з американкою, яка ніколи за все своє життя не покидала межі свого містечка, а після аварії виявила, що вільно розмовляє російською. Вчені назвали це явище синдромом вільного оволодіння іноземною мовою. Але якщо використовувати конкретний термін для позначення явища, це ще не означає, що психологія здатна розпізнати явище з фізичної точки зору і що проблема вирішена!

Наша ісламська історія рясніє цим досвідом, який не підлягає матеріальній інтерпретації і який підтверджує Божественне одкровення і хадиси нашого Посланця, нехай благословить його Бог і дарує йому мир, але ми хотіли зосередитися на тому, що записали західні вчені, щоб наводити свідчення, зроблені людьми з їхнього ж кола. Мусульманський дослідник повинен розрізняти ці явища, які можуть відбуватися з мусульманином та немусульманином. Це походить від духовності людей і пульсації в них божественного натхнення або в результаті їхніх контактів з духовними світами, природи яких ми не знаємо, а також слід розрізняти чудеса пророків і гідність святих. У цьому розділі психології мені вдалося провести одне польове дослідження, яке провів для Всесвітньої організації охорони здоров'я в Ефіопії та Судані. У рамках традиційної психотерапії місцеві жителі наочно продемонстрували мені, що ми не живемо самі в цьому світі. Це неймовірний досвід для розуму, який замкнув себе у в'язниці фізичного сприйняття Всесвіту.

Ці дослідження підтверджують те, що ми раніше думали про наявність душі в нашому тлінному тілі. Цей компонент, духовне – це те, що контролює наш мозок, наші думки та наші емоції, і це те, що дає людині усвідомлення самої себе. І ми тут не на арені суперечок про те, що це за духовна лагідність, яка керує всім. Наша фізична, психологічна, соціальна, емоційна та духовна діяльність називається в Шляхетному Корані терміном «серце», який описує те, що люди звикли називати «розумом», який представляє його найважливіші функції. Таке обговорення може відвернути нас від зосередження уваги на цілях нашого дослідження. Отже, коли ми говоримо про розум, ми використовуємо термін,

яким психологи звертаються до нас їхньою мовою, але в релігійній термінології це описується терміном «серце».

Після того, як ми переконалися, що мозок - не єдиний гравець, що впливає на нашу поведінку та фізичну активність у плані психіки та емоційності, а скоріше він слухняний слуга цього розуму чи духовного серця, нам залишається пояснити як цей мозок та його нервова система формулюють те, що диктує розум, як реалізуються діяльність у цілому та емоційні аспекти зокрема. Хоча мозок – це орган, а нервова система – це фізичний об’єкт, частину активності якого ми можемо спостерігати, але, як ми докладно розглянемо пізніше, це один із найважливіших об’єктів та найскладніших із тих, що були створені Богом.

Чудо створення мозку та нервової системи

У цій книзі немає місця для детального опису фізіології нервової та ендокринної систем. Хоча ці системи причетні до переживань людини, ми представляємо лише якусь коротку загальну інформацію, щоб пересічний читач задумався про велич Божого творіння на прикладі людського мозку і нервів, і навіть на прикладі діяльності ендокринної системи. Бо чудо, створене Богом у вигляді мозку людини, справді змушує замислитись. Як підтвердили всі дослідники нервової системи та її функцій, найзагадковіша річ у величезному Всесвіті Бога – це не планета чи зірка, розташована за тисячі світлових років від нас, і не ті віруси, від яких науці не вдалося вилікувати пацієнтів. Але найзагадковіша

і найскладніша субстанція у Всесвіті – це маленька річ, вага якої не досягає і трьох фунтів і яку кожен з нас носить у надійному місці – у своєму черепі.

Девід Іглман говорить у своїй книзі «Таємниці мозку», яка стала бестселером 2012 року, що людський мозок – найскладніший орган; оскільки його клітини, нейрони, яких налічується близько сотні мільярдів, чудово пов'язані один з одним. Кількість його нейронних зв'язків в одному міліметрі кубічному мозкової тканини можна порівняти з кількістю зірок у нашому Чумацькому Шляху, що містить сотні мільярдів зірок.

Ми говоримо, що незважаючи на невеликий розмір мозку, він контролює і виконує всі дії людини, як то фізіологічні, психологічні, соціальні, емоційні та духовні, і це організація руху тіла та сприйняття, як то слух, зір, мислення, міркування, уява, здатність вирішувати проблеми та дивовижне сховище інформації. Згідно з визнанням самих учених, сучасна наука не змогла пізнати його сутність, смак до краси та емоції любові та страху, гнів, задоволення та всі інші людські емоції, коротше кажучи, все, що відчуває людина чи що вона робить у цьому світі. Незважаючи на невеликий розмір, що не перевищує 2% загальної маси тіла, мозок має велике значення. Роль, що він виконує під наглядом розуму, вимагає багато енергії, оскільки він споживає близько 20% енергії організму. Глюкоза - це джерело енергії, яке використовує все тіло у процесі окислення. Нервові клітини не зупиняють свою активність ні вдень, ні вночі, коли людина не спить або спить.

Хоча ми віримо в контроль розуму над мозковою активністю, особливо щодо тих видів діяльності, які залежать від людської свідомості та свободи

ухвалювати добрі чи злі рішення, тому ми зосередимося на тому, що буде далі. Ми поговоримо про фізичні навантаження на мозок.

Після революції, викликаної появою електронних комп'ютерів, вчені спробували проникнути в глибини людського мозку завдяки роботі комп'ютера, і в цьому Девід Оттосон, один із відомих дослідників, що вивчають нервову систему за допомогою комп'ютерів, повідомляє нам, що для нейробіологів до кінця пізнати всі секрети людського мозку не буде можливим ні зараз, ні в майбутньому, тому що людський мозок не може повністю пізнати сам себе! Це також неможливо для вчених-електронників ні зараз, ні в майбутньому зробити калькулятор на рівні людського мозку, тому що ефективність людського мозку вимагає для свого досягнення мільйона складних комп'ютерів, які працюють одночасно і споживають величезну кількість електроенергії, приблизно 100 000 ампер, а людський мозок чудовим чином функціонує, споживаючи електроенергії стільки, скільки споживає лише один простий підсилувач! Тож наука дійшла до мозку і застопорилася, а як щодо того, якщо питання стосується розуму чи серця? Духовної сили, яка керує цим чудовим мозком? Тут людство стоїть перед секретом, який мудріше залишити в таємниці. «Вони питатимуть тебе про душу. Скажи: «Душа виникла за наказом мого Господа. Вам дано знати про це дуже мало»» (сура «Переніс вночі», 17:85).

Ми не знаємо, як ця духовна сила взаємодіє з мозком, і ми не знаємо, чи вона відіграє якусь роль для серця в цій чудовій взаємодії, але ми щодня читаємо про нові відкриття, які розповідають нам про це диво, яке ніколи не припиняє нас дивува-

ти. Дослідження щодо трансплантації органів підтверджують нам, що людське серце – це не тільки кров'яний насос, у нього своя нервова система та власна пам'ять, а також особлива функція, пов'язана з емоційною поведінкою. Тому на пацієнта, якому передано серце іншої людини, на його емоції впливає господар, тобто серце донорське. Якщо Бог відмовив нам у знанні істини про духовну силу, яка контролює нашу свідомість і наші емоції за допомогою нашого мозку, то Всемогутній Бог дозволив нам шукати, щоб дізнатися про секрети того, чому наш мозок не гине, незважаючи на наявність різноманітних «дивностей». Давайте поговоримо про ці «дивності» у світлі нашої теми, тобто у світлі емоцій.

Таким чином, мозок отримує мільйони, якщо не мільярди, сигналів та нервових імпульсів від різних органів чуття організму, від навколишнього середовища, як зовнішнього, так і внутрішнього, з уяви та пам'яті. Чудо полягає в тому, щоб зрозуміти його мету, відрегулювати її та видати ефективний наказ з інструкціями, які зберігають здоров'я організму та підтримують його біохімічний баланс, контролюючи його різні органи, такі як травна та дихальна системи, кровообіг, частота серцевих скорочень та видільна система. Потім слід зважити ці аспекти вирішення проблем і, завдяки ретельному логічному мисленню, яке дивиться на минулий досвід і дає волю його уяві про те, що може статися в майбутньому, слід зробити екстраполяцію, відреагувати у випадку, якщо потрібна швидка емоційна реакція, вжиття рішучих заходів, щоб протистояти небезпеці, відбити агресію або втекти, коли потрібно вирішити, що це за ситуація - сплеск любовних емоцій на романтичному тлі або щось таке, від чого волосся стає дибки.

Ця багатогранна діяльність вимагає мудрого лідера та знаючого провідника. Обов'язковим компонентом у цьому випадку є нервова система, яка здійснює розподіл обов'язків і спеціалізацій під командуванням цього головного командира, - кори мозку. Як відомо, західні вчені вважають, що кора головного мозку, що покриває 70% площі мозку, є основним організатором для всіх цих дій та явищ; кора — Cortex — має безліч зморшок та складок, сіра речовина називається контролером усіх функцій мозку. З погляду феноменологічних досліджень, саме кора є головним фактором-виконавцем діяльності нервової, а через неї і ендокринної системи, а її команди, що видаються за будь-якої людської діяльності, як фізичної, так і розумової, коли вона збуджена, діють так, начебто б вона була військовим командиром у штабі на полі бою, одержуючи інформацію від усіх армійських частин, а потім віддавала накази на її основі. Кора головного мозку дає вказівку м'язам рухатися, залозам виділяти свої хімічні речовини або іншим органам, відповідальним за різні види негайної діяльності, усувати різні проблеми. Це розподіл спеціалізації мозку та нервової системи, а також тісна координація між ними є предметом різних обговорень та досліджень. Воістину, це привід, який пропонує кожній людині задуматися над словами Аллага Всемогутнього: «Це все – творіння Аллага! Тож покажіть мені, що створили ті, [кому ви поклоняєтеся] замість Нього. Але нечестивці перебувають у явній омані!» (сура «Лукман», 31:11).

Дослідження, проведені протягом останніх двох десятиліть, відкрили нам частину цього дива. Це було питанням людства з того часу, як людина почала сумніватися в роботі свого мозку. Це тому,

що вчені вперше в історії людства змогли побачити на власні очі, що відбувається з клітинами мозку під час його активності при мисленні, навчанні чи уяві, коли людина перебуває у свідомості, у сні чи коли вона перебуває у стані спокою чи збудження, викликаного безліччю емоцій, оскільки це дослідження показало точний розподіл різних компонентів мозку для цієї фізичної, розумової, емоційної та художньої діяльності.

Дослідники зробили ці дивовижні відкриття за допомогою методів сканування мозку або комп'ютерної томографії, такої як магнітно-резонансна томографія (МРТ) та магнітно-резонансна функціональна томографія ФМРТ, яка вивчає мозок живих людей. Одне з найцікавіших досліджень сучасності – це те, в якому дослідник з університету Айови, США, використав магнітний резонанс для ідентифікації певних ділянок мозку для різних емоцій та для спостереження за змінами, що відбуваються в мозку, наприклад, за пацієнтами з депресією, коли вони приймають препарати антидепресанти, доки їх стан не покращується.

У цій книзі нам важливо відзначити, що феноменологічні дослідження, засновані на фізичних спостереженнях, підтверджують те, що в цій корі виконуються найважливіші вищі психічні та когнітивні функції, завдяки яким ми є людьми, призначеними Всемогутнім Богом на землі як намісники, а місцем здійснення цих вищих функцій є, зокрема, лобова кора мозку. У фронтальній частині, розташованій за префронтальною корою, обробляється інформація, що надходить безпосередньо з життєвого середовища, і там же враховується попередній досвід людини, в результаті чого людська здатність мислити, ретельна логіка, порівняння виборів і

прийняття хороших або поганих рішень мають місце. Так, деякі сучасні тлумачі Корану стверджують, що розуміння опису Всемогутнім Богом хохла Абу Джахла як брехливого хохла помилкове. Тобто, йдеться не про чуб, а про явне наукове диво, тому що лобова доля мозку розташована за лобною кісткою (за лобом), що виражається в Корані, - про це говорить доктор Кейт Мур, професор анатомії університету Торонто і здогадувався Аль-Кінді, а доказом цього коранічного дива є незнання лікарями функції лобової долі мозку до 1842 року, коли американський залізничник був поранений гострим залізним прутнем. Внаслідок травми він втратив лобову долю мозку, що вплинуло на його розумові здібності, ухвалення рішень та його особистість, але не завдало йому жодної іншої шкоди щодо його тілесних функцій та вродженої поведінки.

Для нас важливо знати, що з цієї ділянки кори головного мозку вирушають екстрені повідомлення, іноді для цього потрібно лише кілька секунд, до місць організму, що відповідають за емоційні реакції та прояви почуттів, одним з таких місць є надниркові залози, - ендокринна залоза, розташована над нирками, яка виділяє адреналін.

Як тільки ці залози виділяють адреналін або норадреналін, вони запускають емоційну кризу в організмі, щоб протистояти надзвичайній ситуації, яка налякала, розсердила чи спровокувала людину. Вона має іншу емоцію, яка загрожує її існуванню або викликає в ній те, що було приглушено її природними інстинктами, і тоді людині для здійснення енергетичних витрат потрібен цукор. Глюкоза в крові зберігається в печінці, а відсотковий вміст кисню збільшується зі збільшенням швидкості та глибини дихання. Об'єм повітря, що прокачується

через бронхи і легені в цілому зростає через гостру потребу в енергії при емоційному збудженні.

Ця енергія виникає в результаті внутрішньої хімічної реакції кисню з глюкозою або ще чимось. Енергія, що міститься в цукрі, виділяється у процесі внутрішньоклітинного дихання. Після цих хімічних реакцій, клітинам потрібно позбавитися вуглекислого газу та надлишків води, що перебуває в газоподібному стані, тобто у вигляді водяної пари за рахунок прискореного процесу дихання. Зіниця ока також розширюється, завдяки чому зір стає більш чітким. Посилюється слух, збільшується частота серцевих скорочень, збільшується кількість крові, що виділяється при його ударах, і концентрація енергії впливає на м'язи тіла та головний мозок і зупиняє нормальні тілесні процеси, які не мають стосунку до справи, що призвела до порушення внаслідок надзвичайної ситуації. Процес травлення, наприклад, також є складовою метаболізму і на нього також впливають надзвичайні ситуації. Від швидкості згортання крові та підготовки до цього процесу залежить те, чи вдасться пораненому організму уникнути сильної кровотечі та чи виживе поранена на полі бою людина. Коротше кажучи, людина в стані збудження стає дуже уважною до боротьби, втечі або інших форм реакцій, пов'язаних із проявом емоцій.

Ці раптові мимовільні зміни знаходяться під контролем вегетативної нервової системи, особливо тут задіяна її симпатична гілка. Ця гілка – як незалежний орган, який відповідає за керування операціями під час надзвичайної ситуації. Він зупиняється, коли ти зайнятий звичайними процесами, на зразок перетравлення їжі. Тому що людині в цій ситуації з такими «розслаблюючими» органічни-

ми процесами не потрібні складні емоційні реакції. Коли надзвичайна ситуація закінчується, цей відділ нервової системи поступається місцем на сцені своїй протилежності – парасимпатичній нервовій системі. Завдяки взаємодії цих двох протилежних систем у своїй роботі нервова система здатна здійснювати незалежну підтримку хімічного та психологічного балансу в організмі. Оскільки симпатична система активується, коли має місце роздратування страхом і гнівом або має місце сексуальний потяг до іншої людини, а парасимпатична нервова система активується, коли радість бере гору, а також спокій.

Коли емоція бере гору над людиною, ці зміни відбуваються примусово і без її попереднього бажання. Але вона відчуває її активність, незважаючи на свою нездатність контролювати її. Він відчуває частіше пульсу, пітливість і тремтіння при впливі емоційних стимулів, таких як страх, занепокоєння, гнів або навіть коли коханець зустрічає свою кохану. Ці емоційні реакції, які відчуває людина, вона не може зупинити їх, вони використовуються вченими під час застосування детекторів брехні. Коли психолог отримує деяку інформацію про конкретний злочин серед іншої інформації, яка не має прямого стосунку до нього. У випадку скоєння злочину серцебиття та швидкість дихання обвинуваченого частішають, а потовиділення на долонях збільшується внаслідок його занепокоєння щоразу, коли ця точна інформація згадувалася про скоєний злочин, порівняно з його відповідями, коли він вислуховує інформацію, яка не має стосунку до злочину. Психолог приходять до висновку, що це справді так, що обвинувачений - це той, хто вчинив злочин або повністю обізнаний із подією. Що таке детектор

брехні? Фактично це точна електронна шкала для визначення інтенсивності емоцій.

Таким чином, нервова система людини дозволяє їй виконувати різні види діяльності, у тому числі добровільно, те, що вона робить за своєю власною доброю волею та усвідомленням, і, таким чином, несе відповідальність за цей вибір, якщо він веде до добра чи зла – це дії, що відбуваються через префронтальну кору головного мозку. І є мимовільні реакції, які відбуваються при збудженні, як ми згадували, і є третя група, яка мимовільна і виконується так, що людина її не усвідомлює, вона не обумовлюється емоціями, але може зазнавати їхнього впливу.

Це внутрішня активність нервових волокон, які контролюють фізіологічну активність, внутрішню, як перетравлення їжі або роботу нирок. І милістю Всевишнього над людиною є те, що Він забезпечив те, щоб мимовільна нервова діяльність не належала до відповідальності людини, і якби Він це не зробив, ми почули б, що такий-то помер, тому що він забув перед сном контролювати свій пульс, або він був отруєний, бо забув розширити капіляри у своїх нирках.

Я хотів би зробити порівняння між цими двома аспектами діяльності нервової системи та діями людини. Адже Бог вимагатиме, щоб людина прозвітувала за свої вчинки, адже Бог наділив людину усвідомленою свободою вибору. Людина може вибрати поклоніння Богу і допомогу нужденним і отримати винагороду, або вибрати аморальність і здійснити аморальність і бути покараною. Але місто, в якому вона народилася, її фізичний стан та її батьки – це

те, що Бог визначив для неї без її вибору. Оскільки ми так вдячні Богові в цьому світі, що Він звільнив нас від відповідальності за внутрішню діяльність наших організмів, Він змусив їх працювати ідеально без нашого втручання та усвідомлення, тому ми дізнаємося про Його милість до нас, коли Він обирає це. Що стосується нас щодо цих справ, які були зумовлені для нас того дня, коли ми воскреснемо в майбутньому житті, Аллаг має великий доказ.

Серед недавніх відкриттів, що змінили уявлення багатьох учених про біологію збудження та емоцій, є мигдалини (амігдала), що розкривають важливу роль, у діяльності мозку. А також ті, які прояснюють роль так званого гіпокампу в людському розумінні емоцій та реакцій на них та у занесенні цих подій у свою пам'ять. Нейробіологи виявили, що мигдалеподібне тіло, незважаючи на свої невеликі розміри і непримітне розташування, «забите» в нижній частині мозку, є найважливішим для пробудження емоцій та почуттів, воно є відповідальним за зберігання цих переживань у довгостроковій пам'яті. Фахівці з'ясували, що коли мигдалеподібне тіло стимулюється у тварини настає жорстока бойова відповідь, домашні кішки нападають на інших кішок і навіть нападають на свого господаря, який годує їх, а вони труться об нього, щоб показати свою прихильність до нього. Але якщо ця структура хірургічно видалена з мозку тварини, вона втрачає здатність реагувати на агресію, і тварина також втрачає почуття страху та сексуального бажання. Як показали операції, проведені на людях, у яких мигдалеподібне тіло було видалено з їхнього мозку за медичними показаннями, у таких людей більше не було потреби піклуватися про інших членів сім'ї та друзів, і такі люди можуть втратити здатність

впізнавати їх, і віддавати перевагу самотності й отупінню, незважаючи на наявні розумові здібності.

Що стосується гіпокампу, який примикає до мигдалини, він відіграє важливу роль у стабілізації переживань короткотермінової пам'яті. Згадайте, що ви думаєте чи робите зараз у короткостроковій пам'яті, перенісши це у довгострокову чи постійну пам'ять. Наша постійна пам'ять – це те, що знайомить нас із собою, нашою родиною, нашою Батьківщиною та всіма дорогими для нас людьми. І для нас важливо те, без чого наше життя не було б нормальним. Якщо у людини пошкоджений гіпокамп або він видаляється з його мозку, вона втрачає здатність набувати нових знань, оскільки кожен новий досвід швидко зникає з пам'яті, і якщо вона бачить іншу людину, яку не знала раніше, та йде ненадовго, а потім знову повертається, то прооперована людина сприймає її так, ніби бачить уперше в житті.

Завдання гіпокампа - точно записувати переживання і за необхідності зберігати в довгостроковій пам'яті. Що стосується мигдалеподібного тіла, це те, що надає цим переживанням їхнього емоційного та чуттєвого змісту. Якщо ви бачите лева, то за участю гіпокампа ця подія була записана у всіх подробицях у пам'яті, але мигдалеподібне тіло вирішує, чи це справді лев, який знаходиться у своїй клітці в зоопарку і ви почуваетесь в безпеці, або ж це лев, який сидить у вас на підвір'ї і ви налякані.

Донедавна вчені, які вивчають нервову систему, вважали, що емоційні переживання посилаються таламусом від органів чуття до кори головного мозку, а потім до мигдалеподібного тіла та інших структур, що відповідають за емоційні аспекти людини, щоб виконувати необхідну діяльність, незва-

жаючи на те, що її спровокувало. Але недавні дослідження показали, що якщо людина стикається зі стресовою ситуацією раптово, ситуація має емоційне забарвлення і в ній задіяні почуття, лише мигдалеподібне тіло стимулює надниркові залози. І що його супроводжує, то це підготовка тіла до швидкої реакції за частки секунди, і цей час коротший, ніж за умови звичайної подорожі імпульсів до кори головного мозку і назад до мигдалеподібного тіла.

Це дуже корисно при успадкованих інстинктивних реакціях, таких як страх кішки перед собакою, миші перед котом, а людини перед змією та землетрусом. У цих випадках може настати швидка реакція людини, і людина діє швидко, майже автоматично. Можливо, це ті рідкісні випадки, коли її організм реагує в результаті емоційного стимулу, ще до завершення створення повноцінної когнітивної картини, ніби самі обставини вказують шлях вирішення в надзвичайних ситуаціях, аналогічних теорії Джеймса, яка згадувалася вище. Шляхетний Коран говорить нам, що Всемогутній Бог зробив з людьми печери: «Ти б вирішив, що вони не сплять, хоч вони спали. Ми перевертали їх то на правий бік, то на лівий. І пес їхній, випроставши лапи, лежав перед входом. Якби ти знайшов їх там, то вжахнувся б і втік.», (сура «Печера», 18:18).

Але про цей поспіх, не думаючи про наслідки, людина може пізніше пошкодувати або відчутти сором через розпал своїх емоцій, вона може соромитися того, що вибухне злим гнівом або побіжить геть, якщо щось злякає її на очах у знайомих, або якщо вона видасть вибух сміху побачивши друга, що впав з коня. Це може викликати здивування, але іноді людині потрібен момент емоційного поспіху. Одна з найкумедніших речей, які згадувалися у зв'язку з

цим, - це те, що чоловік побачив маленьку дитину, що падає у водойму, тому він кинувся в річку, повністю одягненим, щоб врятувати її. Потім він згадав, що не вміє плавати, і йому потрібен був хтось, хто врятує його та маленького хлопчика! Як виявилось в результаті досліджень, нервові волокна, що йдуть від органів чуття до кори головного мозку, мають відгалуження, що йдуть безпосередньо до мигдалеподібного тіла, щоб мозок міг швидко реагувати на емоційні події, але основна гілка йде до кори головного мозку. Виходячи з вищесказаного, мигдалеподібне тіло відіграє роль при вирішенні невідкладних завдань, коли потрібно діяти в надзвичайному порядку, та екстрені ситуації вирішуються до передачі інформації «начальнику». Нервова система, тобто префронтальна кора головного мозку, обробляє інформацію при вирішенні звичайних емоційних проблем, коли інформація вирушає до кори головного мозку для повільного вивчення питання. Важливий зв'язок з емоційними та духовними реакціями пророків обговорюється у наступному розділі.

Ми написали цей і попередній розділ, щоб звернутися до студентів-психологів і спростили матеріал так, щоб він був зрозумілий для читача-нефахівця. Тому що ми будемо посилатися на деякі з цих даних у наступних розділах. Також ми просимо вибачення у психологів-фахівців за наше прагнення спростити те, що їм відомо про глибші питання. І це складно, і ми вибачаємося перед читачем-нефахівцем, якщо йому важко стежити за деякими думками з того, що ми виклали в цих двох абстрактних розділах, а наші роздуми про емоційну і духовну поведінку пророків і мудрість Бога, виявлену щодо них, будуть викладені в чотирьох розділах, що залишилися.

Розділ третій

Чи повною є віра мусульманина, якщо він задовольняється такими аспектами, як поклоніння Богу і пізнання ісламу, без почуття щирої любові до Бога?

У попередньому розділі ми спробували надати загальну інформацію про емоції та про пов'язані з емоціями дослідження, порівняння сучасної психології, з її гіпертрофованою увагою до свого світського та матеріалістичного походження, та ісламського сприйняття. Ми присвячуємо цей розділ розмові про важливість емоційного аспекту у вдосконаленні віри та поглибленні зв'язку з Богом, бо без почуття віра може в'янути та слабшати. Емоційна сторона – одна з осей, поряд із духовною віссю, існування якої заперечувалося чи ігнорувалося сучасною матеріалістичною психологією, яка задовольнялася трьома іншими осями.

Перша з цих осей - це когнітивний аспект, за якого людина прагне придбати нову інформацію, яка може змінити її погляд на себе та навколишнє середовище, а також може змінити її переконання. Друга - це поведінковий або практичний аспект, який людина виконує в результаті дій, що впливають з того, що вона набула з інформації, а третя - емоційний чи чуттєвий аспект, такий як почуття радості та щастя, яке відчуває людина в результаті своєї практичної діяльності. Психологія підтвер-

джує, що всі психологічні та фізіологічні дії людини обертаються та повторюються саме навколо цих трьох осей та у зоні взаємного впливу між ними.

Логічне розташування цих факторів починається з когнітивного аспекту, потім переходить до практичного поведінкового аспекту, потім – до емоційного аспекту. Але насправді ці фактори можуть перетинатися один з одним, і їхній порядок варіюється, так що розрізнити їх складно. Когнітивний фактор може виходити від початку з сильним емоційним імпульсом. Він може нав'язуватись людському мисленню та свідомості, затримуючи чи посилюючи практичну поведінкову активність. Або ж почати можна з практичного поведінкового чинника, наприклад, коли людина опиняється в обставинах, які змушують її здійснювати певні дії та дії, про які вона ніколи раніше не думала, таким чином отримуючи нові знання, які відкриються їй. Те, що було приховано від неї в її здібностях і нахилах, так це її погляд на себе, своє оточення та емоційне самопочуття. Це короткий виклад цих факторів у сучасній психології, тому, згідно з нашою ісламською концепцією, так виглядають ці дії та взаємодія між ними.

Я починаю з добре відомого благородного хадиса, переданого Муслімом від Омара ібн аль-Хаттаба, нехай буде Аллаг задоволений ним, який сказав: «Одного разу, коли ми перебували в товаристві Посланця Аллага (хай благословить його Аллаг і привітає), до нас несподівано підійшов якийсь чоловік в сліпучо-білому одязі і з синювато-чорним волоссям, на вигляд якого не можна було сказати, що він мандрівник; ніхто з нас не знав його. Він сів навпроти Пророка (хай благословить його Аллаг і привітає) – так, що коліна їхні зіткнулися – уперся долонями

собі в коліна і сказав: “О Мухаммаде, повідай мені про іслам”. Посланець Аллага (хай благословить його Аллаг і привітає) сказав: “[Сутність] ісламу полягає в тому, щоб засвідчити, що немає божества, гідного поклоніння, крім Аллага, і що Мухаммад – посланець Аллага, в тому, щоб молитися, виплачувати закят, дотримуватися посту під час Рамадану і зробити хадж до Дому, якщо є можливість зробити це”. Цей чоловік промовив: “Ти сказав правду”, а ми здивувалися тому, що він ставить Пророку (хай благословить його Аллаг і вітає) запитання і підтверджує правдивість його слів. Потім він сказав: “А тепер повідай мені про віру”. Посланець Аллага (хай благословить його Аллаг і вітає) сказав: “[Сутність віри полягає в тому, щоб увірувати в Аллага, Його янголів, Його Писання, Його посланців і в Останній день, а [також у тому, щоб] увірувати у визначеність наперед як доброго, так і поганого», — і цей чоловік знову промовив: «Ти сказав правду». Потім він сказав: “Розкажи мені про іхсан”. Посланець Аллага (хай благословить його Аллаг і вітає) сказав: “[Сутність іхсану полягає в тому,] щоб поклонятися Аллагу так, ніби бачиш Його, а якщо не бачиш, то [пам’ятати про те, що] Він, воістину, бачить тебе”. Потім він сказав: “А тепер повідай мені про останню годину”. Посланець Аллага (хай благословить його Аллаг і вітає) сказав: “Той, кого запитують про неї, знає не більше, ніж той, хто запитує”. Він сказав: “Тоді повідай мені про її ознаки”. Посланець Аллага (хай благословить його Аллаг і вітає) сказав: “[Ознакою наближення цієї години стане те, що] рабиня породить свою пані, і ти побачиш, як босі, голі та незаможні пастухи овець намагатимуться перевершити один одного висотою своїх будівель”. А потім ця людина пішла, коли ж минув деякий час, Посла-

нець Аллага (хай благословить його Аллаг і вітає) запитав: «О Омаре, чи відомо тобі, хто ставив ці питання?». Я сказав: «Аллаг і Його Посланець знають про це краще». Тоді він сказав: «Воістину, це Джібріль, який прийшов до вас, щоб навчити вас вашої релігії»».

Отже, з цього хадису зрозуміло, що віра в Аллага та Його Посланця, нехай благословить його Аллаг і вітає, а також в янголів та посланців, в Останній День – міцний фундамент пізнання віри, на якому будуються практичні ісламські релігійні обряди, такі як молитва, піст та паломництво. Що стосується третього чинника, на якому зосереджена увага, то він представлений емоційним відчуттям того, що Всемогутній Бог у Своєму піднесеному «Я» знає про раба, коли той занурений у своє поклоніння, перебуваючи в стані, в якому почуття змішане з духовним поглинанням опановує його. Це вказує на те, що Всемогутньому Аллагу потрібно поклонятися не тільки зі знанням, з розумною вірою і здійснюючи певні ритуали, але також до цього має бути доданий емоційний компонент, заснований на вірі. Саме тому ми і сказали, що з точки зору ісламської перспективи, необхідні чотири компоненти: когнітивний, поведінковий, емоційний і духовний.

Тут важливо ще раз наголосити на важливості цього емоційного аспекту ісламу. Бо без нього це могло б призвести до того, що віра ослабне або може зникнути. Одним з яскравих і виразних прикладів цього є те, що віра мусульманина не є повною без почуття любові до Посланця, нехай благословить його Аллаг і привітає, без любові, яка перевершує його любов до себе, своїх дітей та всіх інших людей. Розповідає Анас ібн Малік, нехай буде Аллаг задоволений ним: «Посланець Аллага сказав: «Ніхто з

вас не повірить, поки я не стану для нього улюбленішим, ніж його син, його батько та всі інші люди».

У «Сахіх аль-Бухарі» було сказано, що Омар ібн аль-Хаттаб зі своєю звичайною відвертістю сказав Пророку, нехай благословить його Аллаг і привітає: «Адже ти, о Посланцю Аллага, мені дорожчий за всіх, крім мене самого». Пророк, нехай благословить його Аллаг і привітає, сказав: «Ні, присягаюсь Тим, у Чийй руці моя душа, поки я не стану для тебе дорожчим, ніж ти сам». Омар сказав йому: «Тепер, клянуся Аллагом, ти мені дорожчий, ніж я сам». Посланець Аллага, нехай благословить його Аллаг і привітає, відповів: «Ось тепер, Омаре».

Тому біографи, що заслуговують на довіру, передали нам найкращі зразки цієї безприкладної любові в житті людей. Це, наприклад, розповідь про те, як Абу Бакр ас-Сіддік випереджає Посланця Аллага, нехай благословить його Аллаг і привітає, і першим входить до печери Саур перед ним, щоб подивитися, чи справді це безпечне місце чи там є якийсь хижак або отруйні змії. А коли він переконався у безпеці печери і вони туди увійшли, то Посланець Аллага поклав голову на коліна Абу Бакра і заснув. Тоді щось вкусило Абу Бакра за ногу, але він не ворухнувся, щоб не розбудити Пророка. Проте, від болю в нього мимоволі потекли сльози, які потрапили на обличчя Пророка і той прокинувся через це. І це розповідь про людину на ім'я Савад ібн Газія. Його історія така. Посланець Аллага вирівнював ряди своїх сподвижників у битві біля Бадру: він тримав у руці стрілу і нею керував людьми. Коли Пророк проходив повз Савада ібн Газійю, союзника Бану Адія, який виступав уперед шеренги, то штовхнув його в живіт стрілою і крикнув: «У ряд, о Саваде!» Той вигукнув: «О Посланцю Аллага, ти ж

мені боляче зробив! Адже Аллаг послав тебе з правдою та справедливістю. Так відплати мені! Пророк відкрив його живіт, сказавши: Відплачу, обійняв його і поцілував живіт. При цьому Пророк запитав: «Що тебе штовхнуло на це, Саваде?». Той відповів: «О Посланцю Аллага! Ти бачиш, що діється. Я хотів, щоб виповнилося найзаповітніше моє бажання: щоб зіткнулася твоя шкіра з моєю на прощання». Посланець Аллага побажав йому добра.

Що стосується історії Хубайба ібн Аді, то після того, як його піддали страшним тортурам перед тим, як страчувати, його глумливо питали, чи не хоче він, щоб на його місці був Мухаммад. На це мученик непохитно відповідав: «Клянуся Аллагом, я не хотів би порятунку і повернення до рідних, якби за це Мухаммаду довелося терпіти хоча б укол колочки».

І коли Абдуллаг ібн Салюль, голова лицемірів, наважився посягнути на становище Пророка, нехай благословить його Аллаг і привітає, сказавши: «І ось ми повернулися до Медини, щоб вигнати з неї найголовніших принижених». Його син Хабаб вказав на нього, витягнув свій меч і завадив йому увійти до міста, доки Посланець Бога не дозволить йому, після того, як він усвідомить, що він і є найнижчим, а Посланець – найдорожча людина.

Любов не обмежувалася сподвижниками, але були також повідомлення про любов сподвижниць до Посланця, мир йому та благословення. Ось одне з них: «Жінка-ансарка з Бані Дінар, її чоловік та брат були поранені в день битви біля гори Ухуд. Вона питала: «Що робить Посланець Аллага, мир йому та благословення Аллага, як він?». Їй сказали: «Добре, Умм Фал». Вона сказала: Покажіть мені, щоб я мог-

ла подивитися на нього, люди вказували на нього, поки вона не побачила його і не сказала: Якщо з тобою все добре, то будь-яка біда - не біда».

Ця безпрецедентна любов була головною причиною для відповіді тим, хто стверджував, що винуватець у скоєнні найбільших гріхів, після невір'ючого, це той, хто п'є вино, але їм було заборонено проклинати таку людину. Згідно з хадисом 6780 в «Сахіх» Аль-Бухарі, переданому зі слів Омара ібн Аль-Хаттаба: «За життя Пророка була одна людина, яку звали «Абдуллаг на прізвисько Віслук. Він змішив Посланця Аллага, що стосується Пророка, то йому доводилося наказувати бити його за вживання вина. Одного разу його привели до Пророка, і стали бити його за його наказом, а одна людина вигукнула: «О Аллаг, прокляни його! Як часто його приводили!» — (на що) Пророк сказав: «Не проклинайте його, бо присягаюсь Аллагом, я знаю, що він любить Аллага та Його посланця!».

Схоже, що цей Абдуллаг сильно захворів на алкоголізм. Ми робимо такий висновок на підставі повідомлення про те, що через свою нездатність контролювати себе перед спокусою алкоголю навіть перед сподвижниками, у суспільстві яких він перебував, він під час битви в Хайбарі, коли мусульманські воїни захопили його фортеці, у підвалах яких було багато вина, Абдуллаг не зміг утриматися і жадібно пив вино. Тому його відвели до Посланця Аллага, який наказав накласти на нього покарання хадд. Зважаючи на все, ця залежність не була ним подолана за життя Пророка, нехай благословить його Аллаг і вітає. А під час халіфату Омара ібн аль-Хаттаба, хай буде задоволений ним Аллаг, Аль-Хафіз ібн Хаджар згадав в «Аль-Ісбах», що він пив вино, і Омар наклав на нього покарання.

Прикладом цієї милості, виявленої стосовно того, хто вчинив серйозний гріх, є історія людини, як вона викладена у Мусліма: «Прийшов якийсь чоловік до Пророка, нехай благословить його Аллаг і вітає, і сказав: «Я загинув, о Посланцю Аллага!» Пророк, нехай благословить його Аллаг і вітає, запитав: «Що тебе занапастило?» Той відповів: «Я здійснив статевий акт зі своєю дружиною у місяць Рамадан (тобто порушив пост таким чином)». Пророк, нехай благословить його Аллаг і вітає, запитав: Ти зможеш знайти засоби для звільнення раба? Той відповів: «Ні». Тоді Пророк, мир йому і благословення Аллага, сказав: Ти зможеш постити два місяці поспіль? Той відповів: «Ні». Пророк, мир йому і благословення Аллага, знову запитав: Ти зможеш знайти кошти, щоб нагодувати 60 бідняків? Той знову відповів: «Ні», і потім сів. Після цього принесли до Пророка, нехай благословить його Аллаг і вітає кошик, у якому були фініки. Пророк, нехай благословить його Аллаг, сказав: «Іди, роздай це». Чоловік перепитав: «Серед нужденніших, ніж ми? Немає в цій окрузі сім'ї, яка більш потребує цього, ніж ми». Пророк, нехай благословить його Аллаг і вітає, засміявся так, що стали видні його кутні зуби і сказав: «Іди і нагодуй свою сім'ю». І пішов цей чоловік із прощеним гріхом та мішечком фініків.

Яка прекрасна ця емоція, яку недооцінюють ті, котрі обмежують розуміння любові, спираючись на наступний шляхетний аят: «Скажи: «Якщо ви любите Аллага, то йдіть за мною, і тоді Аллаг полюбить вас і пробачить вам ваші гріхи, адже Аллаг – Вибачливий, Милосердний»» (сура «Сімейство Імрана», 3:13). Це праведність, яку Ат-Табарі підтверджує у своїй інтерпретації, що це було відкрито у людях, які стверджували, що люблять Бога. Можливо, вони

були брехунами. Їм було сказано: якщо ви правдиві в тому, що кажете, слідуйте за Посланцем, щоб Всемогутній Бог міг полюбити вас і пробачити вам ваші гріхи. Ат-Табарі сказав, що цей аят був посланий про делегації християн з Наджрану, які прибули в Медину, щоб обговорити разом з Посланцем Аллага, хай благословить його Аллаг і вітає, низку питань, і вони заявили, що люблять Бога, тому щодо них і був посланий цей аят.

Але деякі люди, які недооцінили почуття любові та милосердя, поширили цю концепцію на всіх мусульман. Ви бачите, як їхні послідовники дорікають тим, хто говорить про кохання, говорячи: «Що таке кохання? Що таке прихильність? Що таке любов, як не слідування?». Ця різниця між любов'ю і слідуванням ясно вказує на черствість сердець тих, хто говорить це через ніжні емоції, які приніс іслам і втілив для нас у зв'язку з нашим улюбленим Посланцем. Адже віра не буде повною, поки мусульманин не полюбить Посланця, нехай благословить його Аллаг і вітає більше, ніж сім'ю і самого себе, і всіх людей, як про це було сказано в хадисі. Отже, любов стала обов'язковою умовою прямування (за Посланцем), і немає можливості поділу між ними.

Можливо, я трохи відволікся на цю тему, тому що вона важлива для виховання молоді та роботи з нею, також це викликає психологічні проблеми у дорослих, які в цьому впевнені. Так, є зв'язок між любов'ю та дотриманням, але це не пряма кореляція, а, швидше, така сама, як між вагою та зростанням у людей. Якщо я вимірю зростання і вагу групи людей, щоб знайти взаємозв'язок між ними, то зможу визначити і такі параметри, як середнє зростання і вагу, але узагальнити цей результат на всіх не мож-

на, оскільки в групі будуть люди, у яких зростання і вага відрізнятимуться від цих показників. У ній можуть опинитися люди худі, а також невисокі та кремезні, але з великою вагою, що значно ожиріли. Так само справа з тим, щоб любити і слідувати.

Ви можете знайти віддану і люблячу людину, яка менш віддана в слідуванні за Пророком у плані, ніж парафіянин мечеті, який вдень і вночі приєднується до слідування Сунні, здійснюючи обов'язкове і бажане поклоніння, але йому далеко до свого товариша в плані духовного, емоційного та релігійного аспектів. Як сказав пророк у хадисі, переданому від матері віруючих Айші: «Абу Бакр випередив вас не постом і молитвою, а тим, що оселилося в його грудях». Тому ми вважаємо, що не можна недооцінювати виховання молоді в дусі любові, бо брак любові і милосердя призводить до запеклості сердець і потім багато хто з прихильників релігії стає легкою здобиччю такфіритів і квазіхариджитів.

Ще більший подив викликає позиція людей, які зробили Ібн аль-Кайїма аль-Джавзі своїм імамом, а потім відкинули те, що він сказав про уславлення і визнання ролі любові в релігії. Послухайте, що він написав у вступі до своєї книги «Сад закоханих і відпочинок захоплених», яка пульсує любов'ю: «Завдяки любові і потягу я знайшов землю і небеса. І завдяки любові відбувалося створення суцього, і з любов'ю знаходили можливість руху небесні об'єкти, що обертаються на своїх орбітах, і завдяки ній рухи досягли своїх цілей, а їхні початки були пов'язані зі своїми цілями, і завдяки любові душі досягли виконання своїх вимог і досягли своїх цілей. Вона позбавилася своїх недоліків і пішла шляхом до свого Господа, і в неї не було іншої надії і бажання, крім

просування шляхом Господа, і через неї здобувається хороше життя і відчувається смак віри, так сталося, коли я прийняв Аллага в якості свого Господа та іслам як свою релігію».

Це тому, що вони обмежили своє читання уривками, в яких не йдеться про любов, співчуття та емоції, про аскетизм і безстрашність, а зосередилися на інших темах, вони більш зайняті придушенням почуттів, більше переймаючись питанням придушення невдач, навіть якщо вони кажуть, що вони мусульмани, які люблять Аллага та Його Посланця.

Крім відомості концепції любові до прямування, існує ще один освітній аспект, який має тенденцію бути орієнтованим у тому ж напрямі, але він більш поширений у мусульманських країнах, і його небезпека полягає у формуванні дитячого сприйняття про Благого і Всевишнього Аллага - це формулювання, засноване на страху перед муками, і воно зводить до мінімуму або навіть ігнорує аспект любові та милосердя. Ми виховуємо наших дітей з раннього віку на концепції Всемогутнього Бога, в якій переважає страх перед Богом, Його покаранням у цьому світі та в майбутньому, якщо вони помилилися, і ми не зосереджуємось на Його милосерді та на Його любові до Своїх рабів та на прощення їхніх гріхів. Матері часто використовують залякування міфічними тваринами та джинами, щоб покарати дітей, і це стримує дитину, яка перебуває між цими страхами та страхом перед Богом та Його покаранням у вигляді Пекла, тому в її розумі та уяві все змішується.

Мати може сказати своєму стурбованому синові: «Якщо ти не виконуватимеш те, що я тобі нака-

зую, Бог розсердиться на тебе і кине тебе в Пекло». Вона не знає, що маленькі діти мають велику здатність уявляти, якої немає у дорослих. Вона не уявляє собі сили її впливу на них, тому що, можливо, образ Всемогутнього Бога, який уявляє собі дитина, утвердиться в його свідомості, як дорожня карта для майбутнього його емоційного та духовного життя, жахаючий образ уособлюватиме пригнічення та болісне покарання. Дитина в ранні роки не може зрозуміти абстрактні речі, які сприймаються розумом без почуттів, можливо, вона представляє Божественну Сутність у формі величезної, огрядної людської істоти високого зросту, розміром з мінарет мечеті, і перед нею палає багаття.

І, можливо, уявляє, що цей велетень (а Всемогутній Аллаг Великий) упіймав його і кинув у цей вогонь покарання за непослух батькам і побиття молодшої сестри. Коли цей хлопчик виростає, дозріває розумово і розуміє абстрактні концепції, він може сміятися зі своїх дитячих уявлень про Всемогутнього Бога, але він не позбавляється їх. Він може навіть перемогти страх перед покаранням Божим у цьому світі і в майбутньому і применшити прихильність та любов до своїх домочадців. Дитячий образ може стертися і забутися, але викликаний ним ефект залишається протягом усього життя. І не потрібно відмахуватися від цієї проблеми твердженням, що дитині вселяється розуміння того, що Аллаг Милостивий через те, що вона 17 разів на добу повторює фразу про те, що Аллаг Милостивий і Милосердний при читанні сури «Аль-Фатіха» під час молитов, це якщо не брати до уваги намазів сунни і проповідей, які навіюють серцям любов до Бога, до Його праведних рабів. Бо те, що оселилося в серці у дитинстві,

не може бути стерте повторенням ритуалів та спорядичних проповідей.

Отже, навіювання страху перед божественним покаранням, без надії, милосердя та прощення може призвести до такої освіти, яка недооцінює поняття любові та емоцій для різних поколінь, тоді і молодих, і старих тягне до екстремістських угруповань. І якщо Аллаг дозволяє їм захопити владу у своїй країні, вони дивують своїх співвітчизників, застосовуючи жорсткі обмеження та покарання без підготовки, виховання та жалості, та обирають найсуворіші форми покарання, і вони здійснюють їх без жалю.

Що ж до тих, хто відмовився приєднатися до таких груп, то вони не уникли цього ефекту. Освітня суміш спотворила їхнє поклоніння Богу або пізнання Його зі страхом, а не з надією, що веде до відчаю. А розпач, так само як позбавлення емоцій любові та співчуття може призвести до позбавлення задоволення смирення та заспокоєння, а ця ситуація може завдати знедоленим психологічного розладу, якщо вона стане серйозною і вони відчують тиск сучасного життя.

На моїх сеансах психотерапії я зрозумів вплив цього феномену на поведінку людей на прикладі пацієнтів, які стали жертвами тривожних розладів та депресії. У багатьох з них стан депресії та занепокоєння були викликані таким сприйняттям, позбавленим урівноваженості та поміркованості. У деяких випадках, розпач у Божій милості та прощенні був зумовлений скоєнням великих гріхів, тоді людина впадала у стан тривоги та напруження, вона чекала відплати та божественного покарання, які здатні вразити її у будь-який час та в будь-якому місці. І

деякі з таких людей опинялися в такому стані, коли відчай переповнював їх сумом і песимізмом, поки вони не починали звинувачувати себе в усьому поганому і не занурювалися остаточно в похмурі думки та темні переконання, і почуття провини не накривало їх з головою за те, що вони зробили у недавньому минулому. І багато з таких уявлень та думок було обумовлено принизливою самооцінкою.

Багато з цих пацієнтів, які були передані мені, не змогли вилікуватись ліками, які вони проковтнули. Антидепресанти та світська психотерапія не змогли покращити їхній стан і усунути тривогу, не призвели до зміни їхніх поглядів на себе та на своє оточення. Мені здається, що за багатьма з цих симптомів девіантного емоційного сприйняття стоїть неправильне уявлення про милість і любов Бога і легкість прощення їм гріхів, незалежно від того, наскільки великий гріх. На той час я направив своє когнітивне, поведінкове та людське лікування на ці духовні та емоційні аспекти. Морок відчаю та занепокоєння відступив, і на обличчях багатьох із цих людей стали з'являтися ознаки оптимізму, і вони стали яскравішими у відповідь на психотерапію чи інші методи лікування, які не допомогли покращити їхній стан в минулому. Часто це робиться за короткий термін. Я добре пам'ятаю, що траплялося з деякими з таких пацієнтів – у них раптом починали текти сльози, спричинені надлишком емоцій унаслідок любові та поваги до свого Господа та позитивних почуттів, які вони відчували вперше у своєму житті. А раніше це було нещасливе життя, в якому вони втратили психічне здоров'я, незважаючи на те, що Бог дав їм гроші та престиж.

Зв'язок між сильним почуттям та відродженням духовних бажань

З усього, що я згадав, і з назви цього розділу я приходжу до висновку, що емоції відіграють ключову роль у вдосконаленні духовного аспекту, який контролює серце віруючого, коли він поклоняється Богу, наче він бачить Його, і цей хадис приводить мене до питання про прихований зв'язок між сильними емоціями та прозорістю душі. Смію зауважити, що я сам кажу, що справа часто починається з хвилюючих емоцій, таких як любов до Бога і Його Посланця, нехай благословить його Аллаг і привітає, або з емоції страху перед Богом і домінуючим почуттям усвідомлення Всемогутності Бога, ця емоція змінилася порівняно з психічним і фізичним станом віруючого, за яким слідує переважне духовне відчуття цієї духовної трансценденції, що підживлюється цим почуттям, яке викликало його настільки, змішалось з прозорістю душі, і вони посилили один одного.

Більше того, виникнення емоції в людській природі немає прямого зв'язку з інстинктивними відчуттями. У неї є релігійний аспект, такий як прослуховування гарної декламації аятів або нашидів у виконанні людини з гарним голосом, що може вплинути на совість віруючого – це те, що він використав, щоб пов'язувати такі емоційні переживання із духовною стороною, тому вона змінюється. Емоційне відчуття від прослуховування аятів покликане пробудити почуття усвідомлення величі Бога і Його панування над усім, що існує в цьому марному світі. Тому було сказано про важливість емоцій у пробу-

дженні благоговіння: якщо читець Корану не плаче, він повинен плакати або вдавати, що плаче. Хадис, переданий Ат-Табарані і покращений Аль-Албані: «Воістину, знання приходить лише за допомогою навчання і воістину співчуття приходить лише за допомогою його практикування».

Але іноді початок міг бути пов'язаний із початковим раптовим духовним станом, викликаним прослуховуванням аятів зі Священного Корану чи релігійної проповіді з кафедри. Це могло так сильно зворушити совість віруючого, так сильно зачепити його серце, що він здавався в покірності й підкорявся Богові, а це призводило до пробудження сильного почуття до Бога, яке ставало лише сильнішим. Ця пристрасть любові походить з його духовного стану. І тут благоговіння вже порушило пристрасть. При збудженні пристрасті повага зростає. Можливо, саме про цю взаємодію між ними йдеться в аяті 109 сури «Аль-Ісра»: «Вони падають ниць, торкаючись землі підборіддями та ридаючи. І це примножує їхнє смирення».

Після цієї взаємодії між емоціями та духовним аспектом, досягається пік, від якого тремтять серце, розум і тіло упокореного, слідує за ним стан підпорядкування, покірності та тихого благання, яким задовольняється людина, підкоряючись тому, що їй відкрилося з величі, підкорення та панування Всемогутнього Бога, і це почуття стало подібним до заходу сонця після важкого дня. «Аллаг зіслав найкращу розповідь – Писання, частини якого схожі між собою та повторюються. Від нього тремтить шкіра тих, які бояться Господа свого. А потім, під час згадування Аллага, пом'якшується і шкіра їхня, і серця їхні! Це – дороговказ Аллага, через який Він

провадить прямим шляхом, кого побажає! А кого Аллаг зіб'є зі шляху, тому не буде провідника!» (сура «Прикраси», 39:23).

Цей стан спокою, психічного, фізичного та духовного комфорту супроводжується таким почуттям радості та щастя, які неможливо описати словами, і, ймовірно, професор Мухаммад аль-Газалі має рацію, коли каже, що слова просто безсилі описати цей духовний та емоційний стан, що супроводжується тремтінням і наступним пом'якшенням шкіри. Професор Аль-Газалі говорить у своїй книзі «Емоційна сторона ісламу»: «І серед праведників є ті, чий обряди очищені, їхня внутрішня чистота досконала, їхні зв'язки зміцнені з Богом, а Його любов стосується їхніх сердець. Почуття пам'яті можуть спалахнути самі по собі в результаті впливу з боку, подібно до того, як вітер роздмухує вугілля, що тліє, і це такі моменти в житті людей, щодо яких вони самі дивуються. І вони залишаються зі своїм Господом у довгому чи нетривалому зануренні... У чому ж це диво? Іноді віра наростає подібно до того, як хвилі на морі наростають, а потім його поверхня повільно заспокоюється, ніби нічого й не було».

Емоційне збудження може бути з самого початку змішаним з думками про Бога і пробуджувати духовне почуття, і ці два аспекти зливаються до одного психічно-духовного вмістилища. Наприклад, мусульманин може тремтіти від радості, коли чує хорошу людину, яка гарно декламує аяти зі Священного Корану. Солодкий голос і гарна інтонація пробуджують пристрасть, а значення аятів Корану вражає серце. Ця благословенна суміш може раптово вивести людину з недбалості і призвести до вищого ступеня благоговіння. Бог благословив пророка Давида, мир йому та благословення, чарівним

голосом. «Ми підкорили гори та птахів для того, щоб вони славили Нас разом із Давудом (Давидом). Ми це зробили» (сура «Пророки», 21:79).

У деяких поодиноких випадках пов'язаний якийсь аспект пристрасті та туги за батьківщиною чи селом, в якій народилася людина і прожила в ній найсолодші роки свого життя, з її духовною тугою та релігійними почуттями. Особливо, якщо вона отримала деякі зі своїх релігійних уявлень з раннього дитинства у цьому селі, і через це туга за сільським життям пов'язана з духовними емоціями.

Я навів цей приклад не зі своєї уяви, а, виходячи з реального досвіду. Мені згадується, як один друг розповів мені, що кожного разу, коли він сумує за своїм селом та його мешканцями, він відчуває духовні почуття, які призводять до ніжності в серці та до покірною благоговіння. З іншого боку, чим більше він упокорювався у своїх молитвах, перед ним з'являлися спогади про його дитинство в селі. Він дорікав собі, кажучи: «Ти повинен був, якщо хочеш пом'якшити своє серце уявою, згадувати про здійснення паломництва, про Каабу і про Медину, місце упокоєння Пророка, нехай благословить його Аллаг і вітає, і їхні святині, а не тішитися дитячими спогадами про віддалене село в безплідній суданській пустелі». Емоційна і чуттєва природа дитинства людини залишається живою і сильною, і вона збуджується щоразу, коли вона стикається з переживаннями, які її мотивують і викликають у неї схожі емоції.

Нехай помилує Бог мого щедрого брата, який у ранньому дитинстві жив у селі на півночі Судану на березі річки Ніл, де знаходиться велика овочева ферма. Також, доречно згадати в цій книзі випадок про те, що коли він там жив і йому було п'ять років,

до кімнати, де знаходився він зі своїми однолітками, увійшов шейх і розповів їм зворушливий епізод, пов'язаний з великою битвою біля Бадру, а мій друг уявив собі, ніби ця битва сталася на овочевій фермі! Це сприйняття було пов'язане з його любов'ю до Пророка, нехай благословить його Аллаг і вітає і до його сподвижників. Ця уява не зникла навіть після того, як він відвідав Саудівську Аравію і на власні очі побачив пустельну землю, на якій відбулася битва біля Бадру. Але, незважаючи на це, як він мені сказав, у нього виринають картинки того, як битва біля Бадру відбувається на сільській фермі. Це сприяло розвитку в нього сильної пристрасті (любові) до ісламу.

Можливо, такий зв'язок може відбуватися прихованим чи підсвідомим чином у багатьох людей, коли почуття ніжності та безтурботності у певному місці та у певний час пов'язане з релігійною духовністю. І розумний це той, хто здатний викликати ці емоції, щоб викликати благоговіння перед Всемогутнім Богом і хвалити Його за те, що Він дарував йому, і виключити те, що Сатана нашіптує йому з-поміж тих спогадів, які заважають йому правильно жити.

Це «благовіння», про яке ми говоримо, є унікальним ісламським терміном, що поєднує в собі низку емоцій, які змішалися з небесними духовними почуттями та підпорядкуванням Владиці Світів. Так що ви не можете знайти його повноцінний адекватний переклад будь-якою іншою мовою. Подивіться, як перекладається слово «хушу» у європейських словниках. Ви побачите, що вони перекладають це як «покору і покірність». Але смиренність і приниження - лише одна зі складових «хушу» і за визначенням не є всеосяжним його відображенням.

Людина може підкорятися і виявляти смирення по відношенню до свого начальника на роботі, але вона його може і ненавидіти, і якщо обставини зміняться на її користь, вона стане дибки, а підпорядкування перетвориться на бунт. Але покірний слуга Всевишнього поєднує в собі покірність і емоції страху і трепету перед Всемогутнім Богом, з почуттям занурення у стан любові до Нього.

Для нього немає почуття недбалості та нехлюйства по відношенню до Нього. Всі ці емоції ви знаходите змішаними із почуттям духовного задоволення. У всіх цих різних емоціях переважає духовна енергія, точного визначення якої ми не знаходимо навіть у арабській мові. Це відбувається «за наказом Бога», і воно змінює всі психологічні та фізичні стани для покірного слуги. Він може плакати і сльози можуть капати з його очей, а його психологічний та емоційний стан може змінитися, як і фізичний, навіть якби західний психіатр побачив би його в такому стані, він би діагностував у нього важку депресію і прописав би йому антидепресанти, і можливо, йому порадили б покласти його до лікарні, щоб він не покінчив життя самогубством! Але ні, насправді ця людина знає, що виявляючи покірність у цей момент вона відчуває щастя, яке не можна порівняти ні з чим іншим.

І послухайте, як шейх уль-іслам Ахмед ібн Таймійя розповідає нам про емоційне та духовне щастя. Деякі шейхи відносяться до володарів гарної пам'яті, наділених здібностями здійснювати споглядання, і він говорить про одне з них: «Я був у стані, в якому я сказав, що якби мешканці Раю, перебуваючи в Раю, знали б про такий стан, вони б позаздрили йому». Інший сказав: «Це минеться. Серце має часи, протягом яких воно танцює від радості». А

інший сказав: «Здійснюючи поклоніння вночі, ми відчуваємо більше радості, ніж люди, які веселяться ночами». Третій сказав: «Ми знаходимося в такому стані задоволення, що якби королі знали це, вони билися б з нами за це на мечах».

Те, що ми сказали про емоцію любові, застосовується до всіх інших емоцій та почуттів. А реакція у вигляді відсутності вияву емоцій гніву та заперечення тих, хто порушує заборони Бога, може призвести людину до програшу.

Його віра – це одна пропозиція. У шляхетному хадисі, який Муслім передав зі слів Ібн Масуда, Посланець Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, сказав: «Якого б пророка не направляв Аллаг переді мною до того чи іншого народу, у нього обов'язково були апостоли та сподвижники з народу його, слідували його сунні і виконували його веління, але на зміну їм приходили ті, які говорили те, чого не робили, і робили те, чого їм (робити було) не наказано. Той, хто бореться з такими власноруч, є віруючим, і той, хто бореться з ними своєю мовою, є віруючим і той, хто бореться з ними своїм серцем, є віруючим, а за цим немає віри і з гірчичне зерно!»». Тобто, якщо відсутня емоція гніву через порушення наказів Бога і якщо немає заперечення зла, то це відбувається через наявність невіри в серці. Це підтверджується тим, що Ат-Табарані передав зі слів Джабіра, який сказав: «Посланець Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, сказав: «Аллаг наказав одному з янголів знищити таке місто разом із усіма його жителями за те, що вони чинили тяжкі гріхи. Тоді янгол звернувся до Господа зі словами: «Але серед цих людей є і той, хто ніколи не вчинив непослуху по відношенню до Тебе». На що Всемогутній Аллаг відповів: «І його також включи в число

тих, які зазнають кари, бо він ні на мить не запалився гнівом через скоєння всіх цих гріхів, які відбувалися навколо нього».

Нам достатньо того, що ми представили у цьому розділі про важливість почуттів та емоцій для вдосконалення віри. Хоча ми орієнтуємося на емоції любові, їхню важливість для нашої арабської та ісламської реальності, ми згадали в нашій короткій розмові і про страх і гнів. Слід також сказати, що всі емоції та почуття, яким Бог наділив людину, такі як ненависть і огида, ентузіазм, туга, радість, ревності та інші людські емоції, також відіграють ефективну роль у розігріві когнітивного аспекту віри та подальших дій людини.

Розділ четвертий

Психологічні роздуми про емоційні реакції пророків з тієї точки зору, що вони люди, і з точки зору, що вони безгрішні пророки, які роблять великі справи

Розмірковуючи про стимули почуттів та емоцій у нашому повсякденному житті, я подумав, що можу розділити їх на чотири різновиди. Є подразники, на які ми реагуємо швидко і мимоволі, тому що реакція на них є вродженою для нашої нервової системи, адже так ми були створені. Прикладом цього є зустріч із хижакom або чимось у цьому роді з подразників, які здатні викликати сильний жах чи здивування, як, наприклад, гучні звуки, або звуки, які ми видаємо у відповідь на подив у критичній ситуації, яка змушує нас реагувати швидко, не замислюючись, як стверджують вчені. Швидка реакція нервової системи, як ми вже згадували, залежить від участі мигдалеподібного тіла, вона включається, коли перед людиною стоїть проблема, що вимагає швидкої реакції на раптову зміну в навколишньому середовищі.

Всі ці мимовільні реакції можуть нагадувати сфокусовані безумовні рефлекси, властиві нашій нервовій системі, наприклад, коли ви відриваєте руку від дуже гарячої поверхні або заплющує очі, якщо по них різонув раптово прожектор або яскраве світло.

У таких випадках пророк реагує так само, як і всі інші люди. Прикладом цього є згадка в сурі «Сад» про паніку Давида, мир йому, коли двоє осіб, які сперечалися між собою, застали його зненацька, оскільки перелізли через стіну і ввійшли в молитовню, де Давид якраз був зайнятий поклонінням і не чекав, що хтось до нього увійде, а паніка – це сильний страх. Пророк теж злякався, коли побачив янгола Джибріля в тому образі, в якому його було створено Богом. У двох Сахіхах передається від Джабіра ібн Абдулли, що Посланець, нехай благословить його Аллаг і привітає, сказав: «Мене ніби розірвало від жаху, і я впав на землю». Ми також бачимо це явище страху у випадку Мойсея, мир йому, коли він побачив, що його палиця тремтить і корчиться, як змія. Страх у цих ситуаціях міг виникати через несподіванки або через гнітючі дивацтва.

Ми також бачимо такі мимовільні реакції на інші емоції, такі як гнів, радість або інші емоції, що викликаються пекучим болем, якщо він раптовий чи сильний. Ми бачимо вплив цих емоцій на пророків і їхня реакція на це така сама, як і в інших людей, але для пророків вона може бути менш різкою і вони здатні швидше заспокоїтися. Розглянемо ситуацію люті та гніву, що спіткали Посланця, хай благословить його Аллаг і привітає, що склалася після інциденту під час битви біля гори Ухуд. Посланець був вражений, коли побачив убитим та понівеченим свого улюбленого дядька та молочного брата Хамзу ібн Абдул-Мутталіба. У трупа був розрізаний живіт, з якого була вирвана печінка. Він висловив свій гнів зворушливою фразою: «Хто це зробив? Хай змилується над тобою Аллаг, дядьку, бо ти був джерелом спорідненості та вершителем добрих справ. Присягаюся Аллагом, якщо мені випаде нагода, я у

вигляді помсти знищу сімдесят з-поміж них». Можливо, цей негайний спалах гніву був зумовлений людською природою пана посланців, нехай благословить його Аллаг і вітає, але Всемогутній Аллаг, Який дисциплінував його і добре виховав, швидко відновив його душевну рівновагу, щоб його людська природа відповідала піднесеному становищу пророцтва. І коли він стояв відпочиваючи, було послано наступне одкровення Корану: «Якщо ви будете їх карати, то карайте їх так, як карали вони. Та якщо ви матимете терпіння, то це буде краще для терплячих!» (сура «Бджоли, 126). Отже, Посланець, нехай благословить його Аллаг і вітає, підкорився і присвятив себе вибору найважчого з двох питань, тобто терпіння. Він сказав: «Але ми терплячі». І він забронював калічити трупи.

Ми бачимо ще один подібний приклад, пов'язаний з битвою біля Ухуду, який пояснює різницю між емоційною природою Посланця, нехай благословить його Аллаг і вітає, як людини та його схильністю до того, щоб бути пророком, коли ця битва закінчилася. Він отримав поранення в обличчя, кільця кольчуги впилися в його благородну щоку і у нього були пошкоджені зуби, а невірні кидали у нього камінням, що додавало йому страждань. Ат-Табарані передає, що він, мир йому та благословення Аллага, сказав у гніві: «Гнів Божий нехай спіткає людей, які так обійшлися зі своїм пророком». Але через годину він сказав: «О Аллаг, пробач мій народ, бо ці люди не знають, що коять». Це виглядає так, ніби перша його реакція була реакцією простої людини, а потім виявилася любов шляхетного пророцтва і звела на нівець першу дію.

Що стосується мимовільної реакції на пекучий біль, то її прикладом є те, що Посланець зазнав

сильного болю в нозі, коли на зворотному шляху з Хунейна, після перемоги мусульман, чийсь верблюд сильно притиснувся до верблюдиці Посланця Аллага і той поранив собі гомілку. Про це згадав Ібн Касір у своїй книзі «Біографія Пророка», передавши це повідомлення за словами Абдуллага ібн Абу Бакра. Та людина пізніше розповідала: «Посланець Аллага, мир йому, вдарив мене по нозі батогом і крикнув: «Тримайся подалі, ти поранив мою ногу!». Наступного дня він послав за мною людину. Я подумав, що він кличе мене, щоб покарати за вчорашню мою провину. Коли я став перед ним, він сказав мені: «Вчора я вдарив тебе батогом. Зараз я покликав тебе, щоб нагородити тебе». Він дав мені вісімдесят овець».

Людина також може реагувати подібними мимовільними реакціями, навіть у випадку радості та щастя, якщо «доза» радості раптова або перевищує певний пороговий рівень. Іноді це може супроводжуватися емоційними сплесками та тілесними рухами, а також неорганізованою мовою, яка нагадує марення. Було розказано Аль-Барою ібн Азібом, як це Аль-Бухарі передав, що якимось Посланець Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, сказав своєму видатному сподвижнику Джафару ібн Абу Талібу: «У нас схожі характери». І той зрадив такою великою радістю, що не міг витримати і навіть почав стрибати на одній нозі, як це роблять абіссинці. Це нагадує мені благородний хадис, розказаний про людину, яка втратила свого верблюда в пустельній місцевості, а верблюд був навантажений їжею та питтям, тому він шукав його, поки не зневірився знайти його. Потім він сказав: «Я повернуся на те місце, де був, і спатиму, доки не помру», там потім він ліг і заснув, а коли прокинувся, то побачив свого

верблюда з їжею та питвом, що стоять перед ним, тому він сказав від радості: «О Боже! Ти слуга мій, а я твій Господь». (Він помилився від радості). Цю історію передав Муслім. Посланець прокоментував цю історію такими словами, які закликають нас до оптимізму та збільшують нашу любов до Всемогутнього Бога; він сказав: «Бог більше радіє покаятню віруючого слуги, ніж зрадив той чоловік, коли побачив перед собою свого втраченого верблюда, якого вже й не сподівався побачити».

Отже, це приклади першого класу мимовільних реакцій, викликаних нашими інстинктами, закладеними в нашій людській природі. Однак пророків, незважаючи на їхню людяність, Всемогутній Бог відрізняв від простих людей особливою чудовою здатністю захищатися від цих подразників і швидко повертатися до миру та спокою. Наприклад, у битві біля Хунайну дванадцять тисяч воїнів мусульманської армії вийшли з Мекки, щоб воювати з воїнами племені хавазин. Мусульмани були впевнені у перемозі, оскільки така кількість бійців зібралася вперше, їм сподобався вигляд їхньої численної армії, що збільшувало їхню впевненість у легкій перемозі. Коли ж вони спускалися і їхня армія увійшла у ваді Хунейн, вони виявились захопленими зненацька, бо там воїни племені хавазин влаштували для них засідку. Вони обсіпали мусульман стрілами та вражали їх мечами. Несподіванка була надто великою. Через це маси мусульман повернулися назад і залишили Посланця Аллага, хай благословить його Аллаг і вітає, за винятком небагатьох. Посланець Аллага, мир йому та благословення, розумів, що відступ є природною реакцією на такий раптовий напад. Але після того, як мине первинний шоківий стан, люди заспокоюються і така подія стає причи-

ною ентузіазму і впевненості в тому, що перемога буде здобута, за допомогою Аллага.

Посланець, нехай благословить його Аллаг і вітає, їхав на своєму сірому мулі, він погнав його у бік ворогів і вигукнув заклик до мусульман повернутися, щоб мусульмани повернулися та перемогли невірних. Священний Коран задокументував, що у цій битві події та емоції розгорталися так, як чітко сказано у сурі «Покаяння»: «Аллаг уже підтримав вас у багатьох місцях і в день Хунайну, коли вражала вас численність ваша, яка нічим не допомогла вам. Стала вузькою для вас широка земля й ви повернулися спинами! Та потім Аллаг зіслав спокій Своему Посланцю й віруючим, зіслав війська, яких ви не бачите, і скарвав невірючих. Така відплата невірючим!» (сура «Каяття», 9:25-26).

Що ж до другого класу емоційних реакцій, це ті, які мотивовані ситуаціями потреби. У відповідь на це людина повинна прийняти те, що вона вважає за потрібне, і ми вже говорили про ці дії та висловлювання в попередньому розділі. Ми згадували, що людина виконує це добровільно, і вона несе відповідальність за цей вибір та його наслідки, чи то добрий результат, чи явна втрата. Наука в наші дні нас запевняє, що за ці реакції відповідає префронтальна кора головного мозку, але ми знаємо – як ми згадували раніше – що наука через свою сучасну матеріальну природу перебільшує, пов'язуючи всі види діяльності людського мозку тільки з матеріальними факторами, хоча в людини є і розум, і ми не знаємо, що принесе майбутнє з одкровень про чудо людського мозку. Змініть цю впевненість або приєднайтеся до думки вчених, як Екклс і Пірсолл, які вірять, що розум зі своєю нематеріальною природою контролює діяльність мозку. І ця концепція,

як ми вже згадували, наближає мислення цих учених до нашої ісламської віри в те, що серце наділене духовною природою і здатне робити вибір.

Отже, якщо перша група подразників викликає реакцію, якій ми, як люди, не в змозі запобігти, у тому плані, що ми не можемо скасувати відповіді на таку дію, не можемо відкласти її або якось обміркувати серйозність такої ситуації, то друга група представлена добровільними реакціями, коли емоційно збуджена людина усвідомлює емоційну ситуацію, в якій опинилася, і вибирає реакцію, що відповідає інтенсивності емоційного стимулу та стану своєї психіки, відповідно до своїх духовних переконань та особливостей становлення своєї особистості. У цьому емоційному плані бачимо широку прірву між реакціями простих людей та реакціями пророків, відповідно, їхня поведінка та обов'язки різняться. Щоб пояснити та спростити цю тему, візьмемо емоцію страху; тому що це одна з найяскравіших емоцій. У такому контексті ми виберемо найбільш загрозливу ситуацію - це страх убивства.

Священний Коран розповідає нам про емоційні реакції пророків і про те, як вони реагували на тих, хто їм загрожував убивством або застосуванням тортур. Маючи особливий канал зв'язку, вони зневажали смерть, тому що вони з упевненістю знали, що цей Всесвіт, від найдрібніших атомів до найбільших галактик, перебуває у владі Всемогутнього Бога, Він повертає їх, куди забажає, і Він відроджує кого забажає, і вбиває, кого побажає і має владу над усім. Такі невірні по відношенню до пророків подібні до йолопа, який бажає вас попередити, що лев нападе на вас, поки ви перебуваєте в зоопарку. Ви можете посміятися з цього попередження, оскільки знаєте,

що лев закритий у своїй клітці і не може вибратися з неї.

Пророки вислуховують погрози невірних, які глузують з їхніх промов, і вірять у перемогу Бога. Доречно звернути увагу на вислів пророка Ноя, мир йому, в сурі «Юнус», коли він висміював загрозу свого народу і закликав людей зібратися разом з усіма спільниками, щоб привести загрозу до виконання і вбити без вагань. Тому що він був упевнений, що Всемогутній Бог, Якому він довірився, не дасть їм виконати свою загрозу. Чому? «Прочитай їм розповідь про Нуха (Ной). Ось він сказав своєму народові: «Прочитай для них звістку про Нуха. Ось він сказав своєму народу: «О народе мій! Якщо тяжко вам, що я серед вас і нагадую про знамення Аллага, то на Аллага я покладаюся! Зберіться разом зі своїми ідолами, щоб не була ваша справа таємною. А потім оголосіть мені вирок ваш і не давайте відстрочки! Та якщо відвернетесь ви, то я ж не просив у вас винагороди. Винагородить мене лише Аллаг. І мені наказано бути одним із покірних Йому!» Але вони вважали його за брехуна. Тож Ми врятували його й тих, хто був із ним, у ковчегу. Ми зробили їх наступниками та втопили тих, які вважали Наші знамення брехнею. Поглянь же, який був кінець тих, кого застерігали!» (сура «Юнус», 10:71-73).

Священний Коран також говорить нам про Худа, мир йому, в сурі, що носить його ім'я; як він заявляє тій людині, яка зважилася вбити його, що не боїться їхніх змов і погроз, бо жодна жива істота, і взагалі ніщо, не здатне завдати йому шкоди, окрім як з волі Аллага, Який будь-яку живу істоту тримає за хохол, а хохол знаходиться на передній частині голови і така вказівка свідчить про принижене ста-

новище та покірність. «Я покладаюся на Аллага, Господа мого й Господа вашого! Немає живої істоти, яку б Він не тримав за чуб! Воістину, мій Господь – на прямому шляху!» (сура «Худ», 11:56).

Ми навіть не повинні йти так далеко, якщо можна взяти як приклад нашого улюбленого Посланця, повелителя синів Адама, нехай благословить його Аллаг і вітає, коли він сховався з Абу Бакром у печері на горі Саур, а поряд з цією печерою виявилася група язичників, мекканців, які хотіли вбити його. Абу Бакр, тремтячи від страху побачивши невірних біля входу в печеру, сказав: «Якби один із них подивився собі під ноги, то побачив би нас». Але пророк Мухаммад відповів йому заспокійливим тоном, бо на нього зійшов мир: «О Абу Бакре, що ти думаєш про двох, якщо Аллаг – третій із ними?». Це підтверджує Священний Коран словами Всевишнього в сурі «Каяття»: «А якщо ви не допоможете [Посланцю], то вже допоміг йому Аллаг, коли вигнали його ті, які не увірували. Він був одним із двох, коли вони сховалися в печері. Ось він сказав своєму приятелю: «Не журися! Воістину,

Аллаг – з нами!» Аллаг зіслав йому спокій та підтримав його військом, якого ви не бачите. Він принизив слово тих, які не увірували. Слово Аллага – найвище! Аллаг – Всемогутній, Мудрий!» (сура «Каяття», 9:40).

У цьому випадку нам стає зрозумілою різниця між емоційними відповідями пророків у таких ситуаціях у порівнянні з такими іншими людьми, навіть якщо вони перебувають на рівні Абу Бакра в плані віри та сподівання на Аллага. Абу Бакр - навіть якщо він боявся не за себе, а за життя Пророка, нехай благословить його Аллаг і вітає, - відчував страх, який

супроводжувався запевненням Посланця Аллага, який спокійно довірився Аллагу і поклав голову на коліна Абу Бакра, щоб поспати, після того, як вони увійшли до печери. І це тоді, коли Пророк був оточений людьми, які хотіли вбити його, а він спокійно спав!

Тому, коли причина емоції має спричинити добровільне рішення, цього не може бути і це неприпустимо, щоб пророки могли боятися чи вагаться. Але звичайному віруючому можна врятуватися від смерті за допомогою різних хитрощів, якщо йому реально загрожує смерть. Наприклад, коли багатобожники відмовилися припинити катувати Аммара ібн Ясіра, нехай буде задоволений ним Аллаг, доки він не відмовиться від своєї віри у пророка Мухаммада, він погодився виконати їхні вимоги під примусом. Потім він прийшов до Пророка з вибаченнями, і Пророк сказав йому: «Якщо вони відновлять, відмовся». Потім Аллаг явив цей аят із сури «Бджоли»: «Гнів Аллага впаде на тих, хто зрікся Аллага після того, як увірував, - не на тих, хто був примушений до цього, тоді як у його серці спочивала тверда віра, а на тих, хто сам розкрив груди для невіри. На них чекають великі муки» (сура «Бджоли», 16:106).

Але наша велика ісламська історія і навіть деякі рідкісні приклади в нашому теперішньому дають нам подібні приклади. Багато віруючих і вчених віддали перевагу смерті або тортурам, аби не відмовитися від того, у що вони вірили. Серед таких імамів Ахмад ібн Ханбал, Аль-Аузаї та закатований імам Саїд ібн Джубайр, убитий Аль-Хаджаджем ібн Юсуфом, Ібн Таймія та інші, чиїми біографіями рясніють підручники з історії ісламу.

Нагадуємо шановному читачеві, що в цьому розділі ми говоримо про наше сприйняття чотирьох форм стимулів у нашому житті у вигляді прояву почуттів та емоцій на них з боку пророків. Зауважте, що перша група стимулів та емоційних реакцій на них пророків – це коли пророки реагують так само, як і інші люди. Оскільки вони створені людьми, які мають нервову систему, і тут йдеться про реакцію їхньої нервової системи.

Другий клас емоційних реакцій, які ми обговорювали, - це ті, які викликані ситуаціями, у відповідь на які людині необхідно зробити те, що вона вважає за доцільне, оскільки вони засновані на добровільних діях і намірах людини, які вона робить на свій вибір, і вона несе відповідальність за цей вибір та його наслідки, чи це хороші чи погані наслідки. Ми вирішили, щоб спростити наш виклад матеріалу, помножуючи приклади, уникати перерахування теорій щодо емоцій, які цікавлять психологів.

Що стосується третьої категорії емоційних стимулів, то вона представлена нашими емоційними реакціями на наші душевні спонукання, які викликаються нашіптуванням шайтанів, з-поміж джинів, і поганих людей. Ці злі спонукання можуть призвести людину, якщо вона схвалює їх, до найгірших емоційних звичок, таких як заздрість, ненависть та егоїзм, які є пристрастями та почуттями. Мусульманин не вільний від цього, але пророки були захищені від такого, і, як передає нам імам Муслім зі слів Ібн Масуда, Посланець сказав: «Нема нікого з вас, до кого не приставили б супутника-джина». Його запитали: «А ти?». Він відповів: «І я не виняток, але Аллаг допоміг мені і він прийняв іслам, тому він не наказує робити нічого, крім доброго». Поговоримо на тему непогрішності пророків - вона буде більш

докладно пояснена на наступних сторінках цього розділу, якщо Бог дасть.

Тепер нам залишається представити деякі з наших роздумів про четверту категорію емоційних стимулів відповідно до того, що ми запропонували на основі нашої класифікації з чотирьох груп, і ми сподіваємося розповісти дещо з того, що відрізняє пророків від інших людей у зв'язку з цим.

Це емоції, викликані почуттями, які вимагають шляхетної моралі та доброї вдачі.

Наприклад, співчуття, милосердя, терпіння у випадку негараздів, мужність та приборкання хтивості. Деякі з цих добрих емоцій зосереджені в нашій людській природі, ми знаходимо це навіть у поведінці тварин. Милосердя і жертва для новонароджених – інстинкт, який Всемогутній Бог вклав у поведінку через його важливість для підтримки виживання. У зв'язку з цим Абу Хурейра говорить, згідно з хадисом, переданим Аль-Бухарі: «Я чув, як Посланець Аллага сказав: «Аллаг розділив милосердя на сто частин, залишивши дев'яносто дев'ять частин у Себе і пославши на землю одну частину, завдяки якій милосердя по відношенню один до одного виявляють всі створіння, у тому числі і верхові тварини, які піднімають свої копита вище і прибирають їх від своїх дитинчат, побоюючись зачепити їх».

Коли ми звертаємося до цієї теми, ми бачимо чітку різницю між світською західною психологією, яка дотримується нейтралітету в плані моральної, або навіть передбачуваної негативної сторони людини, щоб втиснутись у спеціальні рамки сучасної терапевтичної медицини, яка застосовує такий підхід до досліджень поведінки, що стверджує що

саме завдяки такій нейтральності відбуватиметься наближення до емпіричної науки з нейтральними етичними позиціями. Порівняйте це сприйняття з тенденцією ісламської психології, яка чітко розрізняє добро і зло в людській поведінці та усвідомлює важливість використання психологічних наук для заохочення людей до благодійної діяльності та навчання їх творчості, з гарною мораллю та звільненням від поганої.

Добре відомо, що вірити чи не вірити в те, що добрі емоції притаманні людині – це її справа. Велика турбота релігієзнавців і філософів у зв'язку з їхнім сприйняттям людської природи полягає в тому, щоб вирішити яка людина за своєю природою і чи зло приходить до неї через вплив її виховання і середовища, в якому вона живе, або це добро і зло вбудовані в її сутність, чи вона за своєю сутністю є поганою, як думає католицька церква, тому що вона успадковує гріх Адама та Єви, які скуштували плід забороненого дерева?

Зрозуміло, що вхід у темні коридори цього філософського предмета або в коридори богослов'я не підходить для цієї нашої книги, тому дозвольте нам задовольнитись ясною ісламською концепцією, заснованою на хадисах, переданих по справжніх ланцюжках передачі (тобто, з достовірними існадами).

Віра, що відповідає усталеним релігійним текстам, спонукає нас повірити в те, що люди народжуються добрими за своєю природою. Тобто Бог створив їх спочатку добрими і визначив це ще до того, як вони реально прийшли в цей світ. Вони, люди, свідчили проти себе після того, як Бог уклав з ними найбільший завіт, що Він - Всевишній, їхній Господь. «Ось твій Господь вийняв з попереків синів

Адама їхнє потомство і змусив їх засвідчити проти себе: «Хіба Я - не ваш Господь?» Вони сказали: Так, ми свідчимо. Це для того, щоб у День воскресіння ви не говорили: «Ми не знали цього» (сура «Перешкоди», 7:172). Це інстинкт, який закликає нас вірити в Єдиного, Всемогутнього Бога, оскільки він закликає нас поводитися відповідно до найкращих моральних принципів. Потім подумайте над наступним аятом: «Поверни своє обличчя до релігії як ханіф! Це – вроджена якість, із якою Аллаг створив людей. Немає зміни в творінні Аллага. Це є правильна релігія – але ж більшість людей не знає!» (сура «Ромеї», 30:30). Потім подумайте над наступним благородним хадисом: «Кожне немовля народжується не інакше як у своєму природному стані (фітра), а (вже потім) його батьки роблять із нього юдея, християнина чи вогнепоклонника. Так само і тварини з'являються на світ цілими (а не понівеченими): хіба знайдеш серед них когось із відрізаним вухом?!». Цей гарний інстинкт закладений у людині з народження у його інтегрованій формі, якби вона була фізично здоровою дитиною, але деякі батьки, нездорове середовище та шайтани працюють над тим, щоб спотворити його та послабити його вплив.

І Бог у Своїй великій мудрості дозволив цим злим силам змагатися з інстинктом у захопленні контролю над серцем зі збоченими переконаннями та бажаннями, тому що Всевишній зробив це мирське життя місцем випробувань та перевірок. Він надихнув людські душі розпізнати заклик доброго інстинкту і дав їм свободу вибору, чи хочуть вони повстати, якщо вони мають схильність до зла: «Клянуся душею і Тим, Хто розмірив її, і відкрив її грішність і праведність її!» (сура «Сонце», 91:7-8). Але незважаючи на розпусту людини і її бунт, або на-

віть зневіру, її доброта залишається прихованою в її духовній та психічній сутності, і вона може повернутися до світла, розсіявши пільму. З лінгвістичної точки зору невіра – не що інше, як приховування, а невіруючий – це той, хто утримує у своєму серці світло природного інстинкту та живе у пільмі. «Аллаг – Покровитель тих, які увірували. Він виводить їх із мороків до світла. А покровителями та помічниками невіруючих є тагути, які виводять їх зі світла до мороку. Вони є мешканцями Вогню і перебуватимуть там вічно» (сура «Корова», 2:257).

У цьому короткому відступі я хотів повторити, що Всемогутній Бог наділив людину вродженою здатністю, завдяки якій вона проводить різницю між добром і злом, а також між гідними та поганими емоціями. Добро, властиве душам, протистоїть злу. Посланець Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, розповідав нам про емоційні переживання і свідомість психіки, про те, що виявляє віруючий, що міститься у своєму серці внаслідок впливу інстинкту на його духовну та психічну сутність.

У «Муснаді» імама Ахмада ібн Ханбала з гарним ланцюжком передачі великий сподвижник Ібн Мабад каже: «Я прийшов до Посланця Аллага, і він сказав: «Ти прийшов спитати про праведність?» Я сказав: «Так, о Посланцю Аллага». Він сказав: «Запитайте своє серце, праведність – це те, з чим душа спокійна, і серце спокійне, і гріх – це те, що викликає занепокоєння в серці та в душі, хвилювання у грудях, якщо люди будуть давати вам фетви, а я дам вам фетву». І зі слів Ан-Наваса ібн Самана, нехай буде Аллаг задоволений ним, Пророк, нехай благословить його Аллаг і вітає, сказав: «Праведність - це хороші манери, а гріх - це те, що вагається в твоїй душі і що тобі неавтономно бачити в людях». Отже,

інстинкт натхненний на розуміння різниці між добром і злом та його успадкованого сенсу, який відрізняє їх.

Серця позбавлені спотвореного сприйняття, тому що вони перебувають в гармонії з Божою благодаттю та щедрістю. Бог не залишив людину, щоб вона народжувалась на землі і мотиви добра і зла були рівними для її психіки та духовної сутності, як деякі говорять з числа вчених давнини та сучасності при тлумаченні слів Всемогутнього Аллага: «Хіба Ми не повели його до двох вершин?» , (Сура «Аль-Балад», 90:10). А слова «Клянуся душею і Тим, Хто розмірив її, і відкрив їй грішність і праведність її!» (сура «Сонце», 91:7-8) наштовхують деяких на думку, що мотиви добра і зла рівні (50% на 50%), але ми говоримо, що Аллаг наділив людину природним інстинктом для розпізнавання цього, щоб вона могла дізнаватися і пізнавати ті з емоцій та добрих справ, які наближають її до Нього. Всевишній завжди добрий по відношенню до людини, і винагорода за вчинення доброї справи може в десять разів збільшуватися, а покарання за вчинення поганого не збільшується таким чином або прощається. Бог послав людині, яка повстала проти цього божественного дару, тягар лих і мирських нещасть, щоб вони могли повернути її до Бога. «Але крім найбільших мук Ми неодмінно дамо їм скуштувати менші муки, щоб вони могли повернутися на прямий шлях» (сура «Земний уклін», 32:21).

Для того, щоб зупинити зло і нагадати про вкладений Богом інстинкт, щоб пробудити його, після того, як він був знехтуваний і забутий, Бог відправляв посланців до людей. Така концептуалізація зла ближча до його глибинного розуміння. Як сказано в 10 аяті сури «Джинни»: «Ми не знаємо, чи

зло задумане для тих, хто на землі, чи Господь побажав направити їх на пряму дорогу». І в Шляхетному Корані є багато прикладів звернення до Бога з проханнями захистити від зла і того, що трапляється з людьми щодо різних прикрощів і зневіри.

З цього ми робимо висновок, що наша реакція на емоційні стимули, що закликають до віри та добрих справ, до моральності та наші невпинні спроби приборкати наші погані бажання, що ведуть до гідної засудження моралі, все це приходить до нас спочатку з того інстинкту, з яким ми народились. Але цей інстинкт такий, як сказав нам Пророк, нехай благословить його Аллаг і вітає, у своєму хадисі, який ми цитували раніше, що його дія може ослабнути або стати зовсім неефективною, якщо він був спотворений і змінений поганим довкіллям та неадекватним батьківським впливом, особливо у ранньому дитинстві. Також, послаблюється дія інстинкту через спілкування з поганими однолітками і пристрасті до перегляду того, що є аморальним і поширюється грішниками, а такі матеріали, наприклад, транслюються в наш час засобами масової інформації в Інтернеті.

Отже, гарний вплив фітри на поведінку мусульманина та його відданість своїй релігії є результатом взаємодії між піднесеними спонуканнями природи людини та поганими стримуючими факторами навколишнього середовища, в якому вона живе, на додаток до характеристик, які успадкувала та набула її особистість, такими, як ступінь її емоційності, психічні схильності та її здатність чинити опір пристрастям, відповідність фітри призводить до підвищення ступеня віри. У цьому світі немає хорошого середовища у всіх відносинах, і немає серед звичайних людей усієї повноти, в успадкова-

ному чи набутому вигляді, готовності підкорятися тому, що їм було наказано. Тому нам доводиться постійно просити прощення у Всемогутнього Бога, який створив нас, грішних людей. І коли ми просимо прощення, Він знає про нас більше, ніж ми самі, Він знає про постійну битву між добром, з яким ми були створені, і мирськими справами, які відволікають нас від цього. За словами Абу Хурейри, нехай буде задоволений ним Аллаг, які він передав від Посланця Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає: «Якби ви не помилялися, Аллаг замінив би вас людьми, які помиляються (грішать), а потім каються і вибачаються, і Він прощав би їх».

Якщо вплив успадкованої чесноти на вроджені якості є результатом взаємодії між нею та навколишнім середовищем віруючого, то вплив інстинкту збільшується та зменшується залежно від характеристик середовища, в якому він живе. Чим краще навколишнє середовище, тим краще ефект інстинкту, тим більше він проявляється, і навпаки. Ця взаємодія, ця битва добра і зла, може виявитися у серцях віруючих. Це очевидне явище, розміри якого легко розпізнати загальною, але якщо наважитися спробувати виміряти його точно і визначити для нього якісь критерії, то це, насправді, дуже серйозна справа, яка не під силу різним фрикам від психології, його справжня складність відома лише Всевишньому. Можна навести приклад:

Двоє людей живуть на однаковій відстані від мечеті свого села, і вони хочуть молитися в мечеті, але одна з них йде в мечеть по рівній поверхні, а іншій потрібно піднятися на пагорб, а по дорозі назад спуститися з нього, щоб дістатися додому, і одна з них скаржить на біль у ногах під час ходьби. На додаток до цього, одна з них емоційна, швидко гні-

вається, повільно заспокоюється, і якщо вона роздратується, їй буде важко зосередити увагу на своїй молитві і на всьому, що нагадує їй про добрі думки, про природу, з якою Бог створив її та інших людей. Чи можна зрівняти цих людей і розповісти кожному з них про справжню сутність їхніх вчинків? Хто з них має великий ступінь та найвищі заслуги у цьому віртуальному змаганні? Ніхто не може цього зробити, особливо якщо йдеться про духовні питання, наприклад, порівняння ступеня їхньої віри. Тільки Всемогутній Господь знає, що ховається за вчинками та намірами людей, тільки Йому відомі всі таємниці. Як сказано у Священній Книзі: «У День воскресіння Ми встановимо справедливі Терези, і ні з ким не вчинять несправедливо. Якщо знайдеться щось вагою з гірчичне зернятко, Ми принесемо його. Досить того, що Ми ведемо рахунок!» (сура «Пророки», 21:47).

Сьогодні ми живемо в середовищі, в якому зло стало відомим, а добро заперечується, і всі довкола нас пропонують нам відмовитися від того добра, з яким ми народилися. Нагорода за опір цій злій течії велика в порівнянні з тими, хто отримує нагороду живучи в хорошому середовищі. З цього ми можемо зрозуміти, що Посланець, нехай благословить його Аллаг і вітає, сказав деяким своїм сподвижникам: «Після вас настануть такі дні, коли терпіння буде подібно до стискування в руці розпеченого вугілля, і того, хто буде робити добрі справи в ці дні, очікує нагорода п'ятдесяти осіб, які роблять такі самі справи». Люди запитали: «О Посланцю Аллага нагорода п'ятдесяти з них?» Він відповів: «Нагорода п'ятдесяти з вас»».

Тепер ми підійшли до важливої частини цього розділу, а саме до переваг пророків над іншими му-

сультманами. Ми говоритимемо про те, як вони реагують на стимули добрих емоцій, які інстинктивно порушуються у серцях людей. Ми говоримо: Бог наділив віруючих успадкованим талантом, за допомогою якого вони могли розрізняти стимули довкілля, що закликають до добра, це також допомагає відкидати злі забаганки. Що стосується пророків, то вони є найкращими з творінь Бога, вони – люди з найчистішими серцями, найдосконаліші за інтелектом, найкращі з них за характером і найкрасивіші на вигляд, і саме вони були обрані. Інші люди повинні наслідувати їх у всьому, що вони говорять і роблять, дозволяють і забороняють, сподіваючись при цьому на Бога. Саме пророки несуть на собі тяжкість одкровення і тяготи призову, ці почуття та емоції, які пробуджують потенціал добра, який був вживлений у їхню психічну та духовну природу, тому вони виявляють його автоматично. Але інстинкту вродженої природи, яким наділено все людство, недостатньо, щоб нести тягар важкого пророцтва, який було покладено на них.

Отже, Всемогутній Бог дарував їм непогрішність, зокрема непогрішність мови - це оберігання, запобігання і попередження від скоєння гріхів. Вчені погодилися, що пророки непогрішимі в передачі релігії, вони нічого не приховують з Одкровення, і вони не забувають того, що їм було відкрито, і не додають до цього від себе: «Якби він приписав нам якісь слова, Ми схопили би його за правицю, а далі перерізали б йому серцеву жилу, і ніхто з вас не захистив би його.» (сура «Невідворотне», 69:44-47). Також вони є непогрішними і в плані здійснення великих гріхів.

Серед вчених є розбіжності щодо того, чи здійснюють пророки малі гріхи. Більшість з них ска-

зали, що незначні гріхи не мають відношення до непогрішності, і що якщо пророки вчиняють малі гріхи, то непогрішність не зникає, бо вони каються і Бог прощає їх і множить їм Свої милості, і вони наводять як підтвердження своєї думки наступну цитату з Корану: «Адам не послухався свого Господа і впав в оману. Потім Господь обрав його, прийняв його покаяння і наставив на прямий шлях» (сура «Та ха», 20:121-122). З іншого боку, є група вчених, - багато хто з них є магрибінцями на чолі з суддею Аїядом Сахібом, автором книги «Зцілення», - які кажуть, що пророки непогрішні й у плані вчинення малих гріхів, а якщо йдеться про те, що пророк і робив якісь провини, слід розрізняти коли саме це було зроблено, і що такі моменти стосуються того, що могло бути ним скоєно до початку пророчої місії.

Як можна примирити ці дві позиції? Ми наважимося прокоментувати це питання, висловивши наші роздуми про пророків. І у зв'язку з цим ми запитуємо себе: чи не може бути так, що взаємний вплив навколишнього середовища, спадковості та особистості людини, яка при взаємодії цих важливих для психіки людини компонентів з вродженою схильністю, яка прагне утримати звичайного мусульманина від скоєння великих гріхів, у випадку з пророками має відношення до ефекту непогрішності та до того, щоб утримувати їх від скоєння малих гріхів? Ми запевняємо читача, що усвідомлюємо своє невігластво і стоїмо на березі моря світських і духовних знань, які Всемогутній Бог дарував Своїм пророкам, але як виправдання нашої сміливості ми знаходимо свідчення того, що Шляхетний Коран говорить нам, що Всемогутній Бог підніс одних із цих пророків над іншими. «Твоєму Господу краще знати тих, хто на небі та на землі. Одним пророкам

Ми віддали перевагу над іншими» (сура «Аль-Ісра», 17:55). А також: «Такими є посланці. Одним із них Ми віддали перевагу над іншими. Є серед них такі, з якими говорив Аллаг, а деяких Він підніс на [вищі] щаблі....» (сура «Корова», 2:253).

Можливо, за цією перевагою стояла відмінність Посланців щодо переважання непогрішності над їхньою поведінкою і те, що наш улюблений Посланець Мухаммад, нехай благословить його Аллаг і вітає, був наділений перевагою від Аллага, слава Йому, вище всіх пророків, воістину, будучи вінцем всього творіння, людей, джинів, ангелів і речей, про які ми не знаємо, серед інших істот, що спонукає нас погоджуватися з давніми вченими Магрибу щодо того, що він, нехай благословить його Аллаг і вітає, мав перевагу над усіма пророками, був наділений непогрішністю в скоєнні дрібних гріхів і поєднував це з духовними дарами. Про це свідчать аяти сури «Переніс уночі», розповідь про те, як він керував пророками під час аль-ісра, і жоден інший пророк чи ангел не удостоївся такої честі. Якби ми захотіли віддати належне цій темі, ми сильно відхилилися б від предмета нашого дослідження. Тому нам достатньо сказати, що пророк (Мухаммад), мир йому і благословення Аллага, будучи правдивим, сам розповів нам про цю перевагу, згадавши також дещо з того, що пророки Божі робили до нього, і що якби він був на їхньому місці, то він, (у деяких випадках), не сказав би того, що вони сказали і не зробив би того, що вони зробили. Нам здається, що непогрішність у плані дрібних гріхів не завадила їм зробити або сказати те, що вони сказали або зробили.

Коли народ Лота ополчився проти пророка Божого, Лота, мир йому, бажаючи здійснити аморальність щодо його гостей, їхня реакція привела

його до відчаю, і він сказав, журачися: «Він сказав: «Якби в мене була сила, щоб здолати вас ! Якби в мене була потужна опора!» (сура «Худ», 11:80). Про смиренність Лота, Пророк сказав: «Хай помилує Аллаг Лота, він жив у суворому житлі». І що? Чи був він спокійним? І Пророк, мир йому і благословення Аллага, згадав Мойсея, мир йому, і його нездатність бути терплячим з Аль-Хизром, мир йому, як про це розповідається в сурі «Печера». Посланець Аллага сказав: «Нехай змилується Аллаг над нами і над Мойсеєм, нетерпіння якого позбавило нас можливості дізнатися більше про чудеса Аль-Хизра, подібні до тих, які згадані (у сурі «Печера»)». Якби наш Посланець був на його місці, він був би терплячим. Посланець Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, прокоментував відмову Йосифа, мир йому, покинути в'язницю доти, доки не буде доведено його невинність і він не буде виправданий. Він сказав: «Якби я просидів у в'язниці стільки ж, скільки просидів Юсуф, я відповів би на заклик». Тобто він погодився б вийти з в'язниці і залишити питання про своє виправдання на розсуд Всевишнього Аллага, який уразив його тюремним ув'язненням, але звернув це йому на благо.

Якщо ми продовжимо ці роздуми, ми скажемо, що дії деяких пророків є незначними гріхами, незважаючи на даровані їм Богом духовні дари. І це відбувалося в результаті впливу факторів навколишнього середовища та спадковості, на додаток до характеристик їхніх особистостей, як людей, з їхніми сильними та слабкими сторонами. І це питання стане більш ясным, коли ми розглянемо аяти Корану, в яких Аллаг дорікає Своїм пророкам за те, що вони робили. І читач повинен вивчити їх і порівня-

ти зі словами нашого Посланця, хай благословить його Аллаг і вітає.

Це Ной, мир йому, що пливе у своєму ковчезі разом із віруючими, коли хвилі, подібні до гір, вирували навколо. І він закликав свого невіруючого сина приєднатися до віруючих і плисти разом із ними, але той відмовився і потім помер невірним. Емоція батьківства, що супроводжується втратою близької людини, бере гору в серці Ноя, мир йому, і він благає свого Господа, кажучи: «Нух (Ной) закликав свого Господа: «Господи! Адже син мій – частка моєї родини. Твоя обіцянка правдива, і Ти наймудріший із суддів». Він сказав: «О Нух (Ной)! Він не частка твоєї родини, і такий вчинок не є праведним. Не проси Мене про те, чого не знаєш. Воістину, Я закликаю тебе не бути одним із невігласів». Він сказав: «Господи! Я вдаюся до Тебе, щоб не просити про те, чого не знаю. І якщо Ти не пробачиш мене і не помилуєш, то я опинюся серед потерпілих збиток»» (сура «Худ», 11:45-47).

Порівняйте це зі ставленням Посланця, хай благословить його Аллаг і вітає, до своїх родичів, які померли як невірні, таких як його дядько Абу Лагаб. Можна згадати і деякі інші події, про які повідомлялося у зв'язку з цим. Наприклад, його гнівну реакцію, коли Усама ібн Зайд прийшов до нього, щоб заступитися за одну жінку з роду Бану Махзум, яка скоїла крадіжку. Посланець сказав: «Невже ж ти звертаєшся з клопотанням, коли справа стосується одного з покарань, встановлених Аллагом?!... Клянусь Аллагом, якби вкрала Фатіма, дочка Мухаммада, то я обов'язково (велів би) відрубати руку і їй!».

Можливо, ототожнення переваги нашого Посланця перед рештою пророків стане очевидним,

коли ми розглянемо деякі згадані в Священному Корані вчинки інших пророків, проаналізуємо деякі їхні висловлювання і почуття, щодо яких Аллаг попереджав їх, і проведемо порівняння між ними та Посланцем Аллага, керуючись тим, що ми знаємо з його біографії та якостей. Ми бачимо, що Божий пророк Юнус розгнівався на свій народ і залишив його після того, як пообіцяв, що його спіткає покарання Бога. Він залишив його до того, як отримав дозвіл на це. Ат-Табарі говорить нам у своєму тлумаченні, що у Юнуса, мир йому, була якась вузькість характеру і, можливо, ця характеристика важлива з погляду люті його гніву та швидкості його дій. Також, ви можете подумати про помилку Давида, мир йому, який поспішив засудити того, хто був звинувачений своїм побратимом у тому, що забрав його вівцю і приєднав до своєї череди, і при цьому він не вислухав аргументів іншої сторони. Усвідомивши свою помилку, він упав на коліна і попросив прощення у Господа.

Порівняйте це божественне повчання пророків зі справами, в яких Всевишній Аллаг наставляв нашого пророка Мухаммада, нехай благословить його Аллаг і вітає. Ви виявите, що настанова пророка Всемогутнім Аллагом була спільною, а завдяки чуйності, з якою Пророк уперто керував своїми людьми, дбаючи про їхнє благо, він перевершив усі людські уявлення про милосердя, любов і співчуття, доки не утвердилася могутня і піднесена Істина. Його згадано цими ніжними аятами: «Можливо, ти побиваєшся через те, що вони не вірують у цю розповідь?» (сура «Печера», 18:6). І: «Хіба той, кому його злодіяння представлене прекрасним і хто вважає його благом, дорівнює тому, хто слідує прямим шляхом? Воістину, Аллаг вводить в оману того, кого

забажає, і веде прямим шляхом того, кого забажає. Не муч себе скорботою через них. Воістину, Аллаг знає, що вони творять» (сура «Фатір», 35:8).

У цих аятах Всемогутній Бог висловлює свою співчуття і любов до Свого благородного Посланця, жалюючи його за те, що той зводить себе сумом через тих, хто не заслуговує на такі благородні почуття. Як каже нам його прекрасна біографія, він, мир йому і благословення Аллага, залишався співчутливим і милосердним щодо тих зі свого народу, які збилися зі шляху, навіть після того, як вони завдали йому шкоди.

Я часто ставив питання про велику здатність Посланця, хай благословив його Аллаг і вітає, переносити ці божественні емоції. Ми вже бачили, як великий сподвижник Джафар ібн Абу Таліб, хай буде задоволений ним Аллаг, був переповнений любов'ю, коли він почув, що Пророк, нехай благословить його Аллаг і вітає, сказав йому: «У нас схожі характери» - поки він не почав стрибати на одній нозі, як ефіопи, від напруження радості та щастя. То що має відчувати людина, якщо до неї звертається Бог Всемогутній? Можна згадати хадис, що передається від Убаййя ібн Каба, в якому розповідається про те, як сподвижник не зміг контролювати свої емоції і поведився як божевільний, плакав і сміявся від радості, коли Посланець повідомив йому благу звістку.

Великі раптові зрушення - один із найважчих випадків горя для того, хто не вірить у нього, допоки це не станеться. І горе належить до найвищих переживань, поряд із задоволенням та душевною радістю від спілкування з Всевишнім та Його словами втіхи для нього... Як Пророк пережив цю емоційну

трансформацію? Дійсно, Бог знає, кому довірити донесення Свого послання. Насправді те, що сказав Посланець Бога про свої емоційні та духовні здібності та про свою стійкість до того, чого ми не знаємо і що було приховано від нас: «Якби ви тільки знали те, що знаю я, ви трохи сміялися б і багато плакали». У тому, що передає Ат-Тірмізі, йдеться, що Посланець Аллага, мир йому і благословення, сказав: «Клянуся Аллагом, якби ви знали те, що знаю я, ви мало сміялися б і багато плакали, і ви б не звертали уваги на жінок, а поспішили б попрямувати до Всевишнього Аллага».

Навіть суворе умовляння, якому Посланець Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, був підданий сурі «Нахмурився», і деякі сприйняли це як доказ того, що пророки робили дрібні гріхи, є доказом того, що він робив незначні помилки. Воно також було потрібне для того, щоб показати реальну чуйність, яка необхідна для того, щоб Пророк міг наполегливо поширювати свій заклик і перебувати на високому моральному рівні, якого може досягти лише ватажок Пророків. Пророк зосередив усю свою увагу на Аль-Валіді ібн аль-Мугірі, сподіваючись привести його до ісламу та разом з ним інших курайшитів. Сліпий бідолаха Ібн Умм Мактум, прийшов і перервав слова Посланця, нехай благословить його Аллаг і вітає, дуже наполегливо попросивши навчити його тому, що було відкрито Аллагом, в результаті, Пророк розізлився, відвернувся від нього і спохмурнів, як про це було розказано в сурі «Нахмурився», де було зроблено догану Пророку за його поведінку та похмурий погляд. Уяви, дорогий читачу, якою буде наша природна реакція в таких ситуаціях, коли ви зосереджуєте свою інтелектуальну та емоційну увагу на чомусь важливому, що може

мати великі наслідки, і це важливо для вас, і ви обговорюєте це з особами, які ухвалюють рішення, і тут приходиться слабка людина, щоб перервати вашу розмову і попросити у вас термінової допомоги у справі, в якій ви могли б йому допомогти після завершення бесіди, але він наполегливо повторює своє прохання. Що ви робитимете, після того, як важливі люди підуть? Наше суспільство може прийняти як норму, якщо ви будете гніватися, кричати, а, можливо, і позбавите таку людину всього, про що вона просила. Що ж зробив Пророк, мир йому? Він просто насупився, і це при тому, що людина, яка викликала таку реакцію, не могла побачити ні його похмурого погляду, ні того, що він відвернувся тому, що та людина була сліпою! Пророк ні словами, ні інтонацією свого голосу не висловлював невдоволення, яке було викликане наполегливістю Ібн Умм Мактума і який не був глухим і міг би почути те, що могло б завдати йому шкоди і збентежити, а цього робити не можна тому, хто був Пророком милосердя.

Нагадую читачеві, що до цього відступу ми говорили про третю групу стимулів, про емоції, які вимагають шляхетної моралі, і ми сказали, що вони притаманні єству пророків, і вони виявляють такі емоції не замислюючись, як само собою зрозуміле. Що стосується звичайних мусульман, у них немає іншого вибору, крім як протистояти аморальності та егоїзму душі, бо Господь створив їх для того, щоб вони пройшли випробування і насправді показали, хто з них є кращим. Тому я змушений зупинитися і звернути увагу на групу емоційних тригерів, які мають першорядне значення для нашої моральної поведінки у нашому матеріальному світі. Як повідомляється, хороша мораль обертається саме навколо контролю над своїми емоціями, її стрижнем є вмін-

ня придушувати свої ниці бажання та погані аспекти емоцій, таких як гнів, заздрість, боягузливість, егоїзм та уникати їхньої демонстрації. Як розум, так і шаріат вважають чеснотами милосердя, співчуття, щедрість, жертовність, відвагу і стриманість у гніві, і ці якості є критеріями, за якими вимірюються корисні риси людей, тому вони займають лідируючі позиції в країні, якщо вона знає ціну справжнім чоловікам.

Хто знає ціну таким людям, як ватажок правовірних Омар ібн аль-Хаттаб, нехай буде Бог задоволений ним? Коли він хотів призначити на посаду когось із сподвижників, він спочатку прагнув переконатися в тому, що той володіє якостями, які ми відокремили серед емоцій, які вимагають шляхетної вдачі, і здатністю контролювати свої бажання та пригнічувати гнів. Він розпитував людей про цю людину, тих, хто її знав, і коли її хвалили, ті, які були про неї хорошої думки, Омар уточнював, чи дійсно вони знають її належним чином? Коли відповідь була ствердною, Омар ще раз уточнював, чи є вони сусідами, чи вони мали якісь фінансові спільні справи, чи разом подорожували. І коли відповідь була негативною, Омар говорив: «Йди, ти її не знаєш». І він ще сказав йому: «Можливо, ти бачив його в мечеті, як він робить ось так» і Омар здійснив поясний уклін. Коли ж Омар побачив, що та людина молиться, то визнав її придатною для цієї справи. І ця історія свідчить про глибину вродженого знання Омара ібн аль-Хаттаба про важливість цієї групи емоцій. Порівняння ж людей з копальними корисних копалин, зроблене Посланцем Аллага, нехай благословить його Аллах і вітає, є надихаючим та актуальним.

Це тому, що контроль людини над цим емоційним аспектом особистості є головною перевіркою її знань. А впевнитись у здатності людини здійснювати такий самоконтроль можна лише внаслідок близького спостереження. Як у випадку, якщо ви є сусідами і чуєте крики сусіда, хоча знаходитесь у себе вдома, коли він кричить на свою дружину і дітей, гніваючись на них, або навпаки, ви спостерігаєте як він ввічливий і ніжний з ними. Ви можете дізнатися про це, якщо ваші діти навчаються разом з його дітьми. Такі спостереження дають справжні знання про людину. Так само і довга подорож, яка приносила багато тягарів мандрівникам минулих епох, - під час такої подорожі людина здатна виявити багато з того, що приховувала від інших, які не проводили з нею так багато часу. Вона могла виявити терпіння, хвилювання чи страх під час перенесення різноманітних негараздів, реальних і уявних небезпек подорожі. І фінансові справи відразу показують, чи є людина рабом грошей, подібно до того, що розумна людина здатна розпізнати справжні перед нею дирхеми або фальшиві. Звичайно ж, чесне поводження людини з грошима залежить від здатності людини стримувати свої ниці емоції та почуття.

Образливі емоції та почуття неможливо приходити від тих, хто живе з такими людьми, зазнаючи такого нещастя. Це не тільки викликає ненависть до людей у цьому світі та Божу кару в майбутньому, а й принижує їх. Не заздріть людині, якщо вона має те, чого ви хотіли досягти в плані щастя, задоволеності та задоволень. Адже якщо дозволити егоїстичним бажанням вийти з-під контролю, це подібно до того, як навіжено мчить кобила без вуздечки, і приборкати її потім дуже важко, так само важко при-

боркати і забаганки, заручником задоволення яких стає людина, яка не здатна їх виконати. «Нехай не захоплюють тебе їхнє майно та діти. Аллаг бажає лише покарати їх дітьми та майном у мирському житті, щоб вони розлучилися зі своїми невірними душами» (сура «Каяття», 9:55).

Ось чому Посланець Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, часто шукав притулку від цих ганебних рис у багатогранному благанні. Аль-Бухарі передав це від імені Анаса ібн Маліка, нехай буде задоволений ним Аллаг, коли він сказав, що Посланець часто повторював: «О Аллаг, я шукаю у Тебе захисту від тривоги і смутку, від слабкості та лінощів, від боягузтва та скупості, а також від тягаря боргів і від гноблення людей».

Пророку, нехай благословить його Аллаг і вітає, були відомі потрібні слова, і в цих кількох словах він узагальнює в цьому благанні найважливіші погані емоції та почуття, які можуть контролювати людину, якщо вона сама їх не контролює. Нашою психологічною мовою можна по-своєму інтерпретувати цей хадис. Занепокоєння - це те, що називається тривогою, тобто почуття напруги і страху перед тим, що відбувається, відчуття того, що в майбутньому можуть бути проблеми і нещастя, але смуток - це почуття горя і нещастя і розпачу з приводу того, що сталося в минулому за втрати коханої людини або втрати бажаного, і один із найяскравіших симптомів, що супроводжує смуток та депресію, - це почуття безпорадності та апатії. Як кажуть психіатри, це один з головних вісників-симптомів депресії, що наближається.

Варто відзначити, що переважна більшість тих, хто звертається сьогодні в психіатричні клініки,

скаржаться на симптоми цих двох розладів: занепокоєння і смуток. Йдеться про будь-які прояви тривоги за майбутнє чи смутку та депресію, викликані тим, що було в минулому. Що стосується віруючого, який довіряє Богу, якого Бог захистив від контролю цих двох лих, його віра в долю позбавляє його психологічного болю за те, що він втратив у минулому своєму житті, а також він впевнений у тому, що майбутнє – в руках Бога, і в нього немає сили змінити це, він значною мірою позбавлений занепокоєння, що заповонило його розум і серце, як було сказано: «Те, що було, то вже минуло, те, на що ви сподіваєтеся, ще не сталося і невидиме, і у вас є тільки теперішнє, в якому ви живете».

Таким чином, ми бачимо, що психіатричне лікування психологічно невірноважених віруючих дає результати в короткий термін, якщо психотерапевт зможе сформулювати своє лікування, керуючись ісламським сприйняттям. Мій особистий досвід за минулі шістдесят з лишком років, досвід роботи з пацієнтами-мусульманами, які страждають на тривожні та депресивні розлади, переконали мене в поверховості західної фармакологічної психотерапії та у відсутності якихось стійких переваг у неї порівняно з ісламською когнітивно-поведінковою. у мене є дослідження на цю тему, воно публікувалося в західних та арабських журналах з психології та психіатрії, тому немає сенсу в цій книзі повторювати його зміст.

Що стосується боягузтва і скупості, то це два атрибути, які пов'язані один з одним, як дві сторони однієї медалі. Боягуз - той, хто думає про те, що інші будуть використовувати його, коли йому доводиться щось зробити, а скупий - думає про те, що інші будуть користуватися з його грошей, коли

він їх віддасть їм. В обох випадках йдеться про переважання себелюбства та егоїзму над тими, кому вони властиві. Що стосується утисків одних людей іншими через релігію чи щось інше, то це нагадує мені виникнення почуття страху в різних соціальних ситуаціях, особливо тих, які викликають трепет у слабохарактерних людей перед сильними чи наділеними владою. Цей страх зіткнутися з соціальними ситуаціями - один з найпоширеніших психічних розладів, звичайна справа в сучасну епоху.

Що стосується тих, хто наділений добрими емоціями, це люди, наділені гарною вдачею. І ці люди успадковують приклад тих, які ставляться з усім прагненням до поминання Бога, прагнучи привчити себе до приборкання власних емоцій, позбутися поганих бажань, зробити так, щоб зло не командувало їхніми душами і не нав'язувало їм егоїзм, щоб не оскотинитися і не виявитися у приниженому стані. Такі люди вміють придушувати свій гнів і прощати інших, вони шкодують бідних та слабких, допомагають нужденним та підтримують пригноблених. Послухайте, що сказала мати віруючих Хадіджа бінт Хувайлід, коли підтримувала і зміцнювала Пророка, нехай благословить його Аллаг і вітає, після його першої зустрічі з янголом Джібрилем, яка вжахнула його. Вона сказала: «Клянуся Аллагом, Аллаг ніколи не вкриє тебе ганьбою, адже ти підтримуєш зв'язки з родичами, допомагаєш слабким людям та біднякам, виявляєш людям гостинність та допомагаєш переносити негаразди долі».

Це його якості, нехай благословить його Аллаг і вітає, перш ніж він був посланий як пророк, але після початку його місії його характером став Коран. Ібн Джарір також передав зі слів Саїда ібн Хішама, який сказав: «Я прийшов до матері право-

вірних Айші, нехай буде задоволений нею Аллаг, і сказав: «Скажи мені, який був характер у Пророка, хай благословить його Аллаг і вітає». Вона відповіла: «Його вдачею був Коран. Хіба ти не читав: «Воістину, твоя удача чудова»?».

Розділ п'ятий

Роздуми про вибір Богом оточення та правильної спадковості для кожного пророка

Вступ

У цьому розділі розповідається про важливу, акуратну і складну тему, яка багато років займала психологів. Експериментальні, польові та статистичні дослідження у цій галузі все ще намагаються розкрити нам деякі аспекти того, що залишається незрозумілим. Йдеться про дослідження оточення (довкілля) та спадковості на формування особистості людини, а також на її емоційний статус.

Ми говорили про це загалом у попередніх розділах, і підсумуємо наші роздуми в цьому розділі, в якому говоритимемо про мудрість Бога у виборі відповідного оточення і спадковості для Своїх пророків і посланців, яким Він вирішив довірити донесення Своєї місії. І ми зробимо все можливе, щоб спростити науковий аспект цих міркувань, і ми будемо задоволені спрощеним викладом. Очевидно, що ця тема була оточена безліччю спекуляцій та перебільшень, які не ґрунтуються на реальних доказах. Навіть у сучасній психології ми знаходимо такі перебільшення, які виходять за розумні рамки, особливо у працях фанатиків своїх шкіл, що прославляють довкілля, або тих, що прославляють вплив генетики (спадковості).

Уотсон, засновник біхевіористської школи, відомої своїми крайніми поглядами щодо навколишнього середовища, з гордістю сказав: «Дайте мені дюжину здорових, нормально розвинених немовлят і мій власний, спеціальний світ, в якому я буду їх ростити, і я гарантую, що, вибравши навмання дитину, можу зробити її фахівцем будь-якого профілю – лікарем, адвокатом, художником, торговцем, навіть жебраком чи злодієм кишеньковим - незалежно від її схильностей і здібностей, роду занять і расової приналежності його предків». Ви можете знайти це твердження у його книзі про біхевіоризм, яка так і називається «Біхевіоризм».

З іншого боку, ми знаходимо такі перебільшення у працях фанатичних прихильників генетичного аспекту у формуванні людської поведінки. Як ми читаємо в західних періодичних виданнях та журналах, ганебне резюме досліджень цих фанатиків полягає в тому, що вони заявляють, ніби вони відкрили ген чи гени щастя чи злочинної поведінки, чи інших форм людської поведінки. При цьому вони ігнорують наукові дослідження, які довели, що середовище, яке вони заперечують, має левову частку у формуванні особистості, а спадковість у цьому питанні відіграє другорядну роль. Для читача, який цікавиться цією темою, є огляд книг з соціобіології та вивчення поведінки тварин у їхньому природному середовищі, етології та еволюційної психології. Деякі вчені роздмухують роль спадковості, в цьому плані вони є трубадурами свого вождя Дарвіна, який інтерпретував людську поведінку з точки зору результатів своїх досліджень, які проводилися на тваринах.

Якщо ми виключимо перебільшення генетиків і прихильників переважаючого впливу навколишнього середовища і прагнути мемо точності наукових перевірок, тоді ми виявимо, що прямий генетичний вплив на поведінку людини, зазвичай, обмежується аспектами функціонування організму, такими як хромосомні аномалії, які призводять до розумової відсталості відомої під назвою синдрому Дауна. Крім цього, ми виявимо, що довкілля і спадковість відіграють свою роль у формуванні поведінки, і, в більшості випадків, ці ролі переплітаються складним чином. Дослідник повинен переконатися, що риса, яку він вивчає, обумовлена впливом середовища, в якому жили люди, або тим, що вони успадкували від батьків, бабусь та дідусів. Тому вчені винайшли геніальні методи і хитрощі, щоб дізнатися ступінь впливу навколишнього середовища або спадковості на психологічні риси і характеристики, що вивчаються. З того, що ми згадали раніше про ті експериментальні дослідження, в яких психологи порівнювали однайцевих близнюків і різнояйцевих близнюків, щоб розкрити вплив спадковості на захворюваність на шизофренію, стає зрозуміло, як використовували вчені сучасні технології, графіку та комп'ютери у своїх експериментальних дослідженнях, особливо тих, які проводилися на новонароджених немовлятах.

Ці дослідження довели, що спадковість відіграє справді важливу роль - меншу чи більшу - коли вона взаємодіє з навколишнім середовищем у плані формування інтелекту, загалом, інтроверсії та емоційної поведінки у людини.

Роздуми про роль спадковості та оточення у формуванні характерів пророків

Хоча тема порівняння впливу середовища та спадковості може здатися однією з тем, яка піднята сучасною наукою, але ця тема має давнє ісламське історичне коріння. Доречно навести історію великого сподвижника Ашджаї з племені Абд аль-Кайс, коли він прибув до Медини з деякими зі своїх товаришів, щоб привітати пророка Мухаммада, мир йому. Коли вони прибули, люди поспішили привітати Посланця, нехай благословить його Аллаг і вітає, але Аль-Ашджаї спочатку очистив своє тіло від дорожнього пилу, зняв одяг і сховав його, взяв чистий одяг і вдягнув його, і тільки потім наважився спокійно піти до Посланця, нехай благословить його Аллаг і вітає. Посланець Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, помітив те, що зробив Ашджаї, і коли посмішка задоволеності осяяла його шляхетне обличчя, він сказав: «У тобі є такі якості, які любить Бог: розсудливість і витримка», як передається в «Сахіху» Мусліма. Тоді Аль-Ашджаї запитав: «Я створений із ними чи Бог впровадив їх у мене?». Посланець Аллага відповів: «Справді, це дві сторони того, як ти був створений». І він сказав: «Слава Богу, Який створив мене таким чином, який приємний Йому та Його Посланцю». Зверніть увагу на постановку питання. Говорячи сьогоднішньою мовою, Аль-Ашджаї запитав: «Скажи, ці дві якості є результатом спадковості чи результатом впливу навоколишнього середовища?».

Після цього вступу ми повернемося до роздумів про мудрий вибір відповідного середовища та спадковості. Про те, як Бог зробив вибір, щоб гід-

но виховувати Своїх обранців, щоб вони були Його пророками та посланцями до людей. Для ясності наших роздумів, ми уникатимемо абстрактної та спеціалізованої мови. Незважаючи на людські фізичні та психологічні відмінності серед пророків Бога, всі вони були обдаровані особливими якостями, які вчені підсумовували у вигляді чотирьох характеристик, про які ми говоримо ще в початковій школі, і це: чесність, надійність, відповідальність та гострота розуму. Якщо ми уважно розглянемо ці якості і спробуємо проаналізувати їх по відношенню до пророків, то виявимо, що у пророків були деякі характеристики фіксовані, як непогрішність і здатність нести тягар послання, були якості спадкові, як тілесні параметри і деякі спадкові особистісні аспекти, а також і такі, у яких помітно змішання впливу спадковості та навколишнього середовища, обраного нашим Всемогутнім Господом для виховання Своїх пророків.

З погляду спадковості, у пророків Бога не може бути потворних моральних та психічних рис, таких як проказа, божевілля, вибоїни на обличчі, карликовість чи інші фізичні вади. Пророк повинен мати гарний голос і гарне обличчя. Давайте обговоримо найважливіші спільні риси всіх пророків і посланців Бога, які ми наводимо у спрощеній формі з використанням сучасних концепцій та уявлень. На додаток до спадковості пророків, ми вирішили поговорити про їхні видатні моральні якості, про їхні духовну обдарованість, фізичну силу й інтелект, про піднесеність мислення та шляхетність походження, що стане прелюдією до наших роздумів у наступному розділі про мудрість Бога у виборі оточення для них, що буде розглянуто на прикладі двох пророків – Мойсея та Йосифа, мир їм обом – і це можливо

завдяки подробицям їхнього життя, викладеним у Священному Корані. Можливо, це допоможе нам скласти правильне уявлення про мудрість Всемогутнього і Великого Бога, Який виявляє її у всьому, що Він нам наказав і визначив і що з нами відбувається в результаті Його рішення.

Духовна спадщина

Ми читаємо слова Всевишнього: «Воістину, Аллаг обрав Адама, Нуха, рід Ібрагіма та рід Імрана перед жителями світів. Одні з них були нащадками інших. Аллаг – Всечуючий, Всезнаючий!», (сура «Сімейство Імрана», 3:33-34). А також те, що Він сказав про нашого пана Авраама (Ібрагіма): «І Ми дарували йому Ісхака та Якуба, і Ми вказали їм прямий шлях. А ще раніше Ми вказали прямий шлях Нуху, а з нащадків його – Дауду, Сулейману, Айюбу, Юсуфу, Мусі та Гаруну. Так Ми винагороджуємо тих, які роблять добро! А також Закарїї, Ях'ї, Ісі та Льясу – усі вони з праведників! А також Ісмаїлю, Альясу, Юнусу та Люту – усіх їх Ми вивищили над світами! А також деяким серед батьків їхніх, нащадків їхніх і братів їхніх. Ми обрали їх і вказали прямий шлях! Такий прямий шлях від Аллага. Він веде ним тих із рабів Своїх, кого побажає. А якщо вони додають Йому рівних, то марним буде все те, що роблять вони!» (сура «Скот», 6:84-88).

Коли я читаю ці аяти, вони змушують мене замислитися і подумати про можливе існування генів або «спадкових факторів» духовності, які подібні до біологічних генів, що передають нам фізичні та деякі психічні риси. Може, такі духовні «гени» задіяні

в процесі формування пророків і ті передають їх дітям? І що ж вони являють собою? Як би там не було, у такому доборі полягає Божественна Мудрість.

Біологічні гени передаються нам від батьків, бабусь і дідусів, - від предків, - і ми передаємо далі закодовані в них фізичні характеристики, такі як зріст, риси обличчя, колір шкіри та інші фізичні характеристики, а також здатність взаємодіяти з навколишнім середовищем, що важливо для прояву деяких психічних характеристик, таких як інтелект, інтроверсія та емоційна інтенсивність, які можуть виражати те, що ми успадкували щодо інтенсивності реакції нашої автономної нервової системи, як ми пояснювали в попередньому розділі. Усі ці генетичні особливості походження нам пояснює сучасна наука.

Але як ви думаєте, чи є духовні гени і духовні фактори спадковості, які передаються від батьків до дітей, якими Всевишній наділяє тих, кого Він обрав для виконання особливої місії, щоб витягти з їхніх сердець нашіптування дияволів і підготувати їх до отримання одкровення та перенесення всіх пов'язаних із цим труднощів? За своєю духовною природою це далеко не все матеріальне та чуттєве. Це не є предметом матеріалістичних наукових досліджень. Чи є спосіб дізнатися, що це таке? Як ви вважаєте, чи відіграли такі «гени» свою роль у диференціації пророків? Чи можна їх побачити? Вони схожі на множинні біологічні складні гени, що відповідають за успадкування росту та кольору шкіри. Вони присутні у всіх людей у різній кількості, чим більшою є їхня кількість, тим сильніше виявляється їхній фізичний ефект. Може і з духовними «генами» так само, чим більша кількість цих духовних генів у людині, тим чистішою та одухотворенішою

вона стає? Хто нам це пояснить, яка теорія? Відомо, що люди різняться за своїми телепатичними здібностями, такими як передбачувальні (віщі) сні, які вони бачать. Сплячий може побачити уві сні, як він у майбутньому говорить з обдарованою людиною, і потім це так і відбувається. Це приписують інтуїції та натхненню, чи іншим його духовним здібностям. Чи збільшуються ці здібності внаслідок поклоніння та споглядання? Чи це дари, якими Всемогутній Господь може обдарувати всіх людей у різній кількості?

Ці передбачувані спадкові фактори є одними з найважливіших характеристик пророків, які дозволяють їм отримувати одкровення з небес. Тому що я знаходжу певну підтримку цієї концепції в повідомленнях Пророка, нехай благословить його Аллаг і вітає, щодо Омара ібн аль-Хаттаба, нехай буде задоволений ним Аллаг. Моє уявлення про існування духовних генів говорить про те, що ці гени є даром Всевишнього, Всемогутнього Бога, і це не обов'язково пов'язане з глибиною релігійності та високим релігійним рангом, незважаючи на те, що поклоніння та постійне поминання можуть посилити його духовний вплив.

Мусульманин, який успадкував високий відсоток цих духовних генів або набув їх у якості дару від Всемогутнього Бога, як здатність сприймати духовну діяльність, яка обертається навколо нього, здатний збільшувати свою сприйнятливість, начебто це був якийсь духовний «радар», якщо висловлюватись сучасною мовою. Потім послухайте цей благородний хадис Пророка, який був переданий Аль-Бухарі зі слів Абу Хурейри, в якому описуються духовні здібності Омара ібн аль-Хаттаба: «Серед народів, які передували вам, були модернізатори (оновителі), тому

якщо в моїй громаді є хтось такий, то це Омар». В іншому хадисі, переданому Абу Хурейрою, Пророк, нехай благословить його Аллаг і вітає, описує модернізаторів серед Ізраїлевих синів як найважливіших з людей, після пророків. Не тільки це, а й імам Ахмад і Ат-Тірмізі передали від імені Укби ібн Амра, хай буде Бог задоволений їм, на підставі того, що він чув від Посланця Аллага, як той казав: «Якби після мене був пророк, то він був би Омаром ібн аль-Хаттабом». Я процитував ці шляхетні хадиси, які були зібрані безліччю різних вчених, як хадисознавців, так і іншого профілю. І кожен з них, ймовірно, ставив питання: як же так, Омар ібн аль-Хаттаб знаходився в такому становищі, а не Абу Бакр ас-Сіддік, незважаючи на підтвердження пророчих хадисів, в яких віддається перевага Абу Бакру перед Омаром і всіма подвижниками Посланця Аллага, включаючи шляхетний хадис, який передав Аль-Бухарі і в якому повідомляється, як пророк, нехай благословить його Аллаг і вітає, казав: «Справді, з усіх людей найбільшу кількість благодіянь зробив мені Абу Бакр, який дружив зі мною і не шкодував для мене свого майна, і якби мені довелося обирати найближчого друга з числа (членів) моєї громади, я неодмінно обрав би Абу Бакра, проте (найкращим з усього цього є) братерство і любов в ісламі!».

Сам Омар ібн аль-Хаттаб підтвердив цю перевагу, сказавши: «Абу Бакр - наш пан, наш найкращий представник і найулюбленіший для мене». І Посланець Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, коли захворів, він не міг ходити в мечеть, він сказав: «Скажіть Абу Бакру керувати людьми в молитві», що вказує на його перевагу над Омаром та всіма сподвижниками.

Фактично, велика кількість доказів цієї позиції Абу Бакра - сподвижника Пророка в печері та одного з перших у наверненні до ісламу - стала схожою на загальноприйняті релігійні факти. Так виникло це питання і стало для деяких подібним до когнітивного дисонансу, який ми використовували для вивчення в психології напруги, яка охоплює людину, коли вона виявляється між двома протилежними позиціями. У цьому випадку людина може зняти напругу, намагаючись заперечувати дійсність одного з явищ, наприклад, заперечуючи авторитет Абу Бакра, або вона використовує психологічні хитрощі, які покликані гармонізувати дві позиції між собою.

Таким чином, ми виявляємо, що деякі ставлять під сумнів справжність хадису або послаблюють його ланцюг передачі, навіть якщо його справжність не викликає сумнівів через статус передавачів, таких як Ахмад ібн Ханбал і Ат-Тірмізі, і підтверджена такими великими знавцями хадисів, як Аль-Албані. Деякі, такі як Ібн Хаджар, намагалися «зменшити напруженість», знайшовши виправдання для вибору Омара, говорячи, що Омар був сильний у досягненні істини, і що він надихав, що бачив, як посилався Коран, і він поділяв цю думку. Муслім передав зі слів Ібн Умара, від його батька: «Я погодився з моїм Господом щодо трьох речей: щодо Завіси, щодо бранців Бадра та щодо Макам Ібрагім (місця стояння Ібрагіма)».

Отже, нашого сприйняття існування духовних генів було достатньо, щоб пояснити вибір Посланця, мир йому та благословення Аллага для Омара, незважаючи на те, що Абу Бакру було віддано перевагу. Омар змінювався і вдосконалювався завдяки тому, що він успадкував із цих духовних генів, яки-

ми Бог наділив його у якості дару, як Він дав йому і високий зріст і силу тіла. Це не просто божественний дар, а свідчення релігійної приналежності, яке можна знайти у глибоко релігійних людей. Вони використовують свої сенсорні здібності і це також працює як «духовний радар». Ми не єдині живі істоти на Землі, цей Всесвіт коливається від наявності янголів і джинів і є те, чого ми не знаємо про духовні істоти. З нами живуть духовні істоти – це визнали багато вчених та мислителів з усього світу.

Це був божественний дар, даний Омару, який дозволив йому прорватися крізь завіси простору та часу. Він був натхненний і знайшов істину у своєму благоговінні, ніби янголи розмовляли з ним. Це його знаменита історія про те, що ми коротко згадали про це в попередньому розділі про сподвижника Сарію ібн Заніма, командувача мусульманської армії, який бився з політеїстами в Персії. Коли кількість персів помножилася проти мусульман і коли вони почали їх тіснити, що викликало замішання серед мусульман. Перси мали ще й фортецю на вершині гори. Потім він усвідомив слабкість своєї позиції і ніяк не міг виробити план, щоб урятувати себе та армію у цій критичній ситуації. В цей час повелитель правовірних Омар ібн аль-Хаттаб виголошував п'ятничну проповідь у мечеті Посланця Аллага в Медині, і раптово він на весь голос закричав: «О Саріє ібн Занім ... в гори!». Отже, Сарія почув поклик Омара, і його солдати піднялися на гору, і він перемиг. Крик Омара можна інтерпретувати як свідчення його особливого духовного дару, а його голос був переданий чудовим чином і Сарія, разом із мусульманськими воїнами, були врятовані та здобули перемогу.

Ми завершуємо наші роздуми над цим аспектом уявленням про те, що без множення цих духов-

них генів пророки не змогли б отримати одкровення, і що ці гени мають характеристики спадкових генів, що передаються нащадкам. Отже, це могло бути причиною обмеження кола пророцтва сім'ями Імрана та Ібрагіма та їхніми нащадками. Всевишній сказав: «І Ми дарували йому Ісхака та Якуба, і Ми вказали їм прямий шлях. А ще раніше Ми вказали прямий шлях Нуху, а з нащадків його – Дауду, Сулейману, Айюбу, Юсуфу, Мусі та Гаруну. Так Ми винагороджуємо тих, які роблять добро! А також Закарїї, Ях'ї, Ісі та Ільясу – усі вони з праведників! А також Ісмаїлю, Альясу, Юнусу та Люту – усіх їх Ми вивищили над світами! А також деяким серед батьків їхніх, нащадків їхніх і братів їхніх. Ми обрали їх і вказали прямий шлях! Такий прямий шлях від Аллага», (сура «Скот», 6:84-87).

Так само пророки багато чому навчилися у своїх предків завдяки спостереженню та прихильності, не кажучи вже про Божественну підготовку до виконання завдань пророцтва та послання, а також коранічні образи великі в цьому відношенні, оскільки ми знаходимо це в персонажах Авраама та Ісмаїла, Якова та Йосипа, Мойсея, Аарона, Давида та Соломона, мир їм усім.

Важливість фізичної сили пророків

Фізична сила і витривалість пророків важлива для проповіді та терпіння перед лицем шкоди, завданої їм людьми, бо їм необхідно нести тяжкість одкровення: матеріально і морально: «Ми неодмінно пошлемо тобі вагомі слова» (сура «Аль-Музам-міль», 5). У зв'язку з цим біографія нашого Пророка

і вчителя Мухаммада, нехай благословить його Аллаг і вітає, говорить нам, що коли на нього зійшло одкровення, його сила різко зросла надприродним чином. У «Сахіх» Аль-Бухарі повідомляється, що Пророк якось прийшов до високоповажного Зайда ібн Сабіта, і коли присів, то його стегно сперлося на стегно цього сподвижника. Зайд розповідав: «Стегно Пророка було для мене настільки важким, що я боявся, що моє стегно може травмуватися». У різних джерелах говориться, що коли одкровення сходило на нього, коли він сидів на своїй верблюдиці, вона не могла стояти, але, швидше намагалася лягти на землю і витягнути шию, у неї виступала піна від важкості того, що було пов'язане з посланням одкровення.

Одним із доказів його сили, нехай благословить його Аллаг і вітає, є те, що він неодноразово піднімався до печери Хіра на вершині гори Джабаль аль-Нур, яка знаходиться на висоті понад 650 метрів, і спускався звідти. Щоб дістатися цієї печери, потрібно піднятися майже по вертикалі в горах. Влада Саудівської Аравії забороняє туристичним компаніям водити прочан у печеру, щоб уникнути можливих ризиків, пов'язаних з тим, що деякі з них можуть відчувати нездужання або відчувати нестачу кисню. Але у мене є особистий досвід у цьому відношенні, який я не опишуватиму докладно, а наведу в скороченому вигляді.

Бог вшанував мене благословенням відвідування печери Хіра у 1959 році, коли мені було двадцять сім років. Для мого віку, на той час, я був сильним хлопцем, що займався різними видами спорту, я, звичайно, був схвильований, здійснюючи сходження до цієї благословенної печери, готуючись до того, щоб ступити на землю, якою ступали

найкращі ноги. Я був упевнений у своїх силах. Мені вдалося піднятися на гору, але мене здивувала моя слабкість і необхідність сидіти кілька разів, щоб впоратися з задишкою і зібратися з силами, щоб продовжити сходження, хоча шлях до вершини гори розширили, а підйом схилами полегшили сходи, які там спорудили. Це показало мені фізичну силу, яку Посланець, нехай благословить його Аллаг і вітає, мав, призвичаївшись насолоджуватися цим, як він зазвичай ходив вгору і вниз з печери, щоразу, коли йому потрібно було принести необхідну їжу, яку мати віруючих, Хадіджа, нехай буде задоволений нею Аллаг, готувала йому.

У п'ятдесяті роки було небагато прочан у порівнянні з кількістю прочан сьогодні, і не було ніяких висотних споруд, які закривають відвідувачеві вид на Святу Каабу зсередини печери. Кааба з'явилася мені як на тарілці. Це було так, ніби я дивився на це з літака, тому я був вражений вибором Пророка, мир йому та благословення, для цієї гори та її благословенної печери, в якій Бог вшанував його відвіданням Джібріля та відкриттям перших аятів великого Корану.

Серед доказів фізичної сили Пророка Мухаммада, нехай благословить його Аллаг і вітає, є те, що трапилося між ним і Руканною ібн Абд Язідом, який був відомий серед жителів Мекки своєю надприродною силою та могутньою будовою, тому ніхто не боровся з ним, бо він кожного кидав на землю, і ніхто його ніколи не перемагав. Ібн Ісхак каже, що він зустрів Пророка на одному з ринків Мекки за день до переселення. Він (Руканна) сповідував релігію язичників Мекки, і мені здається, що з контексту відмінностей між оповідачами історії, яку вони передають, можна зробити висновок, що сам Рукан-

на закликав Пророка до боротьби і перемігши його він тим самим хотів применшити авторитет Пророка і зловтішатися разом із невірними-курайшитами. Але Пророк боровся з ним і кинув його на землю. Руканна був здивований і не міг повірити в те, що сталося. Можливо, він сказав собі: «Мабуть, це якась безглузда випадковість». Він сказав Посланцю: «Повертайся, Мухаммаде». Отже, Посланець, нехай благословить його Аллаг і вітає, знову вдарив його і поклав на землю. І повідомляється, що він повторив це тричі. Руканна не міг повірити в те, що сталося, і думав, що це якесь диво!

Священний Коран зображує цю фізичну силу для нас у низки пророків, включаючи Мойсея, мир йому, якого аяти Корану зображують таким чином, щоб висловити його фізичну силу, коли він зміг ударом, без зброї, убити одного з тих, хто б'ється: «Якось він увійшов до міста, коли його жителі були неуважними. Там він побачив двох чоловіків, які билися. Один був із його народу, а другий був ворогом. Чоловік із його народу попросив допомоги проти ворога, й Муса вдарив того кулаком і вбив. Він сказав: «Це – один із вчинків шайтана! Воістину, він явний ворог, який збиває зі шляху!»» (сура «Оповідання», 28:15). А ось як дочка Шуайба, мир йому, звертається до Мойсея від імені свого батька, цей аят надзвичайно красномовний і сповнений образності: «І ось до нього сором'язливо підійшла одна з двох жінок і сказала: «Мій батько кличе тебе, щоб віддячити за те, що ти напоїв худобу». І коли він пішов і розповів свою історію, той сказав: «Не бійся! Ти врятувався від несправедливих людей!»» (сура «Оповідання», 28:25). Коли йдеться про захист віри та єдиного божжя, у Мойсея духовна сила поєднується з фізичною. Це помітно в промові, з якою

він звернувся до самаритянина, який зробив бичка для того, щоб люди поклонялися йому: «Той відповів: «Я бачив те, чого не бачили вони. Я взяв жменю піску зі слідів посланця й кинув її [у вогонь], бо саме так я захотів зробити!»» (сура «Та ха», 20:96). Можливо, риси цієї фізичної сили часто зустрічаються в історичних та релігійних писаннях. З цією картиною узгоджується те, що статуя була створена художником та скульптором Мікеланджело, одним із найвідоміших художників епохи Відродження. Він створив статую Мойсея, мир йому, в якій він чудово підкреслив силу його тіла. Можна довго говорити про фізичну силу деяких пророків, і вчені можуть простежити ці образи та їхню важливість у покликанні. Також, можна згадати прекрасну та різноманітну роботу Ноя, мир йому, під час будівництва ковчега, коли йому були особливо необхідні фізичні здібності та вміння. Можна говорити про побудову Авраамом та Ізмаїлом, мир їм, Кааби, а для цього потрібні фізичні здібності. А також можна згадати, що Давид, мир йому, був ковалем, який робив кольчуги, що потребує фізичної сили, і те, що Захарія був теслею, і т.д.

Декілька слів про інтелект і мислення

До загальних характеристик спадковості та навколишнього середовища відносяться розумові здібності пророків, які є якостями, необхідними для кмітливості. Всемогутній Бог не посилав пророка, за винятком того, що він був найрозумнішим зі свого народу, найздатнішим до творчого мислення і вирішення проблем, і якби їхні розумові здібності були виміряні стандартами нашого часу, вони до-

сягли б найвищих балів. Приклади інтелекту пророків, їхніх розумових та новаторських здібностей нескінченні. Вони містяться в Шляхетному Корані, особливо в критиці поглядів багатобожників та перерахуванні неспростовних аргументів на користь їхньої помилки.

Тож подивіться на інтелект нашого пана Ібрагіма (Авраама), мир йому, і на його творчі здібності, коли він наводить докази проти свого народу, який поклонявся зіркам і планетам, а також проти свого невірющого батька, а потім прочитайте у Книзі Аллага, як він навів доказ проти царя Німрода, який заявив про свою божественність. Шляхетний Коран говорить нам, що Німрод стверджував, що він дає життя і смерть, як Бог, а Авраам виніс йому вирок, сказавши: «Чи ж ти не знаєш того, який сперечався з Ібрагімом щодо Господа його, бо дарував Аллаг такому владу? Сказав Ібрагім: «Господь мій – Той, Хто дарує життя та смерть!» А той відповів: «Я дарую життя та смерть!» Тоді Ібрагім сказав: «Воістину, Аллаг підіймає сонце зі сходу. А ти підійми його з заходу!» І знітився той, який не вірив! Аллаг не веде прямим шляхом людей нечестивих!» (сура «Корова», 2:258). Німрод був вражений і не знайшов відповіді. Також, подумайте про його розум і спосіб мислення, коли він вигадав і втілював у життя свій план, щоб переконати свій народ у тому, що його ідоли не були богами. Він знищив їх, а сокиру поклав біля найбільшого з них. І коли вони привели його, він сказав їм глузливо: «Це найбільший з них розбив інших. Запитайте у них самі». Кажуть, що Аврааму вдалося похитнути віру свого народу у своїх ідолів, тому ці люди повернулися в лоно монотеїзму, але вони були надто хиткі, вони швидко відступили до свого невір'я та впертості. Священний Коран за-

фіксував ці події в наступних аятах сури «Пророки»: «Ті сказали: «Приведіть його перед людські очі, нехай вони засвідчать!» Вони запитали: «Це ти зробив таке з нашими богами, Ібрагіме?» Він відповів: «Ні, це зробив найбільший із них. Запитайте їх, якщо вони здатні розмовляти!» Одні з них звернулися до інших і сказали: «Воістину, ви самі – нечестивці!» Але потім вони знову взяли за своє: «Ти знаєш, що вони не здатні розмовляти!» [Ібрагім] сказав: «Невже ви поклоняєтеся замість Аллага тому, хто не може ні принести вам користі, ні завдати шкоди? Гидота – і ви, і те, чому ви поклоняєтеся замість Аллага! Невже ви не розумієте?» (сура «Пророки», 21:61-67).

Я не хочу закінчувати цю тему, не кажучи про можливість нашого улюбленого Пророка Мухаммада, нехай благословить його Аллаг і вітає, про його ментальність і без згадки про те, як, ще до своєї місії, він зміг досягти врегулювання, завдяки своєму незвичайному інтелекту та творчому мисленню, конфлікту між кланами курайшитів, який ледь не переріс у запеклу війну. Вони почали відновлювати Благородну Каабу, і коли їхнє будівництво досягло місця Чорного каменю, між ними розгорілася суперечка щодо того який з кланів удостоїться честі помістити Чорний камінь на його місце. Суперечка була такою жорстокою, що старійшини почали побоюватися, що війна між ними відновиться, - війна Аль-Басус, яка спалахнула з тривіальних причин і тривала понад сорок років між кланами Бакр і Тагліб, хоча вони були в тісній спорідненості між собою.

Коли суперечка між ними в Мецці тривала кілька днів без досягнення якогось результату, один старійшина запропонував, щоб їх розсудила перша стороння людина, яка увійде на територію Кааби.

Всемогутній Бог хотів, щоб це був Мухаммад, тому вони зраділи йому і залишилися задоволеними його рішенням. Він поклав плащ на землю, помістив Чорний камінь посередині і попросив вождів ворогуючих кланів взятися за кінці плаща і разом підняти його, а потім він сам узяв його та поклав двома руками на потрібне місце у будові. Фактично це було рішення, яким усі залишилися задоволені.

Це було за п'ять років до того, як розпочалася його пророча місія. Ймовірно, це було не одкровення, а скоріше винахідливість і кмітливість, нехай Бог благословить його за принесену ним користь. Біографія Посланця підтверджує нам, що він покладався на свій розум і навички, наголошуючи на фактах, щоб виявити справжнє значення. Наприклад, він спочатку вирішив заборонити статевий акт із дружиною, поки вона годує дитину грудьми, щоб уникнути того, що може з нею чи з дитиною трапитися у плані заподіяння шкоди. У «Сахіх» Мусліма повідомляється, що Посланець сказав: «Я вирішив заборонити вам це, поки ви не згадали, що ромеї та перси так роблять, і їхнім дітям це не завдає шкоди».

Шляхетність походження/родовід

Інтелект, розумове мислення та фізична сила – це спадкові риси чи риси, змішані з генетикою. Навколишнє середовище - це всі ці два компоненти з погляду психології, але є й соціальні аспекти. І інші чинники впливають на формування особистостей пророків, найважливішим, серед іншого, є гідність і шляхетність походження. Це одна із со-

ціальних і утворюючих характеристик, які Бог вибрав під час виховання Своїх пророків. Усі пророки походили від поважних і шанованих предків та від давніх родів свого народу. Неможливо припустити, щоб на того, хто повідомляє людям послання Всемогутнього Бога, його співгромадяни дивилися з презирством або щоб він страждав від внутрішньої психічної боротьби, відчуваючи приниженість перед своїми противниками.

Тож погляньте на походження нашого пророка Мухаммада, нехай благословить його Аллаг і вітає, і на ту шану серед свого народу, якою він володів, оскільки він належав до курайшитів, найдавнішого арабського племені та одного з найблагородніших родів цього племені – з роду Бану Хашім, як він сказав, нехай благословить його Аллаг і вітає у своєму знаменитому хадисі, переданому Муслімом: «З роду Кінана були обрані курайшити, і Аллаг обрав Бану Хашим із курайшитів, і він обрав мене з Бану Хашим». Дослідник знаходить повчальний приклад у такому виборі, в лініях наступності всіх посланців і пророків, що жили у віках, історія яких записана. Що стосується пророків, які прийшли після нашого пана Авраама, мир йому, якого прозвали батьком пророків, то вони, як сказано в сурі «Родина Імрана»: «Одні з них були нащадками інших. Аллаг - Той, Хто чує, Хто знає», (аят 34).

Як ми згадували вище, для підкріплення наших роздумів, психологічних принципів та ісламських текстів, які їх підтримують, можливо, буде потрібний докладний розгляд життів деяких пророків з самого їхнього дитинства, щоб пролити світло на деякі з прихованих аспектів мудрості Всемогутнього Бога у їхньому вихованні, поки вони не досягли віку, коли їм було наказано донесення пророцтва

та послання. Ефект дитячих років, турбота батьків, і особливо матері, найбільше впливає на формування особистості людини. Ось чому ми обрали Мойсея та Йосифа, мир їм, щоб докладно викласти згідно зі Священним Кораном процес розвитку їхнього життя. Ми усвідомлюємо частину великої мудрості Всемогутнього Бога в тому, що Він наділив їх фізичними характеристиками та належним чином підготував їх. Отже, розділи VI і VII про Мойсея та Йосифа, мир їм.

Розділ шостий

Роздуми про мудрість Бога у виборі спадковості та оточення для Мойсея, мир йому

Розміркуймо про тонкощі божественної мудрості, які докладно описані у Священному Корані щодо підготовки шановного пророка Мойсея, мир йому, щоб він мав можливість виконати свою місію. І в його випадку, це один із найяскравіших прикладів правильності такого божественного вибору оточення. Тут йдеться про відповідну спадковість, яка була потрібна для виховання посланця належним чином, щоб він зміг дозріти як особистість і досягти того рівня, коли зміг виконати свої зобов'язання щодо здійснення покладеної на нього місії. А місія нашого пана Мойсея, мир йому, була однією з найскладніших, коли він був призначений Посланцем, йому потрібна була рішучість, оскільки йому було доручено протистояти фараонові, а, як ми знаємо, у світі навряд чи можна знайти інші приклади, які зрівнялися б у плані тиранії, несправедливості та гноблення своїм розмахом з тиранічним правлінням фараонів. Священний Коран зафіксував ці якості. «І сказав: «Я – ваш Всевишній Господь!»» (сура «Ти, що висмикують», 79:25). Він, фараон, був поганий у своїх словах і діях, тому ми бачимо, як він голосно закликає своїх людей: «Фіраун сказав: «О наближені! Я не знаю для вас іншого бога, крім мене. Гамане, розпали для мене вогонь над глиною та зроби для мене вежу, щоб я міг піднятися до бога Муси.

Але я, воістину, думаю, що він – один із брехунів!»» (сура «Оповідання», 28:38). Що стосується його тиранії і утисків, то він, згідно з Священним Кораном, не вбачав нічого поганого в тому, щоб вбивати чоловіків із числа Ізраїлевих синів і залишати в живих їхніх жінок: «Воістину, Фіраун вивищився на землі й розділяв її жителів на групи. Одну з них він ослабляв, убивав їхніх синів і залишав живими їхніх жінок. Воістину, він був одним із тих, хто поширював безчестя на землі!» (сура «Оповідання», 28:4).

Давайте віддамо належне нашій уяві, що трапилося б із Мойсеєм, якби він був вихований, як інші діти Ізраїлю? Він був би принижений в Єгипті фараонів, а можливо і вбитий за наказом фараона, який обожнював себе, який легко міг наказати вбити дитину. Давайте змоделюємо його поведінку, коли він входить до палацу фараона, який був розкішно одягнений, перебував в оточенні своїх солдатів, і ось, Мойсей, якби він був вихований як інші сини Ізраїлю, постав би перед цим тираном, щоб сказати йому «Я – посланець до тебе від Бога». Що він відчував би при цьому? Мабуть, його очі оберталися б від подиву, а сам він тремтів би від жаху, побачивши велич палацу і те, що в ньому знаходиться. Але Всемогутній Бог побажав, щоб пророк Мойсей був іншим, а не навпаки, щоб виконати те, що ми згадали щодо честі та його місії. Бо попередні його предки-пророки зміцнили його спадковими якостями, з волі Бога, і ці якості були підтримані його вихованням під опікою фараона. Палац став його домом, і фараон перебував у своєму будинку розслабленим у своєму домашньому одязі, і він бачив, що він також занедужує, як і інші люди, і його хропіння посилюється, коли він спить. І що це за грізний Бог,

який, хоч і вселяє страх людям, але й сам боїться їх, побоюючись народу Єгипту.

Посланець, якого Всевишній посилає до такого тирана, повинен мати спадкові характеристики і вирости в такому середовищі, яке дозволить йому твердо стояти перед тиранією такого деспота і гнобителя. Всемогутній Бог - Він і є тим, хто виростив Мойсея і керував ним на всіх етапах його життя. Як Він, слава Йому, сказав у аятах 38 – 40 сури «Таха», в якій підбивається підсумок цих заходів. Там же описане, всього в цих трьох аятах з чудесного одкровення Бога, коротко життя Мойсея з моменту його народження до того, як він був посланий як пророк: «коли Ми відкрили твоїй матері те, що відкрили: «Поклади його в скриню та пусти річкою. Річка винесе його на берег, де його підбере Мій ворог і його ворог». Я простер на тебе Свою любов, щоб ти ріс на Моїх очах! Приходить сестра твоя й говорить: «Може, вказати вам на того, хто про нього піклуватиметься?» Так Ми повернули тебе твоїй матері, щоб були радісні очі її, і щоб вона не журилася. Потім ти вбив одну людину, та Ми врятували тебе від смутку й випробовували тебе. Ти пробув довгі роки серед жителів Мад'яну, а тепер прийшов вказаний час, о Мусо!» (сура «Та ха», 20:38-40).

Які прекрасні ці слова Всевишнього, слава Йому, звернені до Його раба Мойсея, і як чудово вони несуть значення ніжності та милосердя: «Я простер на тебе Свою любов, щоб ти ріс на Моїх очах!». Бог зробив так, що всі, які бачили його, відчували по відношенню до нього любов і прихильність, навіть фараон, у якого на серці був тягар, а його добродісна дружина, нехай буде задоволений нею Бог, захотіла його всиновити. Зрештою, любов

Господа призвела до ненависті до ізраїльтян. Тут ми бачимо поєднання спадкових рис Мойсея з фактором впливу довкілля та оточення, внаслідок чого він був вирощений як принц у палаці фараона.

Немає сумнівів у тому, що фараон любив його самого і його надзвичайний розум, що дозволяв йому жити в навколишньому середовищі цивілізації, що мала науку, відповідати статусу мешканців палацу та еліті суспільства, бо Господь наділив його мудрістю і знанням, яке стало готовим до передачі, коли завершився процес його дозрівання: «Коли він досяг зрілого віку, Ми дарували йому владу (мудрість чи пророцтво) та знання. Так Ми віддячуємо тим, хто творить добро» (сура «Оповідання», 28:14).

Зараз ми зазвичай уявляємо собі Посланця, якого Бог благословив знаннями, мудрістю та належним вихованням, щоб він міг передати послання свого Господа фараонові та його народу, але ми все ще стоїмо на березі розкриття зовнішніх та внутрішніх факторів божественного управління для нашого пана Мойсея, мир йому. Давайте тепер направимо наші психологічні роздуми про те, що має статися у спробі докопатися до справжнього розуміння цієї божественної мудрості у виборі оточення Мойсея та тих спадкових якостей, якими Бог наділив його.

Це тому, що унікальні коранічні подробиці про життя пророка Бога Мойсея надають нам найбільше свідчення про те, як Бог керує життям усіх пророків, навіть якщо про це не згадується докладно у Священному Корані. І ми стежитимемо за тим, що приносять наші роздуми, тому ми слідуватимемо коранічному методу, не обмежуючись тимчасовим і просторовим порядком. Давайте почнемо з важливості освіти пророків, виховання їхньої впевненості

в собі та прищеплення шляхетної вдачі їхній природі. Таким чином, вони домагаються конфіденційності, чесності та відповідальності.

Важливість ролі матері у вихованні

Вплив навколишнього середовища та генетики на особистість людей - це те, що люди знали і в чому переконалися, це те, що вони спостерігали у поведінці дітей та дорослих, поки це не стало аксіомою знання. Але психологія досліджувала глибини цих концепцій за допомогою своїх наукових та експериментальних методів, тому вона відкрила нам те, чого ми не очікували в цій галузі, починаючи з поведінки плодів до їх народження та немовлят у перші дні їхнього життя. Ми говоримо про важливість матері у вихованні у серцях своїх дітей почуттів любові, співчуття та різних психічних якостей.

Наприклад, серед людей переважало переконання, що вплив навколишнього середовища починається через роки після народження дитини, коли вона починає усвідомлювати деякі особливості поведінки своїх батьків та оточення, але нещодавні наукові дослідження показали нам, що вплив навколишнього середовища починається відразу після того, як материнська яйцеклітина запліднюється батьківським сперматозоїдом. Навіть у темряві маткового середовища на плід як фізично, так і ментально, впливає його психічний стан, а також те, що мати приймає в їжу та ліки. Як нам розкрила психологія з її експериментальним дослідженням новонароджених, немовлята мають вражаючі здібності, яких не було у нас. У це важко повірити,

якби не було яскравих свідощів виникнення таких здібностей. Дитина, ще до свого народження, під час перебування в утробі матері, на сьомому місяці, здатна впізнавати голос своєї матері. Також, було доведено, що дитина в перші тижні свого життя дізнається запах молока своєї матері та відрізняє його від запаху молока інших жінок. Це доводиться досвідом, у якому шматочки бавовни змочуються молоком матері та інших жінок, і дитина тягнеться до того шматочка, який змочений молоком її матері.

Це також було доведено дослідженнями, в яких вчені використовували комп'ютер, що відображає розпливчасту картинку, яка не є абсолютно ясною. Для матері її вираз обличчя явно контролюється слабким електричним струмом, який може генерувати немовля, посмоктуючи спеціальний льодяник на паличці. Вони виявили, що дитина може чітко відображати образ матері шляхом вироблення відповідного електричного струму за рахунок належного всмоктування. Це дослідження підводить нас до емоційної сторони психології для немовлят, яка фокусується на впливі відносин дитини з її матір'ю.

У перші тижні та місяці життя у дитини складаються перші у житті романтичні відносини. І це з його матір'ю. Саме ці відносини стають міцною основою для побудови її емоційних стосунків та спілкування з іншими до кінця її життя. Психологи називають цей зв'язок прихильністю або основним емоційним зв'язком (прив'язаністю), і якщо вона порушена через позбавлення дитини матері або якщо хтось інший займе її місце, у неї розвинеться дитяча депресія, і вона може втратити здатність будувати будь-які відносини. Мати грає роль у формуванні зв'язку людських емоцій і це має значення для здатності дитини у майбутньому встановлювати

близькі зв'язки з іншими людьми. Тому що це вона обіймає її, годує її грудьми і дражнить її, і коли вона притискає її до своїх грудей, вона чує биття її серця, яке супроводжувало її в темряві материнської утроби, так що вона відчувала себе спокійною і впевненою. Щодо батька, то він у цьому плані відіграє другорядну роль.

Висновки дитячої психології про важливість ролі матері попереджають нас про мудрість Всемогутнього Бога в цьому мирському житті не позбавляти Своїх пророків, мир їм, доброти їхніх матерів. Щодо їхніх батьків, то все інакше. Наш улюблений Посланець, нехай благословить його Аллаг і вітає, втратив свого батька ще до свого народження, але Всемогутній Бог благословив його чотирма матір'ями. Аміна бінт Вахб була його матір'ю в Мецці, в справжньому сенсі цього слова, Халіма аль-Са'адія - годувальниця в Тайфі, а Тувайба і Умм Айман були йому як прийомні матері, звертаючись до них, Посланець, нехай благословить його Аллаг і вітає, використав словосполучення «о матінко». Його рідну матір Господь зберігав протягом шести років, доки він емоційно не зміцнів. Що стосується його предка Авраама (Ібрагіма), то йому було наказано залишити свого сина Ізмаїла під опікою його матері в долині, яка була фактично позбавлена рослинності.

Що стосується нашого пророка Мойсея, то Бог зробив так, що його не годували грудьми, доки він не був повернутий його матері, а потім Бог дав йому іншу віруючу матір – і це була дружина фараона. Йому сподобалося, як дві жінки прагнули його доглядати. Одна - його рідна мати, а інша - його мати-цариця, яку Бог позбавив дітей, тому вона вилила свою любов на Мойсея, і якщо ми продовжимо наші роздуми, ми побачимо немовля Мойсея, оточено-

го і балованого не тільки його матір'ю, а й жінками палацу фараона та його служницями. Він зніжений син цариці, і Бог любить його. Коли він досяг повноліття і був упевнений, що Всемогутній Бог зберіг його від вбивства, він повернувся до Єгипту, щоб зустрітися з фараоном з гордістю і самовпевненістю, змішаними з чеснотами емоцій любові, милосердя та терпіння над негараздами, яким він піддаватися, як їх зазнавали сповнені рішучості апостоли. Таким чином, мати або будь-хто інший, який займає її місце, відіграє першорядну роль на початку формування цих якостей, які починають прищеплюватися відразу після народження дитини.

Шляхетність походження Мойсея, мир йому

Але розвиток впевненості у собі здійснюється у психологічному аспекті, а має підтримуватися аспектом соціальним і цивілізаційним, як згадувалося у попередньому розділі. Почуття приниження та приниженості у дитини, тому що вона походить з племені, яке зневажається в її країні, ні співчуття матері, ні підтримка батька не можуть компенсувати. Як ми вже згадували раніше, Всемогутній Бог дарував Своїм пророкам шляхетність походження, оскільки вони походять від найблагородніших і найдавніших родів свого народу. Відповідно, це було зроблено для того, щоб така перешкода не стала на шляху їх прийняття суспільством, щоб не було спочатку будь-якого соціального дефіциту, щоб спочатку не зводився наклеп на пророка. Щодо синів Ізраїлю, Муса ібн Імран мав найблагородніше походження, у його родоводі були пророки, яких вша-

нував Всемогутній Господь. «Воістину, Аллаг обрав Адама, Нуха, рід Ібрагіма та рід Імрана перед жителями світів. Одні з них були нащадками інших. Аллаг – Всечуючий, Всезнаючий!», 3:33-34). Йдеться про нащадків Якова, як сказано в низці згадуваних вище тлумачень. І єгиптяни прославили Мойсея через його становище у фараона та його дружини, - для них, незважаючи на його ізраїльське походження, він був розпеченим сином «бога» та цариці.

Божа мудрість у наділенні Мойсея видатними фізичними якостями та емоційним багатством

Надзвичайна сила тіла, інтенсивність і швидкість емоційних реакцій – це успадковані та набуті якості, якими Всемогутній Бог наділив Мойсея, мир йому, щоб збільшити впевненість і силу у передачі послання свого Господа наймогутнішим типам землі. Сила фізична – як ми згадували у попередньому розділі – це дар від Бога всім пророкам, але деякі з них були наділені більшою силою, інші – меншою, і в усьому цьому є особлива мудрість Бога. Так само, як усі пророки красиві, але пророк Йосиф, мир йому, був наділений особливо великою красою, тому що був випробуваний цією красою. Мойсей, мир йому, мав надзвичайний зріст і силу, - цими якостями за Своєю Мудрістю наділив його Всевишній. Під час своєї нічної подорожі та піднесення пророк Мухаммад, мир йому, побачив Мойсея. Він, мир йому, описав його як дуже смагляву, високу людину. Ми також знаходимо докладний опис його фізичних характеристик та особливостей у тому, що відомо згідно знайденої при археологічних розкоп-

ках картини, що зображує Мойсея, мир йому, і про що Ібн Касір написав у своєму тафсирі, повідомляючи, що Іраклій, імператор Візантії, зберігав зображення пророків, можливо, він успадкував їх серед дивовиж, залишених Соломоном, мир йому.

На цьому зображенні Мойсей, мир йому, поставав в образі чоловіка з кучерявим волоссям, темними очима та суворим поглядом. Він виглядав насупленим і сердитим. Якщо не звертати уваги на слабку достовірність цих оповідань, ми виявимо, що, незважаючи на слабку достовірність, вона описує якості Мойсея, мир йому, так як про них згадується у Шляхетному Корані та шляхетних хадисах. Його зростання і сильне тіло, м'язисте і жилисте, у поєднанні з суворим виразом обличчя, зробили його гідною особистістю та безумовним лідером свого народу.

Що ж до іншого спадкового аспекту, це психологічний аспект. Пророк Муса, мир йому, був наділений Всемогутнім Богом нервовою системою, що інтенсивно реагує. Сам Мойсей описав інтенсивність своїх емоцій. Це найбільш промовистий опис психологічної напруги у збудженому стані. Він каже, як це наводиться у Священному Корані: «що стиснеться серце моє і не розв'яжеться язик мій. Відішли когось по Гаруна!» (сура «Поети», 26:13). Але ця властивість зробила його сильним у любові, він не міг терпіти те, що він бачив з несправедливості, придушення, поганих манер чи політеїзму. Шляхетний Коран пояснює нам багато з цих якостей у сурі «Печера», де розповідається про те, що за велінням Бога Мойсей зустрівся з Хизром, щоб пізнати деякі духовні істини, але його емоційність не дозволила йому терпляче спостерігати за вчинками Хизра, які зовні виглядали як гріховні, а насправді виявляли

божественне милосердя. Як, наприклад, було з пошкодженням човна, вбивством дитини і відновленням готової зруйнуватися стіни. Він не міг контролювати свої емоції, незважаючи на попередження Хизра, який наказав йому бути терплячим щодо того, що він бачив, доки він не розповів йому про мотиви доброти у своїх діях.

Коли ці фізичні та психологічні характеристики зійшлися воедино в Мойсеї, мир йому за Божим планом, він зустрівся з тираном, з фараоном, який мав невгамовну зарозумілість, з честю і незаперечною логікою, на славу Божу і заради блага віруючих. Хто ще, крім Мойсея, з його силою, мужністю та розпалом емоцій, міг протистояти фараонові і розтрощити його морально? Коран повідомляє нам, який діалог відбувся між фараоном і Мойсеєм у сурі «Поети», в аятах 18-22. Фараон хотів збентежити Мойсея і принизити його перед натовпом, змусивши його відчувати себе невдячним за його виховання у палаці, коли він відкинув релігію фараона і вбив єгиптянина, сказавши: «Хіба ми не виховували тебе серед нас з дитинства? Хіба ти не залишався серед нас багато років свого життя? Хіба ти не зробив того вчинку, який ти зробив? Воістину, ти є одним із невдячних» (сура «Поети», 26:18-19). Мойсей визнає свою помилку, коли сталося вбивство єгиптянина, але подивіться, що він каже далі: «[Муса] відповів: «Я зробив це, коли ще блукав в омані, я втік звідси, коли злякався вас, але мій Господь дарував мені розсуд та зробив мене посланцем!» (сура «Поети», 26:20-22). І тут емоційність Мойсея поєднувалася з його вродженим розумом, щоб дати таку відповідь, що змушує замовкнути опонента.

Як ми раніше говорили про фізичні характеристики пророків, Священний Коран говорить нам

про все це, доносячи нам атрибути його божественного одкровення та його риторичного дива, тому ми читаємо в сурі «Оповідання», в аяті 15, що Мойсей, мир йому, не витримав агресії єгиптянина проти ізраїльтянина, тому він і штовхнув єгиптянина і завдав йому одного удару, який позбавив його життя. Це, мабуть, був такий удар, який завдають боксери у наші дні. Хоча нам і не доводилося чути, щоб боксер вбив суперника одним єдиним ударом, навіть якщо цим боксером був Мухаммед Алі (Касіус Клей)! Це говорить нам про надприродну силу Мойсея.

Мойсей, мир йому, розкався і попросив у Бога прощення, але наступного дня ізраїльтянин попросив його про допомогу проти іншого єгиптянина, його успадкована емоційність розгорілася так, що він забув про свої вчорашні жалі і захотів знову вдарити єгиптянина. У цих аятах сури «Оповідання» Коран ясно говорить нам про ці дві успадковані якості: про суперсилу та про емоційність.

Давайте поміркуємо над мудрістю Бога, який дарував Мойсею мир йому, ці успадковані аспекти. Єгиптяни в той час перебували під впливом фараонів, і в результаті з'явилася цивілізація, якою могли правити тільки люди на кшталт нього - тільки сильні, які вселяють страх, відлякують відступників і жахають їх. Це було особливо актуально для Ізраїлевих синів. Вони були, як їх у багатьох аятах описує Шляхетний Коран, людьми, які звикли до принижень і страждань. І тиранія правителів, і серця єгиптян-язичників були п'яні, і їхня увага була обмежена матеріальними потребами єгиптян, такими як їжа, пиття, лагідність та безпека.

Бог побажав нагодувати їх манною, перепелами і забезпечити багатою водою, - це стало дивом,

яке Він дарував Мойсею, мир йому, щоб той міг присвятити себе поклонінню. Але вони сказали Мойсеєві, мир йому: «О Муса (Мойсею)! Ми не зможемо винести одноманітну їжу. Помолися за нас своєму Господу, щоб Він виростив для нас з того, що росте на землі, овочі, огірки, часник, сочевицю та цибулю». Він сказав: «Невже ви просите замінити найкраще тим, що гірше? Спустіться до будь-якого міста, і там ви отримаєте все, про що попросили». Їх спіткали приниження та бідність. Вони викликали гнів Аллага тим, що відкидали знамення Аллага і несправедливо вбивали пророків. Це сталося тому, що вони були неслухняними і переступали межі дозволеного» (сура «Корова», 2:61). І коли Мойсей, мир йому, закликав їх звільнити святу землю, вони сказали йому: «О Муса (Мойсею)! Ми нізащо не ввійдемо туди, поки вони там. Іди і бийся разом зі своїм Господом, ми ж посидимо тут» (сура «Трапеза», 5:24). Ось чому, коли Мойсей, мир йому, відбув на призначений термін до свого Господа, на сорок днів, після того, як ізраїльтяни на власні очі побачили велике чудо Боже, що море розступилося і Господь врятував їх з першого разу і втопив фараона та його солдатів, Мойсей доручив своєму братові, пророку Ааронові, замінити його на цей час і продовжити керувати людьми так, як це робив він сам. Але Аарон не був схожим на свого брата Мойсея. Очевидно, він був не таким великим фізично, і не мав такої великої сили, і гідно він не був лідером, сильним в емоціях і з сильними реакціями. Отже, ізраїльтяни не послухалися Аарона, мир йому, коли він заборонив їм підкорятися самаритянському ватажку, який закликав їх до невір'я та поклоніння тільцю, якого вони зробили з жіночих прикрас, і той навіть погрожував йому смертю.

Аяти з сури «Перешкоди» та сури «Та ха» докладно описують цю історію та роз'яснюють нам її. Різниця між Мойсеєм і його братом Аароном, мир їм очевидна, хоча вони, безсумнівно, схожі з точки зору біологічного походження, як схожі між собою брати і сестри. Мудрість Божа виявилася в тому, що успадкував Мойсей і на що Він вплинув у його оточенні, так що його сила зросла, його пристрасть розпалася, і він став вождем свого народу, якому корилися.

У Корані говориться, що Всемогутній Бог написав Мойсею на священних скрижалях заповіді, які були отримані в Торі, але Всемогутній Бог також сказав Мойсеєві, що його народ був збитий зі шляху самаритянином, тому вони поклонялися тільцю. Так Бог Всемогутній хотів полегшити потрясіння Мойсея, мир йому, щоб не здивувався, коли повернеться до свого народу і побачить, що люди поклоняються тільцю. Але як би там не було, сильна і пристрасна натура Мойсея пробудила дві сильні емоції - це гнів і жаль, незважаючи на те, що він очікував того, що зробив його народ, ведений самаритянином, він знав це завдяки одкровенню від Всемогутнього Бога, за винятком того, що він втратив здатність контролювати свої слова та дії, коли побачив усе на власні очі, тому він кинув святі скрижалі, і накинувся на свого брата Аарона, звинувачуючи його в тому, що трапилося, і схопив його за волосся на голові і за бороду, і сильно тягав його. Аарон не уникнув такої долі, але він просив свого брата, щоб той помилював його. Потім Мойсей залишив брата і підійшов до самаритянина з величезним тілом, з сердитим обличчям, що лякав, і жахливим голосом, який повинен був викликати трепет. Він налякав самаритянина, який до повернення Мойсея вважав

себе безперечним вождем і переконував ізраїльтян поклонятися теляті і загрозувати смертю Аарону, якщо він із ними не згоден. Тут нам відкривається мудрість Бога у створенні Мойсея саме з такими фізичними та емоційними якостями.

Ізраїльтяни побачили, що їхній лідер перебуває у принизливому становищі, і вони побачили, як Мойсей руйнує та розбиває тільця, якому вони поклонялися, і викинув його уламки у море. Так закінчилося випробування самаритянином, і мудрість Всемогутнього Бога явилася нам у виборі спадковості та навколишнього середовища, необхідних Мойсею для виконання того, що диктує його відповідальність як пророка, лідера, створеного Богом. Прочитайте, якщо хочете, подробиці цієї історії в сурах «Перешкоди» і «Таха».

Наші роздуми про те, що Бог наказав Мойсеєві, як Своему пророку, з особливою ретельністю виконувати місію заклику до Нього, Всевишнього, можуть дозволити нам зробити висновок, що деякі якості цього пророка могли б завдати йому певних труднощів у його людському повсякденному житті. Але Всемогутній Аллаг визначив для нього такі якості, і вони виявилися необхідними для великої справи, сутність якої ми пояснили вище, і він був заздалегідь прощений за помилки, які міг зробити. І Господь, мабуть, нагородив його великою нагородою за те, що йому довелося пережити. Так, він зазнав проблем у своєму житті, як людина, після того, як пробув відведений термін на горі, він був прощений за вчинення раніше вбивства єгиптянина і користувався милосердям Божим у хвилини слабкості.

Порівняйте Мойсея, мир йому, у цьому питанні з нашим учителем Мухаммадом, нехай благосло-

вить його Аллаг і вітає. Стосовно Мойсея було виявлено дуже багато любові через важливість його становлення як лідера народу, якого мали боятися. Бог знає, що підходить в особистості тих, хто може їх (ізраїльтян) очолити. Божа мудрість вимагає для кожного пророка вибору оточення та спадщини таким чином, щоб це відповідало обмеженим характеристикам його народу. Щодо нашого улюбленого Посланця Мухаммада, то він був посланий до всіх людей землі, а також і до джинів. І Всевишній наділив його такими якостями, яких не мав ніхто інший, він отримав можливість звертатися до всіх людей і джинів, незважаючи на їхні різні цивілізації та звичаї, а потім закликати їх, і цей заклик отримав відгук, і люди цілими натовпами почали приймати релігію Аллага.

Це унікальне звання, за яким не судили ні пророка, ні янгола, було відкрито Мухаммаду, Посланцю Аллага, і разом з ним на його долю випали важкі обов'язки та важкі випробування. Тому в Шляхетному Корані ми читаємо, що Всемогутній Бог, перш за все, наставив його в тих питаннях, які він міг випустити з уваги - як ми згадували вище - тому що Всемогутній Бог віддав перевагу одним із посланців над іншими, як це сказано в сурі. Корова»: «Такими є посланці. Одним із них Ми віддали перевагу над іншими. Є серед них такі, з якими говорив Аллаг, а деяких Він підніс на [вищі] щаблі....» (сура «Корова», 2:253).

Це Мойсей кидає священні скрижалі, написані Господом, слава Йому, і відмовляється підкорятися Хизру і терпляче ставитися до своїх дій, незважаючи на його неодноразові попередження та незважаючи на наказ Всемогутнього Бога вчитися в нього, але ми не бачимо, щоб Бог дорікав йому за це. По-

тім, з іншого боку, ми читаємо в сурі «Насупився», що Бог, Могутній і Великий, зробив догану Своєму Посланцю та обранцю Мухаммаду тільки тому, що він похмуро глянув на сліпого Ібн Умм Мактума, який повторив своє наполегливе звернення до Пророка, просячи його навчити тому, чому навчив його Бог, коли Пророк звертався до деяких курайшитів, сподіваючись наставити їх і спонукати прийняти іслам. Ібн Умм Мактум обрав не підходящий час і обставини для свого прохання, але продовжував перебувати і наполягав на своєму, так що Посланець Аллага був роздратований, тому він відвернувся від нього і насупився, а Бог дорікнув йому за те, що він змінив вираз свого обличчя перед сліпим, котрий не міг цього побачити!

Нам достатньо того, що ми докладно розповіли про мудрість Бога у вихованні Мойсея, мир йому, і ми дякуємо Богу і славимо Його за те, що Він дарував нам через те, що ми успадкували від наших предків, і за те, що нам подобається в нашому оточенні, і через те, що Він допомагає нам усвідомити Його мудрість у тому, що викликає наші страждання і що ми не любимо.

Розділ сьомий

Роздуми про мудрість Бога у виборі спадковості та оточення для Йосифа, мир йому

Споглядаючи мудрість Бога у вихованні Йосифа, мир йому, не потрібно збирати її з окремих сур Священного Корану, оскільки вона була зосереджена в одній однойменній сурі, і це одна з найважливіших сур Шляхетного Корану для тих, хто вивчає ісламську психологію і для дослідників у галузі психології, які займаються духовною психологією та екстрасенсорною психологією. Це сура, в якій зосереджено знання про сні і видіння та їхні духовні й символічні тлумачення, крім того, сура коротко стосується й інших духовних аспектів, таких як натхнення та спілкування, що лежить за межами почуттів (екстрасенсорне), подібне до телепатії, про яку ми докладно говорили у другому розділі книги. У сурі також йдеться про роль зору і про психосоматичні розлади, тобто про ті фізичні захворювання, які викликаються розпалом емоцій.

Давайте почнемо з видінь і снів, а також з таланту, яким володів Йосиф, мир йому, в їхньому тлумаченні, оскільки це основний предмет сури. Тому що ця сура справді сура снів і видінь, як зазначали деякі. Сура почалася з видіння Йосифа в його дитинстві і закінчилася його тлумаченням у похилому віці, після того, як було перераховано найважливіші події його життя. Але перш ніж ми перейдемо до наших роздумів про психологічні та духовні аспекти цих видінь, варто поговорити про уявлення сучасної психології про сні загалом і про

віщі видіння зокрема. Прошу читача вибачити за те, що ця тема обговорюється у вступі до цього розділу, але вона важлива для студентів та дослідників, які вивчають сучасну психологію, а також через те, що західні джерела представляють ідеї та уявлення, в яких правильна експериментальна наука була змішана з ідеями та уявленнями, які не підкріплюються розумом чи релігією. Ми намагатимемося спростити наш виклад так, щоб він був зрозумілим для нефакхівців, для людей, які не мають досвіду в галузі психологічної науки.

Внесок експериментальних нейропсихологічних досліджень у вивчення сновидінь

Недавні психологічні та неврологічні дослідження показали, що за допомогою методів сканування мозку можна вивчати багато видів нервової активності, що відбуваються під час сну і коли відбуваються сновидіння, хоча сучасна наука не знає точно, чому люди сплять і чому вони бачать сни. Такі методи допомагають досліджувати всю глибину того, що відбувається з нами, коли ми спимо і коли бачимо сновидіння. Вчені також змогли класифікувати наші сни згідно з їхніми різновидами, такими як кошмари, нічні жахи та інші дивні сни, в яких людина знає уві сні, що те, що вона бачить, - це сон, а не реальність, а також світлі сни.

Завдяки цим дослідженням ми змогли дізнатися, що коли сплячий бачить сон, його очі рухаються у певному напрямку, мають місце швидкий рух очей та особливі флуктуації, що реєструються вимірами

активності мозку. Ми також знаємо, що цей швидкий рух очей повторюється кожні 90 хвилин під час сну, і що сни мають важливу перевагу для психологічного здоров'я людей і тварин, тому, якщо людина або деякі з тварин, на зразок котів, позбавлені цього через те, що їх насильно будять тоді, коли комп'ютер свідчить про те, що вони бачать сни, вони прокидаються в стані психічної напруги, незважаючи на те, що довго спали.

Отже, сни і видіння - це благословення від Бога для людини, яке позбавляє її проблем і напруги повсякденного життя. Дослідження також показали, що сни мають терапевтичну дію для тих, хто страждає на тривожні розлади та хворобливі страхи й психічні розлади, які супроводжують тих, хто переживає події, що уразили їхнє життя, на кшталт таких як посттравматичний стресовий розлад, як авіакатастрофи, пожежі та згвалтування. У всіх цих випадках, які важко травмують, події повторюються в снах психопата, щоб зробити свій внесок у його зцілення, щоб він звикав до нього, як би ці повторювані сни грали роль поведінкового психотерапевта, який просить пацієнта повторити його уявлення про те, що з ним сталося, поки він перебуває у стані психологічного та фізичного розслаблення, щоб полегшити біль, поступово послаблюючи шкідливе збудження.

Крім того, сни та сновидіння відіграють корисну роль у нашому пізнавальному психічному житті. Людина, коли засинає і перебуває уві сні, це допомагає нам позбутися марних речей, які залишаються в нашій пам'яті протягом дня, і допомагає нам у доповненні та уточненні ідей та концепцій, які ми не могли покращити протягом нашої денної діяльності. Це крім того, щоб закріпити інформацію, яку

ми хочемо запам'ятати, або нові навички, які ми хочемо покращити. Дослідники виявили, що люди, які лягають спати одразу після тренування запам'ятовування інформації чи навичок отримують вищі бали, ніж ті, хто цього не робить.

Про спростування психологією духовного та віщого аспектів снів та сновидінь

Що ми розповіли про внесок психологічних та неврологічних досліджень у галузі снів та сновидінь, представляє світлу сторону цих наук. Оскільки вони засновані на суто фізичних дослідженнях, щоб розповісти нам про ті фізичні та нервові зміни, які можна відчутти нашими почуттями або відчутти після використання деяких психологічних та неврологічних вимірів. Це залежить від того, що можна спостерігати почуттями. Вчиняючи так, ви звикли відповідати на прості питання про те, як працюють явища. Що стосується того, коли ці світські науки і що було за ними з соціальних і психологічних наук, намагаються відповісти на великі і глибокі питання, намагаючись пояснити цілі цих явищ, їхню глибоку користь і мудрість, хто б не створив її, то нам стане зрозумілою їхня поверховість і навіть їхня екстремістська думка, що відкидає духовний аспект і все те, що не сприймають почуття щодо знання, зводячи це до статусу явного упередження.

Вони відкинули докази дійсності передбачуваних снів та духовних переживань, які були їм запропоновані, від сотень людей, чий сні відкривали їм, що з ними станеться у майбутньому в їхньому житті, і те, що вони побачили, сталося в деталях.

Вони описали ці пророчі сни як обман, який можна виявити «шляхом перевірки». Одна з умов для цієї перевірки, яку вони хочуть, - повторити ті ж події таким же чином і подивитися, чи збігатиметься результат із заявленим початково, чи матиме місце повторюваність. Тобто вони мають на увазі, що потрібно попросити людину спати в тих же умовах, під наглядом дослідника, щоб перевірити, чи побачить вона той самий сон! Начебто бачення яскравого сну перебуває у розпорядженні сплячого та його доброї волі. Але якщо людина розповіла людям сон, який вона бачила, а потім усе трапилося після того, як вона це бачила, насправді, і всі вони засвідчили це, такі дослідники сказали б: «Це сталося завдяки чистому випадку».

Що стосується того, що вони не могли заперечувати, тому що це походило від великих людей, розповіді яких не можна заперечувати, то вони знехтували цим, щоб вчені-психологи забули про ці речі. З цієї категорії можна згадати сни президента США Авраама Лінкольна та німецького вченого Отто Леві. Лінкольн побачив уві сні інцидент з його вбивством і становищем його тіла, закутаного в американський прапор і охоронюваного солдатами у певній кімнаті в Білому домі, йому наснилися деякі з його близьких, потім цей сон незабаром став реальністю. Що стосується німецького вченого Отто Леві, він хотів довести, що зв'язок між нейронами можливий за допомогою хімічних речовин. Він провів кілька експериментів, щоб перевірити цю гіпотезу, але всі його різні спроби, в яких модифікація вони не повторювалися б, не призводили до успіху, поки він не втратив надію і не забув про цю тему. А через 17 років після свого відчаю він був здивований баченням уві сні, що пояснює йому деталі експери-

менту, який вирішить його проблему, тому він прокинувся від сну. Він записав етапи експерименту і виконав його вранці, як він це бачив уві сні, і довів справедливість свого припущення. За це відкриття 1938 року він був удостоєний Нобелівської премії. Можливо, багато вчених приходили до своїх відкриттів ось так – у процесі видінь, які вони заслужили шляхом докладання свідомих зусиль! Багато вчених, письменників та художників з числа європейців записали схожі історії, про які в нашому дослідженні просто немає можливості розповісти.

Я хочу повторити, що ці секуляристи - особливо їхні прихильники - вірять, що перевірка того, що не підпорядковується вимогам експериментальних наук, не має ні достовірності, ні наукової цінності, якщо вона не відбувається за допомогою того, що можна сприйняти за допомогою наших органів чуття і це єдиний спосіб отримати знання. Вони починають із твердження: «Я не знаю, наскільки обґрунтований цей висновок». Потім, це твердження перетворюється на інше: «Перевірити існування цього не можна за допомогою органів чуття, тому в дійсності цього і не існує». Самі вчені ігнорують ці вимоги у додатку до теорій та ідей, які неможливо перевірити. І тоді їхня достовірність визначається почуттями, деякі з яких не допускаються ментальним сприйняттям, правильною логікою або смаком, вони вважаються вірними лише тому, що це відповідає атеїстичній думці, такій як сексуальні теорії Фрейда в інтерпретації снів, що ми розглянемо пізніше, та його теорія сексуальної поведінки дітей та немовлят.

З цієї точки зору провідні дослідники та вчені-експериментатори та звичайні біхевіористи відкидають наявність будь-якого духовного чи перед-

бачуваного аспекта сновидінь. Сни, на їхню думку, не що інше, як імпульси, хімічні та електричні події, які відбуваються випадково в різних частинах мозку сплячого, тому мозок намагається якось це сприйняти, а вказівка прийняттого спрямування допоможе йому вибратися із замішання, викликаного цими не пов'язаними між собою спогадами. Наприклад, якщо десь у мозку сплячого збуджуються нервові імпульси, які пов'язані в його пам'яті з одним з його друзів, і це збігається з іншою нервовою активністю в його спогадах про інцидент з тхором, тоді мозок поєднує обидві сторони і бачить уві сні свого друга, що видає такі звуки, які видає тхір! Сни для цієї теорії - не що інше, як результат фізіологічних процесів у мозку, і все, що йдеться про їхнє значення або повідомлення, які в них містяться, - це помилка, якій немає реальної підтримки. Матеріалісти вітають цю теорію, яку вони називають гіпотезою активації-синтезу, тому що вона дала їм несуперечливу концепцію з їхньою матеріалістичною філософською доктриною, їм немає необхідності докласти зусиль, щоб відповісти на важливі питання про те, до чого сняться сни, або спростувати все більше вагомих доказів їхньої духовної сторони.

Теорія, яка справила найбільш згубний вплив на психологів, прийшла від Фрейда. Тому що, незважаючи на її оману та її перебільшення в сексуальних інтерпретаціях всієї людської діяльності від колиски до могили, нею було представлено сприйняття, яке представляється широкому загалу як єдине ціле, яке відповідає на основні питання про те, що таке сни і які їхні цілі та прихований зміст і символізм, який вони несуть. Я не хочу вдаватися до подробиць психоаналітичних теорій фрейдистів, для цього немає місця, і ви можете звернутися до його книги

«Тлумачення сновидінь», але я все ж таки знаходжу в собі бажання спростити його уявлення про сні для читачів та студентів, зокрема, тому що вони вивчають ці теорії, як такі, ніби вони були перевірені та підтверджені наукою.

Я розглянув цю теорію, яку Фрейд сформулював наприкінці ХІХ століття, і вона була надрукована в 1900 р., у його книзі про тлумачення снів, прийнятій західними психологами і широкою публікою Європи з двох основних причин. По-перше, теорія Фрейда з'явилася в найбільш вдалий час для підтримки думки світського лібертаріанства і, зокрема, сексуальної революції. Європа щойно вийшла переможною після боротьби з церквою, яка гнітила своїм пуританським контролем та боротьбою проти інстинктивних бажань. В історії Церкви, свідком якої була Європа в середні віки, були суди, обшуки, результати яких забрали життя сотень тисяч жертв, більшість з яких були жінками, звинуваченими у вчиненні непристойних вчинків із дияволом! Європі потрібна була визвольна думка, щоб заповнити порожнечу, це було спричинено поразкою церкви. Їм була потрібна смілива лібертаріанська думка, що діє як нова атеїстична релігія. Отже, фрейдистський психоаналіз, підтримуваний ідеями філософів-атеїстів, прийшов покликаний заповнити цю порожнечу.

Друга причина полягає у здатності Фрейда засновувати свої теорії на знайомих ідеях та уявленнях. Люди прийняли це і визнали, але потім він позбавляє ці сприйняття та концепції їхніх духовних, релігійних та моральних аспектів і переформулює все це у поєднанні зі світськими ідеями, що глибоко вкоренилися в уявленні про контроль підсвідомого та підсвідомого лібідо зокрема на по-

ведінку людини. Є мотиви, які впливають на поведінку людини, а та не усвідомлює цього, те, що ми тепер називаємо терміном «несвідоме». І це добре відомий факт, про який вчені та філософи говорили за століття до Фрейда.

Фрейд продемонстрував свою згоду з цією концепцією і зробив її основою своїх теорій, а потім позбавив її всяких духовних чи моральних аспектів, а потім повністю огорнув її статевим інстинктом, поки він не став сексуальним мотивом, який впливає з несвідомого сприйняття кожної дії, яку людина робить від колиски до могили. Навіть якщо він не мав нічого спільного із сексуальною активністю чи своїм сприйняттям.

Той самий метод, яким слідував Фрейд щодо сновидінь, віра в те, що сни мають значення і послання провидцю, і те, що ці послання можуть набувати символічних форм, - це одна з речей, з якими погодилися б давні та сучасні людські цивілізації. Фрейд прийшов, щоб підтвердити обґрунтованість цієї віри у реальність снів. Він інтерпретував їх як символічне послання для того, хто їх бачить, так що це твердження стає платформою для запуску його сексуальних сприйнятів.

У всіх символічних повідомленнях, які сплячий бачить уві сні, згідно з Фрейдом, міститься лише одна мета - спробувати побачити уві сні досягнення сексуальних і агресивних бажань, що стримуються у підсвідомості, тому що вони не відповідають моралі та ідеалам сплячого, коли він перебуває у свідомості. Фрейд каже, що коли людина спить, сили «свідомого я» слабшають. Его означає усвідомлення індивідуального самого себе і того, що відбувається навколо нього, так само, як сплячий втрачає почуття своїх

моральних мотивів і мотивів його уявлення про своє ідеальне Я і свій страх дорікнути своєму сумлінню (супер-его) або послабити це. Мотиви значно зменшені, тому стримувані імпульси перебувають у його тваринному «Я», як і можливість висловити свої мотиви сексуальні та агресивні. Але так як сплячий не втрачає повного контролю над тим, що суперечить чи протистоїть його моралі та його переконанням, але сильно послаблює цей контроль, вираз цих сексуальних фантазій прокладає собі шлях до компромісу шляхом символічної появи уві сні, який не турбує сплячого та не порушує його спокій.

І оскільки мета всіх снів - це звивистий спосіб вираження сексуальних імпульсів несвідомого, все, що сплячий бачить уві сні, згідно з твердженням Фрейда, є символом цих сексуальних імпульсів і нічого більше, і на основі цього спотвореного сприйняття Фрейд склав список речей, які звичайні люди бачать уві сні та докладно описують те, що вони представляють як сексуальні символи. Усі циліндричні речі або загострені або обтічні, такі як ручки, сигарети та змії, або ті, що використовуються для стрілянини, такі, як гвинтівки та пістолети, або ті, що протикають або розколюють предмети, такі як плуги, є символами чоловічого статевого органу. А всі круглі чи порожнисті, такі як ящики, камери та посуд, які сплячий бачить уві сні, – це символи жіночого статевого органу.

Фрейд не тільки заплямував наші сни своєю сексуальністю, а й пішов далі, щоб осквернити поведінку наших дітей і наші священні узи, які з'єднують нас із батьками таким чином, оскільки всі діти світу, як стверджує Фрейд, проходять через те, що він називає «Едіпів комплекс», в якому дитина чоловічої статі чіпляється за свою матір сексуально,

ревнує та ненавидить свого батька. А дівчинка відчуває комплекс Електри, як він це назвав, що відповідає жіночому типу. Він каже, що вона чіпляється за батька, ревнує до матері та ненавидить її. Фрейд надавав великого значення цьому комплексу, назва якого була навіяна міфами стародавніх греків. Особливо на початку його творів. Він вважав це основною причиною людей, які страждають на психічні захворювання, як він стверджував, причиною того, що наші інфантильні сексуальні почуття залишаються пригніченими, ми не усвідомлюємо їх, але вони не забуваються і не стираються. Тому, коли людина спить та її контроль слабшає, цей комплекс символічно проявляється уві сні. І придушення пов'язаних із цим комплексом почуттів стає важливішим, коли воно є вираженням реальних причин психічного розладу.

Один із психологів наводить приклад цього твердження, кажучи: «Якщо ви бачите себе уві сні, в якому є сіно для дійної корови, то ця корова – лише символ вашої матері, а годування її сіном – вираз ваших стримуваних сексуальних почуттів до неї в дитинстві». І для читача, який хоче більше дізнатися з того, що написав Фрейд, слід прочитати його твори та твори його перших послідовників, оскільки вони сповнені цих суперечливих з погляду логіки та інтуїції аналітичних міркувань.

Узагальнення, згідно з яким усі наші сни є символами того, що ми приховали у нашій підсвідомості, що суперечить нашим моральним принципам та ідеалам, є узагальненням, яке спростовується тим, що ми бачимо у відвертих сексуальних снах, які порушують нашу мораль та ідеали. Чому ми бачимо уві сні сатанинські сни, в яких ми здійснюємо найогидніші вчинки, гірші за ті, через які ми обурюємо-

ся, якщо їх роблять інші люди. Де ті сили цензури, які мали запобігти таким непристойним чи ганебним речам? І як це виразити символічно?

Крім того, якщо всі наші сні є символами того, що ми витісняємо у нашій підсвідомості, як стверджує Фрейд, тоді ми можемо бачити те, що було нам заборонено бачити у нашому нормальному житті, і це вдягається у безневинні образи! Наприклад, якщо людина бачить корів, що пасуться, повертаючись з роботи, хіба вона не має права бачити корову уві сні вночі без будь-якої прив'язки до сексуальних почуттів до своєї матері?! Науковими доказами доведено, що багато з того, що ми бачимо уві сні вночі - це вираз того, що ми пережили напередодні. Це дуже корисно для передачі спогадів про денну діяльність, коли відбувається відфільтровування неважливих переживань і подій, потім важливе переноситься з короткочасної чи тимчасової пам'яті в довгострокову пам'ять. Чи це можливо? З цієї точки зору ми застосовуємо теорію пригніченого сексу до ветеринара, який вдень працює над тим, щоб перевіряти здоров'я корів перед забоєм чи пастуха, який пасе корів?! І з приводу нашої розмови про корови, тут ми повторюємо те, що ми згадували в попередньому розділі про те, що знаменитого фізика Ейнштейна надихнула його концепція теорії відносності, уявлена під час сну, який він бачив у юності, про корів, що рятуються від наелектризованого дроту і повертаються назад!

Не тільки це, є ще й сексуальна символіка, про яку Фрейд говорив і яку все фарбував густіше, навмисне надаючи всьому поспіль сексуальний контекст. Так ми іноді використовуємо умовні назви для позначення статевих органів, щоб не називати їх прямо перед сторонніми. Іноді для таких умовних

назв використовуються і назви тварин та предмети, які не мають нічого спільного зі статтю. Наприклад, деякі люди використовують слово «півень» для позначення чоловічого статевого органу, а «верблюжі пальці» або «верблюд» - жіночого. І що тоді? Якщо таким людям наснилися б ці тварини, то чи це неодмінно має означати наявність якогось сексуального підтексту і тут не обійтися без складних психоаналітичних пояснень? Я надто спростив психоаналітичну теорію сновидінь Фрейда. Тому що про неї написано безліч книг західними психологами, а арабські та мусульманські психологи передають її без критики та перевірки, а потім викладають її своїм учням, начебто це було якоюсь аксіомою. Західні вчені після того, як відкинули релігію і духовність, розробили й інші варіанти ставлення до сновидінь, крім теорії Фрейда і теорії синтезу. Як ми вже говорили, існує такий підхід, який відкидає будь-яке значення чи сенс снів. Тому що, згідно з такою думкою, це діяльність нейронів у головному мозку, яка виникає безладно та безглуздо. Однак ця теорія втратила свій блиск внаслідок дедалі більшої кількості свідчень реальності існування віщих снів та подібних явищ та екстрасенсорних подій. І тоді залишається лише теорія Фрейда. Усі інші теорії схожі на ті, що вигадав Юнг. Як і інші теоретики, він не знайшов ні визнання, ні тієї популярності, які були даровані теорії Фрейда.

Ось чому ви знайдете американські та європейські книги з психології, які передають концепцію сновидінь Фрейда без особливої критики чи сумнівів, ви побачите, як вони в інших розділах тих же книг здійснюють безжалісну атаку на його ж аналітичні думки в галузі психотерапії, пишуть про його невдачі в інших прикладних сферах, хоча все це за-

сноване на тому ж сприйнятті, на яке він спирався при формулюванні своєї концепції сновидінь.

Як ми згадували в попередньому розділі, останні роки стали свідками все більшого занепаду зірки Фрейда та його психологічного аналізу після того, як кілька досліджень показали його марність у якості психологічного лікування, що спонукало істориків науки переглянути свої твердження про ймовірні успіхи та його теорію, не підтверджену емпіричною наукою чи здоровим глуздом. Справа дійшла до звинувачення його у брехні та шахрайстві, і в тому, що він був наркоманом, який споживав кокаїн. Дослідник Торнтон у своїй знаменитій книзі «Фрейд і кокаїн» довів усе це і викрив низку фрейдистських помилок і перебільшень, показавши, що вони, значною мірою, були наслідком його пристрасті до цього наркотика.

Але, незважаючи на все це, його теорія тлумачення сновидінь зокрема знаходить визнання.

Або, принаймні, щоб не ображати авторів книг з психології та звичайних європейців, краще сказати, що його теорія гармонує із західним смаком і має свою привабливість, глибину сприйняття та одержимість сексом при тлумаченні своїх снів. Після того, як Юнг, Адлер та інші великі психологи не змогли запропонувати конкуруючу теорію, європейці виявили, що вони мають два варіанти. Або прийміть думку Фрейда, або прийміть духовні та телепатичні інтерпретації сновидінь, і це останнім часом знаходить все більше визнання. А оскільки через це західна молодь могла б поступово повертатися до релігії, віддали перевагу тому, щоб дотримуватися Фрейда. Можливо, це один із недоліків сліпого мислення, яке наполягає на дотриманні теорії,

заплющуючи очі на її недоліки, і на прихильності до неї, незважаючи на її недоліки, щоб не вдаватися до визнання інших теорій, і звідси крики, що закликають дотримуватися теорії Дарвіна, незважаючи на її очевидні недоліки; тому що вона не має альтернативи, крім як визнати існування Бога-Творця.

Таким чином, це переконання відкидає духовне та релігійне тлумачення снів синів цивілізації. Це віра, що укорінилася в їхніх серцях, як і світська релігія, яку вони успадкували від революції своїх предків проти середньовічного католицизму та практики духовенства, сформулювали свою думку і концепцію Всесвіту, прагнучи подолати це. Це явище є реакцією суспільств, які постраждали від екстремізму думки чи переконань, що їх контролював, і вони звернулися проти нього, прийнявши антиімперіалістичну ідеологію і в тій же екстремістській манері.

Це соціальне та цивілізаційне пояснення відрази європейської думки до духовних інтерпретацій явищ та вітання теорії та практики, спрямованих проти такого підходу. Це історичні та ідеологічні причини, і що? Психологи та професори мусульманської психології приймають ці західні ідеї без логічного осмислення і без вписування їх у контекст моралі, хоча їхня ісламська історія не була свідком конфлікту між наукою та релігією, а скоріше навпаки. Іслам має свою яскраву історію, бо він відкрив своє розуміння та уявлення всім теоретичним та експериментальним наукам. А тепер, наприкінці цього вступу, ми переходимо до сутності нашої теми і починаємо з поглядів ісламу на сни та сновидіння.

Сприйняття ісламом снів та сновидінь та їх класифікація

Сновидіння мають найвищий статус в ісламі. Ісламське уявлення про їхню реальність та її типи прийшло до нас не від вченого, не від того, хто претендує на те, що є володарем знання, але від одного з найбільших і найбільш священних джерел ісламу – від того, хто говорить не за примхою, хай благословить його Аллаг та вітає. У хадисі, що міститься в «Сахіху» Аль-Бухарі і був переданий зі слів Абу Хурейри, Пророк говорить: «Сни бувають трьох видів: мова душі, віщий сон від Бога і залякування від сатани». Почнемо з психологічного коментаря до «розмови із самим собою», оскільки ми вже коротко говорили про це.

В іншій версії цього вичерпного хадису про сновидіння, і це також з того, що Ібн Маджа передав, повідомляється, що Посланець Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, сказав: «Сновидінь три: серед них - жахи, що виходять від сатани, щоб засмутити сина Адама, і деякі з них турбують його. Людина не спить, і вона бачить її уві сні, і серед них є одна із сорока шести частин пророцтва». У цьому хадисі, наш Пророк, нехай благословить його Аллаг і вітає, пояснює поведінку душі в такий спосіб: «Людина дбає про свій період активності і бачить уві сні вказівки згори». Що стосується людини в її періоди активності, то це її спогади, всі її надії, страхи і любов, і те, що вона ненавидить, крім звичайних, рутинних та екстраординарних подій, які вона переживає протягом дня. Раніше ми наголошували, що багато нічних снів походять з переживань та подій дня, і це те, що вона знає. Все це було підтверджено

емпіричними дослідженнями, як ми вже згадували. Те, що має значення в житті наяву, може бути чуттєвим чи біологічним, чи психологічним. Сексуальне бажання - одна з речей, що мають значення в житті наяву, а не єдина, яка контролює всі сни, як стверджував Фрейд.

Що стосується другої та третьої протилежних категорій, вони представляють духовні та символічні аспекти снів та сновидінь. Щоб прояснити ці два типи символічних і духовних снів, ми даємо читачеві приклад нашого нинішнього життя. Наш світ, у якому ми живемо, резонує з вібраціями та хвилями, що посилаються пристроями, які передаються на наші телевізори та інші пристрої, включаючи хороші повідомлення. Так, транслюються різні читання Шляхетного Корану, закликаючи людей робити добрі справи, а також транслюється найгірше з того, що злочинці знайшли з непристойних фільмів, содомії, поширення брехні та непристойної поведінки. Так само, наш світ, в якому ми живемо, рясніє ангелами і добрими духами, і так само він рясніє джинами, дияволами і злими духами. Всемогутній Бог створив для нас серця і розуми, здатні приймати духовні та витончені послання, добрі чи злі, під час нашого усвідомлення і уві сні, ніби ці серця і розуми були подібними до «духовних радарів», як ми говорили про це раніше.

Ця відмінність і протиріччя - одне з чудесних творінь Бога, тому що Бог створив ніч, щоб зустрічати день. Те саме стосується щастя і нещастя, добра і зла, чоловіка і жінки, людей і джинів, настанови і помилки. Бог створив з усього два протилежні типи, або, як сказав Всевишній: «Ми створили все, що існує парами, - можливо, ви згадаєте настанову» (сура «Аз-Зарійят», 51:49). Коли людина спить і втрачає

свідомість, Бог дає дозвіл для її душі плавати у своєму духовному царстві, щоб її сни формувалися під впливом духовних істот, таких як янголи або злих, представлених джинами та демонами. Якщо вплив був від злих духів, вона бачила уві сні щось, що її засмучує та зажурює. Або вона бачить щось, що її бентежить, наприклад, іде вулицею перед людьми без штанів або робить щось перед ними, недостойне її. Це категорія, яку Посланець мав на увазі, описуючи її як жах сатани або маніпуляцію людиною з боку сатани. У хадисі, переданому Муслімом, бедуїн побачив уві сні, що його голова була відрізана, і що він бачив, як його обезголовлене тіло слідує за відрубаною головою. Тому він розповів про свій сон Посланцю Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, сподіваючись, що він знайде тлумачення, але Посланець дорікнув йому і сказав йому: «Не розповідай про те, як сатана маніпулює тобою уві сні».

Таким чином, на сни та видіння можуть впливати переживання сплячого і те, що його хвилює протягом дня, або ж він може перебувати під впливом демонів та злих духів, але залишається третій тип, у якому ми бачимо радісне видіння. Оскільки ми бачимо в ньому пророчі бачення, ми бачимо його, коли спимо, тому воно повністю говорить про майбутнє в нашому житті. Це третій клас снів і сновидінь уві сні, які пророк описав як добрі вісті від Бога. Коли чисті душі і смиренні серця зустрічаються з високою силою віруючого, отримавши духовні сигнали (духовний радар), їхні видіння уві сні були схожі за своєю точністю та благословенням на одкровення пророків з урахуванням великої різниці між пророками та святыми.

Ось чому Пророк вважав цей тип істинного видіння однією з сорока шести частин свого жит-

тя, тобто пророцтва (хадис переданий Аль-Бухарі). Тому Посланець, нехай благословить його Аллаг і вітає, прийняв деякі зі своїх релігійних рішень, ґрунтуючись на сновидінні. Якщо ж сновидіння бачив справжній сподвижник, то довіра до нього зростає, якщо його сутність збігається з тим, що бачив в аналогічному сновидінні інший сподвижник.

Серед цього є те, що було передано Ахмадом, Ат-Тірмізі та Ібн Маджею, що Пророк, нехай благословить його Аллаг і вітає, хотів, щоб заклик мусульман до п'яти щоденних молитов здійснювався за допомогою дзвону в мечеті, подібно до того, як це роблять християни. Але сподвижник Абдуллаг ібн Зайд ібн Абдрабб побачив уві сні людину, що несе дзвіночок, тому він хотів купити його, щоб покликати мусульман. Тоді ця людина сказала йому: «Хіба я не скажу тобі чогось кращого, ніж це?». Він передав йому слова заклику до молитви, які продовжують звучати й досі. І те, що зміцнило прийняття Пророком, нехай благословить його Аллаг і вітає, видіння Абдуллага, було те, що Омар ібн аль-Хаттаб бачив подібне видіння з тими самими словами заклику до молитви. Якби не ці два видіння, ми б сьогодні слухали брязкіт дзвону, який закликав би нас вранці і опівдні, і дзвін би сповіщав про утримання від прийому їжі в Рамадан!

Одним із найбільших доказів статусу праведних видінь в ісламі є те, що повелитель правовірних Абу Бакр ас-Сіддік виконав волю мученика, засновану на сновидінні, яке інший товариш бачив про нього після його смерті. Це був перший заповіт, виконаний на підставі сну після смерті самого автора заповіту. Сподвижник-воїн Кайс ібн Сабіт був убитий як мученик у Війні відступництва, і один із моджахедів бачив його уві сні в ніч після його му-

ченицької смерті. Він сказав йому: «Не думай, що те, що ти бачиш, - це нормальний сон, скоріше це мій заповіт, який ти передаєш Халіду ібн аль-Валіду, командирю мусульманської армії. Мусульманин пройшов повз мене, зняв з мого трупа щит і сховав його під купою мотлоху в своєму будинку, і він описав йому місцезнаходження будинку, і наказав йому попросити Халіда прислати когось, хто принесе щит, і повідомити про це повелителю правовірних Абу Бакру ас -Сіддіку, щоб цей щит був проданий, щоб заплатити його борг. Він знайшов товариша, якого послав Халід ібн аль-Валід на місце, описане у видінні, щоб знайти щит, а Халід потім послав щит Абу Бакру аль-Сіддіку. І друг, таким чином, виконав заповідь мученика.

Якщо це видіння звичайних мусульман, що ви думаєте про видіння пророків? Вони непогрішні, перебуваючи у свідомості вдень, так само як вони непогрішні уві сні та своїх видіннях уночі, оскільки злі духи не сміють розмити контури їхніх снів або навіть наблизитися до них. Бачення пророків охоплюють воїни Божі. тому що це один із способів отримання доступу до Небесної Скрижалі. Я прошу читача порівняти сексуальні та теоретичні інтерпретації Фрейда, фізіології, що заперечує будь-яке значення снів, і пророче тристороннє розуміння снів та їхніх піднесених значень, яке містить у собі правильне уявлення про них. З цієї точки зору, ми підходимо до деталізації оповідань про пророка Юсуфа, у присвяченому йому розділі, до розбору того, як він тлумачив сні і що з ним відбувалося.

**Психологічні роздуми
про біографію Йосифа, мир йому,
і про мудрість Бога, виявлену у виборі
його спадковості та оточення**

Розмірковуючи над цією темою, ми маємо справу з пророком, який був описаний нашим Посланцем як найшляхетніший із людей. У шляхетному хадисі, переданому Ібн Умаром, нехай буде задоволений Бог ним та його батьком, повідомляється, що Посланець Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, сказав: «Юсуф (Йосиф) – це шляхетний син, шляхетного Якуба (Якова), сина шляхетного Ісхака (Ісаака), сина шляхетного Ібрагіма (Авраама)». В іншій версії він сказав: «Найшляхетніший з людей - Юсуф, пророк Бога, син пророка Бога, син Божого пророка, сина друга Божого». Можливо, Бог наділив його спадщиною у вигляді духовних генів, про які ми говорили раніше, якщо тільки Він не заповідав їх багатьом пророкам. Можливо, всі ці духовні спадщини, передані його батькові та дідам з числа пророків, були зібрані при його формуванні, поки він не став подібним до янголів у своїй ніжності та красі, підтверджуючи слова жінок, які були зачаровані ним, коли вони сказали, побачивши його : ««Борони Аллаг! Це ж не людина, а благородний ангел!»» (сура «Юсуф», 12:31).

Отже, подивіться на велику мудрість Бога у формуванні особистостей пророків і їхньому вихованні, щоб вони несли звістку, для донесення якої вони були призначені, і пройти через випробування, яких вони будуть зазнавати. Сура «Юсуф» змушує нас відчувати, що він був ніжним і терплячим з усіма, хто намагався завдати йому шкоди, убити, поставити в незручне становище або пригнічувати

його, і не завдав таким людям шкоди навіть словом, яке могло збентежити чи викликати роздратування. Для життя це одне з найскладніших випробувань, з якими може зіткнутися пророк. А диво у створенні краси його обличчя схоже на диво, явлене у м'якості та доброті його поведінки.

Подумайте, чи був Мойсей, мир йому, у тих ситуаціях, коли Йосиф жив, стикаючись з несправедливістю своїх братів стосовно нього, які намагалися вбити його та нашкодити його репутації. Вони прийшли до нього через роки, бідні й принижені, просячи милостиню як їжу, а він був тоді в становищі наближеного до правителя. Що б сталося з ними, якби вони прийшли до Мойсея? І що Мойсей, мир йому, зробив би, якби найдорожча жінка зачинила двері і сказала: «Привіт тобі»? Ймовірно, він ударив би її, як того єгиптянина, якого прибив одним ударом, мотивуючи це тим, що Всевишній дав йому силу та швидкість емоційної реакції.

Роздуми про перший сон Йосифа, мир йому

У сурі докладно описано три чи чотири сновидіння і сказано, що були й інші сни, які бачив Йосиф, перебуваючи у в'язниці, але про які не розказано в сурі. Перше (віще) сновидіння Йосифа було в дитинстві, коли він сказав батькові: ««Батьку мій! Я бачив одинадцять зірок, сонце й місяць. Я бачив, як вони вклонялися мені!»» (сура «Юсуф», 12:4). Яким було це символічне простягання неживих тіл при падінні ниць перед людською істотою? Видіння містить символи розуміння Йосифа, незважаючи на його юний вік, а можливо, це супроводжувалося

якимись словами про те, що Священний Коран не згадує. Давайте запитаємо, скільки років було Йосифу (Юсуфу), коли він побачив це видіння? Є коментатори, які кажуть, що він був хлопчиком приблизно дванадцяти років, а деякі з них сказали, що йому було дев'ять років, є такі, які сказали, що йому було сім років. Якщо ми подивимося на інші події історії, в якій його брати переконали свого батька дозволити їм взяти його з собою, щоб дозволити йому насолодитися грою: «Вони сказали: «Батьку наш! Чому не довіриш нам Юсуфа? Воістину, ми – добрі порадники для нього. Відішли його завтра з нами! Він побігає та пограється, а ми будемо охороняти його!»», (сура «Юсуф», 12:11-12). То побачимо в цьому як би анонс, зав'язку всієї історії.

І читаючи ці аяти, слід звернути увагу на те, що підліток старше дванадцяти років не потребує того, щоб його повели «пограти» і наглядали за тим, як він грає. Він міг би, наприклад, змагатися зі своїми братами у бігу. Та й якби він був підлітком, то брати не прийшли б до батька з брехнею про те, що його з'їв вовк. Підлітка у віці 12-13 років не може з'їсти вовк, адже підліток може кидати в нього каміння або відбиватися ціпком, чинити опір.

Далі Коран повідомляє нам, що Яків, мир йому та благословення, наказав своєму синові Йосифу розповісти йому свої видіння. Його брати заздрять йому. Наші роздуми про це пророче попередження змушують нас відчутти важливість видінь у домі пророцтва. Якщо дитина уві сні у звичайному будинку побачить зірки і місяць, що простягаються перед нею, слухачі розсміяються. Але брати Йосифа - онуки Авраама, мир йому, який розколов дві скрижалі уві сні, у якому йому наказувалося принести в жертву свого сина.

Видіння Юсуфа - це гарна звістка від Бога, і її тлумачення могло наповнити їхні серця ненавистю та злими намірами проти нього. Ці почуття могли посилитись через наявність сприйняття за допомогою духовних генів. Можливо, брати Йосифа незважаючи на свої наміри, будучи все ж таки дітьми та онуками пророків, успадкували щось від них із цієї духовної спадщини. І це загострило їхнє сприйняття. Цей дар, як ми вже згадували, не обов'язково пов'язаний із релігійністю. Цей успадкований дар міг дозволити їм побачити, що відрізняло Йосифа від них, навіть якщо він був дитиною.

Ми продовжуємо наші роздуми про дитину Йосифа, коли його брати вирішили кинути її в колодязь. Було очевидно, що він дитина, він занадто юний для того, щоб чинити опір їм або бігти так швидко, як тільки може, щоб втекти від них, або спробувати вибратися самотійно з колодязя. Можливо, він плакав і просив їх пожаліти його, але вони силоміць потягли його і кинули в темряву колодязя, він відчайдушно потребував когось, хто врятував би його від страху. «І коли вони пішли з ним і погодились скинути його на дно колодязя, то Ми відкрили йому: «Ти нагадаєш їм про цей вчинок їхній, коли вони й не впізнають тебе!»» (сура «Юсуф», 12:15). Як виглядали це одкровення і паніка, і блага звістка про істинність його видіння, про те, що Бог дарує йому перемогу над ними, навіть якщо це станеться і нескоро? Як прийшли добрі вісті від Бога маленькій дитині? Деякі коментатори та тлумачі сказали: «Об'явлення було видінням, яке він бачив, коли засинав у лякаючій темряві колодязя». Тому, якщо це був сон, то в сурі описано чотири сновидіння, а якщо це не було сновидіння, або навіть одкровення, тоді в сурі описано три ясних сновидіння.

Божа мудрість у переміщенні Йосифа, мир йому, в Умм аль-Кура

Коли підійшов караван і чоловік опустив цебро в колодязь, Йосиф схопився за нього, і той чоловік крикнув: «Ось радість! Це ж - хлопчик!» (сура «Юсуф», 12:19). І він витяг його з колодязя. У деяких оповіданнях говориться, що цей чоловік не бачив нічого через темряву в колодязі, тому він просто продовжував тягнути мотузку з відром, за яке вхопився Йосиф, але не відчув, що його вага стала занадто великою! Це також є свідченням юного віку Йосифа на той час, бо він був ще дитиною. Я задумуюсь над тим, у чому ж полягала мудрість Бога, Який піддав цю благословенну дитину таким труднощам? Звичайно, це пов'язано з тим, що він готувався до виконання місії пророка. Але Бог не посилав би пророка до жителів віддаленого села в землі Ханаанській, бо Коран каже нам, що Всевишній посилає посланців в Умм аль-Кура - тобто до «матерів селищ», тобто в найбільші міста. «Твій Господь не знищував жодного селища, доки не відсилав у головне з них посланця, який читав їм Наші знамення. І Ми не знищували селища, якщо його жителі не були несправедливими!» (сура «Розповідь», 28:59).

До категорії Умм-аль-Кура в епоху Йосифа можна було віднести лише столицю Єгипту, яка, можливо, була на той час немов столиця всього світу. Отже, мудрість і керівництво Бога вимагали, щоб сатана спокушав своїх братів кинути його в колодязь, звідки його перемістили до Єгипту, де мудрість Всевишнього врятувала його. Господь використовував злочинців і демонів, які спокушають їх, заради чогось прихованого, у чому є велике благо.

Прочитайте, якщо хочете, в сурі «Печера» аяти 62 – 65, «І коли вони пішли далі, сказав Муса своєму слугі: «Принеси нашу їжу, бо ми втомлені труднощами шляху нашого». Той відповів: «Послухай! Коли ми сховалися під скелею, я забув там рибу. Це шайтан змусив мене забути її та не згадати про неї. І вона попливла в море якимось дивним чином!» Сказав Муса: «Це те, чого ми чекали!» І вони пішли назад тим самим шляхом. Там вони знайшли одного з Наших рабів, якому Ми дарували милість від Себе та якому Ми дарували від Себе знання.». Завдяки тому, що сатана збив Мойсея з пантелику і той забув рибу, він зміг повернутися назад своїми слідами і знайти Хизра. Бог є Володарем, і саме Він звертає на благо те, що ми вважаємо злом, а не те, що ми вважаємо добром.

Ті, хто купив дитину Юсуфа за кілька дирхамів, прибули до міста Бар Рамзес, столиці країни гіксосів, які тоді панували в Єгипті, і вони запропонували Йосифа на продаж, тому работоргівці змагалися в тому, хто його купить, але перший міністр Єгипту на ім'я Азіз взяв участь у торгах та купив його. Він був дуже гарною дитиною, а в його милої дружини не було дітей, він відчув батьківські почуття по відношенню до Йосифа, будучи позбавленим власних дітей, що підтверджує юний вік Йосифа в той час, і він сказав своїй дружині: «Стався до нього добре, нехай він принесе нам користь, або ми можемо всиновити його як сина». Тут ми бачимо мудрість Бога у виборі правильного оточення для Свого пророка. У дитинстві Йосиф жив благородно і в достатку, як Мойсей, коли Бог зробив дружину фараона опікункою Мойсея. Вона була позбавлена дітей, тому він прийшов заповнити цю порожнечу і йому подарували любов та ніжність, необхідні для його психіки. Як для май-

бутнього пророка, Бог також обрав для Йосифа такі умови довкілля, які доповнювали його виховання, дозволяли звертатися в колі правителів Єгипту та відчувати почуття соціального спокою, спостерігати за їхньою поведінкою, часом жорстокою.

Божа мудрість того, що в юному віці Йосиф, мир йому, був позбавлений батьків

Мої роздуми про позбавлення Йосифа у віці п'яти чи шести років любові та опіки його життєрадісного батька та ніжної тітки, яка його виховала, потребують осмислення Божої мудрості щодо цього питання.

Всемогутній Бог обрав Йосифа посланцем до Єгипту. Посланець не може розповідати про Бога без оволодіння мовою того народу, до якого він посланий. «Ми відсилали посланцями тільки тих, хто говорив мовою свого народу, щоб вони зрозуміло пояснювали. Аллаг уводить в оману, кого побажає, і веде прямим шляхом, кого побажає. Він – Всемогутній, Мудрий!» (сура «Ібрагім», 14:4). Йосиф розмовляв на івриті, бо ця мова була домінуючою в країні Ханаан, але йому потрібно було вивчити давньоєгипетську мову. Коли великий чиновник з Єгипту привів його до двору, Бог хотів, щоб Йосиф опанував цю мову, щоб він міг використати її у заклику до Бога. Відомо, що діти мають величезні здібності до оволодіння новою мовою та її правильною вимовою. Якщо дитина сягає статевої зрілості або дванадцяти років, як говорили деякі коментатори, це вже складно. Швидше за все, для нього може бути неможливим освоїти автентичну вимову слів,

відповідних голосних і приголосних і супутні приголосні, щоб повноцінно опанувати мову.

Навіть у межах однієї країни є діалект мешканців столиці, який народ поважає та який використовується офіційно, на якому створюється література, і є сільські та бедуїнські діалекти, які можна відрізнити від міського діалекту. Божа мудрість вимагала, щоб Йосиф змалку опанував класичну єгипетську мову, перейнявши її від носіїв.

Від материнської ніжності до сексуальних домагань

Ми переходимо до наших роздумів про пророка Йосифа, коли він виріс, як квітка, що розпускається з бутону, і стала прекрасною. Його краса зачарувала його прийомну матір, і вона спокусила нею сама, що проте викликало опір з боку Йосифа, бо непогріші пророки не порушують виявленої по відношенню до них довіри і не завдають шкоди тим, хто був добрий до них. Більш того, він був у боргу перед Богом, Могутнім, Щедрим, Який врятував його та подарував йому життя князів та королів. Повчальним для нас є образ жінки, одержимої сексуальним бажанням настільки, що воно змусило її забути свою зарозумілість і гордість, а також те, що було в неї з почуття материнства по відношенню до нього, коли чоловік привів його до себе, щоб узяти його як сина. Коли він відмовився піддатися на її вмовляння, він швидко побіг, щоб відчинити двері, вона ж кинулася за ним, як маніячка, і схопила його за сорочку. Описаний у Корані, цей інцидент став кульмінацією спроби знатної жінки згвалтувати

його, і Коран надав нам самим можливість уявити деталі, що призвели до цієї напруженої сцени.

Мої міркування говорять про те, що тому, що сталося, мала передувати безліч спроб спокусити Йосифа. Можливо, вона прикрашалася і намагалася спокусити його різними способами, розкішна жінка прагне вгамувати свою жагу і поводить себе сексуально, думаючи, що це послабить його волю, тому вона чекає від нього взаємності, а коли вона втратила надію, вона вирішила застати його зненацька таким чином. Все це було втіленням унікального випробування, яке зазнав пророк Божий Йосиф, якого Всемогутній Бог наділив піднесеним характером, м'якістю і смиренністю, які не дозволяли йому дорікати їй за доконану провину або помститися усно чи фізично. Це було одне з найскладніших випробувань, яких зазнав пророк.

Секрет «привабливості»

Можливо, краса Йосифа та його ніжність супроводжувалися божественною таємницею, що приваблює серця тих, хто дивиться на нього так, наче він замаскований янгол. Сура «Юсуф» говорить нам, що дружина Аль-Азіза, коли вона почула про жінок Табки, знатних єгиптянок, і про їхню критику того, що вона зробила по відношенню до цього юнака, то вона вирішила таємно піддати їх самих випробуванню з використанням Йосифа і його сильного впливу, якому піддавалися ті, хто дивився на нього. Це тому, що вона відчула - хоч і невиразно - зі свого особистого досвіду ту таємницю, яку Бог вклав у його особистість. Вона дивилася на нього,

коли він дитиною ріс у її будинку, і звикла бачити його красу, яку вона бачила щодня, але раптово її охопила пристрасть, якій вона не змогла чинити опір. Тому вона замишляла хитрість, щоб виправдати свою спробу згвалтування юнака.

Вона послала за ними і приготувала для них подушки, на які вони могли спертися, і дала кожній фрукти для їжі. Поки вони були в розслабленому і лагідному стані і почали різати фрукти, вона заскочила їх зненацька тим, що до них увійшов Йосиф: «Коли та почула про їхні плітки, то послала за ними, приготувала їм ложа й дала кожній із них ніж. Вона сказала: «Вийди до нас!» І коли ті побачили його, то так захопилися ним, що порізали собі руки. І вигукнули: «Борони Аллаг! Це ж не людина, а благородний ангел!»» (сура «Юсуф», 12:31). Жінки вийшли з себе, були вражені та охоплені станом, аналогічним стану людини, що втратила свідомість під впливом гіпнозу.

Вони продовжували несвідомо різати фрукти, дивлячись на нього нерухомими витріщеними очима, але плоди вислизали з рук і падали з тарілок, вони різали собі руки і не відчували при цьому болю. Психологи, що спеціалізуються на мистецтві гіпнозу, можуть легко піддати загіпнотизовану людину впливу спеки і змусити подумати, що їй холодно, вона не відчуватиме болю. Потім вони можуть зробити навпаки, - вона відчуватиме вплив тепла від чогось холодного! Це просто для них. До відкриття анестетиків хірурги використовували гіпноз, щоб виконувати свої операції.

Весь секрет впливу Йосифа на оточуючих не міг полягати тільки в красі його обличчя, але Бог наділив Йосифа такою якістю, щоб його не мучила бо-

ротьба з політеїстами, і він не зазнав шкоди і хвороб, як це трапилося з багатьма апостолами, і його біда полягала в тому, що він чинив опір замовлянням жінок, які були ним (мимоволі) спокушені, і прощав кривдників. Тут ми відчуваємо, що Всемогутній Бог наділив його цією ангельською таємницею, щоб підвищити його статус як посланого пророка, натхненого Богом. Ми бачимо, що жінки частково зрозуміли цей секрет, коли сказали: ««Борони Аллаг! Це ж не людина, а благородний ангел!»».

Коли високопоставлена жінка побачила, що інші жінки зробили своїми руками, вона відчула повернення своєї гідності і з бравадою висловила-ся, що вона була спокушена тим, хто викликав такий ефект, і що вона змусить його зробити непристойний вчинок, а якщо він відмовиться, вона його покарає тюремним ув'язненням і принизить: «Вона сказала: «Ось той, через кого ви мені дорікали! Я справді намагалася звабити його, але він відмовився».

Якщо він не зробить того, що я наказала йому, то потрапить до в'язниці й буде одним із принижених!»» (сура «Юсуф», 12:32).

Потім жінки об'єднали свої сили, щоб спокусити його різними способами, але він чинив опір. Задумайся, любий читачу, про серйозність цього заразного ефекту. За словами Абу Хурейри передається, що Посланець Аллага сказав, що сімох вкриє Аллаг Своєю тінню того дня, коли не буде жодної тіні, крім Його тіні. І серед них буде: «Юнак, якого намагалася спокусити гарна жінка високого становища, а він їй відповів: «Я боюсь Аллага». І в нашому випадку, ми бачимо, що Йосифа намагалася спокусити дружина Азіза, жінка виняткової краси, а крім

того, вона була не просто жінкою, яка займає високе становище в суспільстві, а й володаркою його життя, яка могла стати його коханкою. Вона контролювала свого чоловіка, тому він не наважився опиратися її бажанню, коли вона почала загрожувати Йосифу тюремним ув'язненням та приниженням. Чоловік підкорився її наказам, подібно до того, як підпорядковуються наказам підлеглих.

Йосиф, мир йому, був одним із найбільш страждаючих пророків, хоча не вчинив жодного злочину, тому він не міг свідомо прийняти цю спокусу. Але коли це випробування тривало для нього і дружина дорогої йому людини пригрозила йому тюремним ув'язненням, він закликав свого Господа, говорячи: «Той сказав: «Господи! В'язниця миліша для мене,

ніж те, до чого вони мене закликають! Якщо ти не відвернеш хитрощів їхніх, то я піддамся їм і буду одним із нерозумних!»» (сура «Юсуф», 12:33). Бог створив для нього, у жорстких умовах, причини, що призвели до відгуку на його благання. Немає сумнівів у тому, що жінки говорили у своєму колі про стійкість Йосифа, мир йому перед спокусою високопоставленої жінки і тих, хто був з нею з числа представниць знаті. Більше того, коли ця новина поширилася, Аль-Азіз та його родина побоювалися скандалу, який міг мати наслідки. Саме тоді думки зійшлися на одному, і він ув'язнив його, вважаючи за краще перечекати поки голоси вщухнуть і єгиптяни забудуть, що зробила дружина їхнього видатного чиновника. Бог, щоб врятувати Йосифа, відповів на його благання і він був ув'язнений.

Йосиф, мир йому, у в'язниці

Якщо виключити одкровення чи видіння, яке Йосиф отримав у дитинстві, коли він був у колодязі, то Священний Коран не повідомляє нам ні про його пророцтво, мир йому, ні про чудову здатність тлумачити сни та події, - про все це розповідається лише після того, як він потрапив до в'язниці. Ті, які там побували, знають, що в'язниця – це таке місце, де почуття загострюються, емоції пом'якшуються, а ув'язненим дається багато часу, щоб зануритися в них глибше, щоб осмислити свої емоційні реакції та мрії, те, що відбувалося з ними у минулому, і що має статися.

Ось чому двоє в'язнів, яких помістили з Йосифом, мир йому, у в'язницю, знайшли там, у його персоні, благословенного друга. Він тлумачить для них їхні численні сни, які Священний Коран не повідомив нам у всіх їхніх деталях або їхньому тлумаченні, а просто повідомляє, що всі тлумачення Йосифа реалізовувалися в реальному житті, як і перше з них: «Він сказав: «Не встигнуть вам принести їжу, якою вас годують, як я вже розтлумачу ваші сни. Це з того, чого навчив мене Господь мій. Воістину, я залишив релігію людей, які не вірують в Аллага й не вірують у наступне життя!» (сура «Юсуф», 12:37).

Йосиф був їм вдячний, коли вони прийшли до нього і попросили розтлумачити два сновидіння, які мають велике значення для майбутнього в їхньому житті. Він знайшов відповідну можливість покликати їх до визнання єдиного Бога і зректися своїх ідолів, для яких Бог не послав жодної влади. Він закликав їх з добротою, з якою Бог створив його, тому він назвав їх «двома товаришами у в'язниці». І це

великий урок для прихильників монотеїзму в наш час. Один із них побачив себе уві сні біля правителя. Він, уві сні, вичавлював виноград, щоб зробити вино для короля, а інший побачив, що птахи клюють хліб з його голови. І, як сказано у благородних аятах, Йосиф витлумачив, що той, хто бачив себе черпальником вина, стане царським виночерпієм, а той, у кого птахи уві сні клували хліб із голови, той буде розп'ятий і птахи справді будуть їсти з його голови. Його тлумачення снів збулося і він, з часом, був звільнений завдяки тій людині, яка стала виночерпієм у правителя, а інша була страчена шляхом розп'яття.

Віщі сни

У цьому параграфі нас цікавить усвідомлення того, що деякі сни та сновидіння збуваються в майбутньому в такому вигляді, в якому їх бачила людина під час сну. Такі сновидіння можуть потребувати простої інтерпретації, або навіть вони можуть не потребувати інтерпретації як такої. Бог дав нам приклад такого штибу сновидінь у вигляді сну в'язня, який став виночерпієм, - як йому це пояснював Йосиф, - і його видіння збулося, тому його було звільнено з в'язниці і він повернувся до своєї роботи, щоб подавати вино до столу правителя.

З нашої ісламської історії ми знаємо, що чим більше зростає духовність мусульманина, тим більше зростає його праведність і духовна сила, тим імовірніше така людина бачитиме віщі сни. Біографії наших праведників і вчених рясніють такими прикладами, коли вони бачили пророчі сни. Але, як ми

зазначали раніше, такі бачення можуть бачити і нерелігійні люди, хоч і рідко. Іноді і немусульманин може побачити уві сні те, у чому приховано велике благо для людства, щось схвалене Всевишнім.

На основі того повторюваного сну, який побачив Абд аль-Мутталіб, дід Посланця Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, він наказав розчистити колодязь Замзам таким чином, як це було показано йому уві сні. І коли він це зробив, звідти потекла рясно вода. Це було зроблено для того, щоб мільйони паломників, які здійснюють хадж та умру, жителі Мекки та інші могли пити з нього, і вода з нього упаковується та вирушає до різних країн світу, а Замзам – це одне з чудес Мекки. Щодо пророків, то вони вірять усьому, що бачать у своїх снах, бо їхні сні подібні до радісних пророчих звісток. Мати правовірних Айша сказала: «Першим із чого почалося пророцтво Посланця Аллага були правдиві сні. Усі сні, що йому снилися, потім збувалися».

Символічні видіння та сні: сні чи перекази?

У Священному Корані сказано, що Бог дарував Юсуфу талант тлумачити сновидіння. Сура «Йусуф» цілком присвячена цій темі. Чому ж Коран називає це диво тлумаченням переказів (хадисів), а не тлумаченням снів та видінь? Тому що зміст снів і сновидінь представлено у символічній формі, як це було у випадку чоловіка, який побачив уві сні птахів, що клюють хліб з його голови. Йому знадобився тлумач, якого Бог наділив проникливістю, за допомогою якої він розрізняв значення тих чи інших символів, отже, відокремлював божественні ознаки від

сатанинських дурниць та автокомунікації. Справа в тому, що три компоненти сновидінь можуть змінюватися та змішуватися один з одним. На додаток до цього, недавні емпіричні дослідження в галузі сновидінь привели до наступних незаперечних висновків: людина, яка не записала свій сон після пробудження, неминуче спотворить його згодом, тому що її пам'ять на події, пов'язані зі сном, з часом зазнає змін, значних чи не дуже, але в будь-якому випадку — спогади про сон потьмяніють, і деякі деталі випадуть. Також декотрих людей може підвести слабка пам'ять, або метушня впродовж дня, що передує сновидінню, це стане причиною спотворення побаченого вночі. Отже, сні загалом не можуть бути беззмістовними, - і розмови душі, і пов'язані з цим спогади, можуть набувати вигляду оповідань/переказів (хадисів) під час сну; вони можуть змішуватися з подіями, що мали місце у реальному житті. Що робить сні схожими на хадиси, збільшуючи складність інтерпретації, так це те, що дещо з побаченого уві сні Бог може вилучити через втручання духів, котрі знаходяться навколо сплячих. Всемогутній Бог повідомляє нам про це у Шляхетному Корані, де йдеться про те, що сон — це стан, подібний до смерті. Тому його порівнюють з «незначною (малою) смертю», на відміну від великої (тобто справжньої) смерті; сон - тимчасова смерть, під час якої формуються наші сновидіння. «Аллаг забирає душі, коли вони помирають, а ті, які ще не вмерли, забирає під час сну. Він затримує тих, кому призначено померти, а інших відпускає до певного строку. Воістину, в цьому — знамення для людей, які мислять!» (сура «Натовпи», 39:42).

Світ духів, у який входить душа сплячого, - це багатолюдний світ, що кишить різними істотами.

Він духовний, бо там є янголи, душі пророків і душі тих, хто помер від добра, зла та диявола, а також інші, про що знає лише Бог. Так душі сплячих сходяться з іншими душами, як сказано в книзі «Велика Сунна» Ан-Насаї: «Абу Дауд повідомив нам, що Аффан передав нам, що говорив Ахмад, на підставі слів Джафара зі слів Рамаха ібн Хузайми ібн Сабіта, що його батько сказав, що Пророк говорив: «Дійсно, душа знаходить душу і йде за Пророком». Ібн аль-Кайїм стверджує у своїй цінній книзі «Дух», що сні можуть формуватися через цю духовну взаємодію сплячого з духами та іншими ефірними істотами. Якщо сплячий прокидається, вони відкидаються миттєво, але якщо він помре, його душа піде у проміжний світ (алям аль-барзах).

Йосиф, мир йому, був наділений великим духовним талантом тлумачення, який дозволив йому за благодаттю Божою розрізняти між символом, спогадами та хадисами, пов'язаними з ним, і модифікаціями, що відбулися у світі духів, і тим, що є психікою того, хто бачив сон, як вона була заторкнута ним, коли він розповідав про те, що він бачив, і ефект того, що він приховував від нього через сором'язливість чи страх перед тим, що він побачив. Психологічний і духовний стан сновидця під час розповіді про його сон і почуття, яке він відчуває – це важливі аспекти для тлумача, звернення на них уваги відіграє важливу роль у інтерпретації видінь та їхній розшифровці. Буває так, що людина бачить сон у поєднанні з важким емоційним станом, а коли вона прокидається, емоції, які в неї були, йдуть. Це пробуджувало її страх чи радість, і його бачення залишалось розповіддю чи хадисами, які треба було розповісти. Це особливо актуально для жахливих снів, після яких сплячий прокидається, щоб заспо-

коїтиса від того, що спіткало його через сильні емоції. Тоді сновидіння стає схожим на розмови та оповідання.

Я уявляю символічне видіння, коли воно формується в результаті взаємодії з духами та іншими ефірними істотами, оскільки вони залучені до духовної боротьби, деякі з них намагаються увійти в її захист, а інші підбадьорюють його та відчиняють для нього свої двері. Видіння формується внаслідок цього бурхливого конфлікту і можна підсумувати словами хадису: «Душі – це солдати, покликані на військову службу» на підтримку цієї концепції. Імам аль-Бухарі передав зі слів Айші, нехай буде задоволений нею Аллаг, що вона сказала, що Посланець Аллага говорив: «Душі подібні до воїнів. Якщо вони знаходять щось спільне – вони поєднуються, а якщо не знаходять спільного – вони розходяться».

Ця боротьба може змінити звичайне видіння від його простоти до складних символів, навіть якщо воно несе добро, але якщо переважали злі духи або демони, то видіння перетворюється на сон, що несе чутки і тривожні, сумні, лякаючі і незграбні новини. Але якщо видіння від Бога і Бог хотів захистити його, щоб жоден демон або будь-який злий дух не наважився наблизитися до нього, наприклад, якщо сон несе в собі повідомлення про щось, що станеться в майбутньому, то людина побачить це дуже виразно, сон буде схожий на точне відео. Якщо Бог забажає, щоб події, які були побачені уві сні, справдилися в такому вигляді, як наснилися.

Тому якщо видіння не може захистити себе від спокусу інших духів, вони проб'ють його захист. Вони додають до видіння деякі свої характеристики, тому видіння стає символічним, його необхідно інтер-

претувати. Ми можемо порівняти справжнє видіння від Бога з виразним відеозаписом, а такі символічні видіння – з картиною, з твором сюрреалістичного мистецтва, винайденого відомим художником Пікассо, який представляв своє мистецтво як символи, які необхідно було тлумачити для розуміння їхнього значення.

Обдарований тлумач - це той, хто здатний відрізнити те, що є у видінні справжнім, а що ні, що мало інші духовні впливи. Останнє видіння в сурі «Юсуф» було саме таким. Це був сон, що повторювався, який снівся правителю. Він бачив сім худих корів, які їли сім жирних корів, а також деякі інші елементи. Це було справжнє видіння, яке витлумачив Йосиф, якого випустили з в'язниці, щоб врятувати весь народ Єгипту від голоду, що йому і вдалося зробити.

Вчені і маги не могли витлумачити сон правителя і вважали його нездійсненими мареннями. Але та людина, яка сиділа у в'язниці разом з Йосифом, вийшовши з в'язниці і повернувшись на колишню роботу, згадала талант Йосифа у тлумаченні снів, тому вона розповіла правителю про те, як Йосиф безпомилково тлумачив сні ув'язнених у в'язниці. Сновидіння було переказане Йосифу, який перебував у в'язниці, і він, не вагаючись, витлумачив його, щоб врятувати народ Єгипту від голоду, що насувався, незважаючи на ув'язнення, позбавлення і пригнічення з боку його правителів, які він витерпів. Його милосердя і співчуття взяли гору над гіркотою того, чого він зазнав. Перші корови, огрядні і з сімома колосками, - це сім років достатку, а сім худих корів з шипами - це сім років посухи і поневірянь, а після цього настане час, коли на допомогу людям прийдуть дощі та зрошення.

Король був вражений тлумаченням Йосифа, і, мабуть, колишній співкамерник розповів йому його історію і після цього він сказав йому, що дружина Аль-Азіза та жінки, які були з нею, зробили все, щоб спокусити його, але він чинив опір. Також, йому було розказано про його шляхетність, про його манери, аскетизм і красу, якою Бог обдарував його, про те, як вона дивувала жінок, поки вони не порізували собі руки і не відчували болю від порізів. Ось чому правитель не розгнівався на Йосифа за те, що він відмовився вийти з в'язниці доти, доки не буде виправданий. І тоді правитель звернувся до жінок, щоб розслідувати цю справу: «[Цар] запитав: «Що ви скажете про те, як намагалися звабити Юсуфа?» Ті жінки відповіли: «Борони Аллаг! Ми не знаємо про нього нічого поганого!» А дружина того шляхетного чоловіка сказала: «Ось тепер відкрилася істина! Це я намагалася звабити його, а він – один із правдивих!» (сура «Юсуф», 12:51). Жінки, на чолі яких стояла дружина Азіза, намагалися уникнути визнання у скоєному та підтвердження невинності Йосифа, наполягаючи на тому, що вони були нездатні зробити таке.

Символічна інтерпретація видінь Йосифом, як він витлумачив те, що корови, в даному випадку, означають роки, спокусила багатьох із тих, хто став професіоналами у тлумаченні снів у минулому та сьогодні на основі складання таблиць та фіксованих списків того, що символізує те, що символізує інше, з того, що бачить сплячий уві сні, ніби те, що бачить сплячий у своєму сні, є симптомами певних захворювань, і ніби тлумач – це лікар, який визначає тип захворювання за власною методикою осмислення симптомів.

Отже, ви читаєте в книгах тлумачення, що той, хто бачить уві сні, що він торговець і що його магазин обвалився, тоді він розлучиться зі своєю дружиною, а якщо він занедужає, то скоріше помре. Якщо магазин був красивим та повним товарів, то це були хороші новини для нього. Якщо він неодружений, він одружується і матиме багато грошей, але якщо він бачить, що одружується і не бачить наречену на урочистості, то помре. А якщо побачить скорпіона, то один із його родичів задумує щось погане, що нашкодить йому, і якщо хтось побачить, що у нього випали зуби, один із його родичів помре, і саме так ми читаємо в цих книгах тлумачення снів. Бог же надав певного сенсу всьому, що спадає нам на думку, про речі і почуття.

Це тому, що правильне тлумачення обдарованою людиною побаченого уві сні залежить від різних аспектів, таких, як особистість сновидця та інтерпретатора, можуть надихнути двох людей, які бачили видіння по-різному. Те саме, як зробив Ібн Сірін, коли людина запитала його, що бачила уві сні, як підносить голос із закликком до молитви, і він сказав у відповідь:

«Дасть Бог, ти вирушиш у хадж». Потім інша людина підійшла до нього з таким же видінням, але почула у відповідь: «Ти будеш пограбований і розорений». На рівні Посланців Бога, нехай благословить їх усіх Господь, ми читаємо в сурі «Юсуф», що в конкретному тлумаченні Йосифа, коли він тлумачив сновидіння правителя, корова вважалася символом року, але наш Посланець нехай благословить його Аллаг і вітає, коли він побачив уві сні перед битвою при Ухуді вбиту корову сказав, що це означає те, що деякі з його сподвижників будуть убиті в бою, і так і сталося. Наче Всемогутній Аллаг хотів розповісти

Йому уві сні про вбивство його сподвижників у символічній манері, щоб він не здивувався трагедії мучеництва сімдесяти з них у бою. Отже, бачимо, що той самий символ, тобто «корова», інтерпретувався двояко. Однак, досить говорити на цю тему, розмірковуючи про сні та сновидіння в сурі «Юсуф». Давайте перейдемо до того, що згадується в цій сурі та стосується інших важливих тем, які вивчаються психологами, котрі спеціалізуються в галузі екстра-сенсорної психології та вивчення інтуїції.

Чому Йосиф, мир йому, відкладав розкриття своєї особи перед братами та батьком?

Отже, Йосиф, мир йому, був звільнений і правитель наблизив його до себе, Бог вшанував його і він став високопоставленою людиною в Єгипті. Йосиф був упевнений, що наступні сім років будуть роками рясного врожаю і благодаті, в цей період потрібно збирати врожай і зберігати частину зерна, щоб годувати ним народ Єгипту протягом семи років, що наступають за цими родючими роками. Але він також був упевнений у тому, що в Єгипті, яким тоді правили гіксоси, і де панували кумівство, безгосподарність і корупція, не вдасться зберегти зерно і розподіляти його справедливо і рівноправно в роки посухи, яка може завдати народу голоду, тривалого і згубного. Такий висновок він зробив на основі свого особистого досвіду всього того, що йому довелося пережити. Він повинен був сам взяти відповідальність на себе за цю справу і він попросив правителя призначити його наглядачем за зберіганням та розподілом врожаю. У роки посухи та відсутності дощів він був охоронцем пшениці та виявляв спра-

ведливість у її розподілі. «Він сказав: «Постав мене над скарбницями землі, адже я охоронець надійний і знаючий!» (сура «Юсуф», 12:55).

І ось, минають родючі роки, за якими йдуть роки голоду та посухи. Його брати, які кинули його в колодязь, прибули зі своїми товарами, щоб обміняти їх на продовольство, він дізнався про них, незважаючи на те, що час і тяготи пересування по пустелі змінили риси їхніх облич, які стали темнішими через тривалість їхніх подорожей. Що стосується Йосифа, то він став чоловіком і став ще красивішим, і його здоров'я було вартісним, через те, що він жив у палаці і харчувався найкращою їжею, хоча він і був вкрай стриманим у плані насолоди благами цього світу і дуже прив'язаний до життя прийдешнього. Це на додаток до того, що він мав престиж і пошану в Єгипті. Неможливо було зв'язати його з тією дитиною, на сльози та благання якої не звернули уваги і яку кинули в темну криницю. Йосиф, мир йому, мав особливу мудрість, і його розум виявився в тому, щоб змусити братів привести його молодшого брата і залишити його з ним, незважаючи на співчуття до скорботного батька, який не хотів його відпускати.

«Той відповів: «Я не відішлю його з вами, доки ви не присягнетеся Аллагом, що неодмінно приведете його, якщо тільки не станеться з вами лихо!» І коли вони присягнули, то він сказав: «Аллаг – Опікун того, що сказано нами!»» (сура «Юсуф», 12:66). Читаючи чи прослуховуючи суру «Юсуф», я ставив собі запитання, чому Йосиф, мир йому, відклав розкриття своєї особистості перед батьком і братами? Чому він не сказав їм, що він живий і що він живе в дорогому палаці в Єгипті, бо Бог благословив його і дозволив зайняти високу посаду, займаючи яку він був відповідальним за розподіл врожаю серед єгип-

тян і мешканців прилеглих територій. Нехай йому важко було встановити з ними зв'язок, коли він жив у палаці Азіза, а вони жили в пустелі, в Ханаанській долині або в Харрані, але як ми можемо пояснити його небажання розповісти всю правду братам, які прийшли до нього, щоб отримати належну їм частку продовольства, адже він їх упізнав, хоч вони його й не впізнали? Чому він не відкрив усю правду, щоб позбавити страждань свого батька, великого старця, який через горе виплакав усі очі і втратив зір? У чому сенс цієї затримки?

Йосиф, мир йому, був пророком, який не робить жодних дій без дозволу Всемогутнього Бога щодо того, що йому слід робити. Він не став говорити їм правду, допоки Бог не дозволив йому зробити це. Тоді давайте поміркуємо про мудрість Бога щодо цієї затримки. Я згадую висловлювання імама Аш-Шафії, який сказав: «Кожного разу, коли віруючий тісно прив'язаний до іншої людини, Бог змушує її скуштувати гіркоту цієї прихильності; бо Бог ревно ставиться до серця, прив'язаного до іншого, який стає перепорою, щоб повернути його Йому». Якщо вислів Аш-Шафії призначений для широкої публіки віруючих, як справи з пророками і посланцями?

Любов Якова до Йосифа та його прихильність до нього були любов'ю та прихильністю, які перевершували все, що ми читаємо про батьківську любов до свого сина. І ця любов тільки збільшувалася з роками. Подивіться, як Яків відреагував на своїх синів, коли вони шокували його новинами про те, що в Єгипті влада затримала його молодшого сина Веніамина, якого Йосиф затримав за допомогою хитрощів, що полягали в уявному викраденні чаші. Він відповів їм тими ж словами, які сказав їм тоді,

коли вони прийшли до нього з плачем і повідомили про те, що вовк зжер Йосифа і піднесли йому закритавлену рвану сорочку. Він повторив ті самі слова: «І вони принесли сорочку його, заплямовану фальшивою кров'ю. [Батько] сказав: «Та ж ні, це спокусили вас душі ваші! Але терпіння – благо. В Аллага слід шукати допомоги від того, про що ви розповідаєте!»» (сура «Юсуф», 12:18). Але після цього він більше не виявив своєї реакції на те, що трапилося з Веніамином, незважаючи на можливість того, що брати змовилися проти нього і вчинили з ним так, як колись з Йосифом. Здавалося, що він більше не вірив тому, що вони говорили, він не висловлював свого болю через те, що сталося з Веніамином, хоча люди похилого віку зазвичай дуже прив'язуються до своїх молодших синів, але він відвернувся від них, щоб віддатися тузі і горюванню за Йосифом, незважаючи на те, що з моменту його зникнення минуло багато років, начебто те, що трапилося з Веніамином, не сталося зовсім, а лише посилило його біль після розлуки з Йосифом. «Він відвернувся від них і сказав: «Відвернувся й сказав: «Шкода Юсуфа!» Очі його побіліли від смутку, який він стримував. [Діти] сказали йому: «Клянемося Аллагом, якщо ти не припиниш згадувати Юсуфа, то заслабнеш або й дійдеш до загибелі!»» (сура «Юсуф», 12:84-85).

Це пророк, чия любов до свого сина заволоділа його серцем настільки, що це викликало ревне ставлення Істинного Бога, що відповідає Його Величності. Тому його потрібно було позбавити того, до кого він був прив'язаний найбільше в цьому світі, щоб тлінність цього світу більше не турбувала серце великодушного пророка. І тут вбачається подібність до ситуації, в якій опинився Авраам, мир йому. Як пише Ібн Аджиб у своїй книзі «Велике море ново-

го тлумачення Корану», Авраам, мир йому, був випробуваний ще суворіше, бо йому було наказано власноруч убити свого сина, якого Бог дарував йому тоді, коли він уже досяг глибокої старості і любов захопила його серце.

Отже, Бог явив Свою мудрість у тому, щоб відкласти розкриття особистості Йосифа. Якщо Йосиф був наділений вражаючою красою, до нього прив'язувалися жінки і він все одно був терплячим і м'яким по відношенню до тих, хто його ображав, як же він міг би бути жорстоким по відношенню до люблячого батька? Справа в тому, що це стосувалося випробувань Якова, який був випробуваний таким довгим позбавленням та розлукою з дорогою людиною. І необхідно було продовжувати це випробування і це позбавлення доти, доки шляхетний пророк не виконає те, що Бог встановив для нього в плані перенесення негараздів та отримання заслуженої та великої нагороди за це. Кульмінацією для нього стало затримання молодшого сина, а потім, як у випадках найтяжчих захворювань, настало полегшення.

З іншого боку, у цьому відтермінуванні була божественна мудрість, яка показує милість Божу, що виливається на братів Йосифа, незважаючи на скоєні ними несправедливість і мерзенний вчинок. Помилуванню мало передувати каяття за те, що вони здійснили. Вони повинні були шкодувати про свої дії і засоромитись Бога, Йосифа і свого батька і знову повернутися на правдивий шлях Бога. Після прийому, який Йосиф використав, щоб затримати свого брата Веніамина, вони різними способами намагалися переконати Йосифа - думаючи, що він справді просто значний єгипетський чиновник - пробачити Веніамина, коли він не відповів їм, вони запропонували йому, щоб хтось із них зайняв його

місце, бо їхній батько старий і хворий. Зверніть увагу, як Всемогутній Бог змусив їх переключитися в плані почуттів і поведінки і нагадував їм підсвідомо і побічно про те, що вони зробили з Йосифом, щоб змусити їх покаятися і жалкувати за скоєне, щоб заслужити Його прощення. Коли вони хотіли позбавити свого батька Йосифа, вони кинули його в темну криницю, вони брехливо стверджували, що його з'їв вовк. І тепер ми бачимо, як вони переконували чиновника помилувати Веніамина, і коли той відмовився, вони пропонують йому, щоб один із них зайняв його місце, доки вони не повернуть його в цілості та безпеці своєму батькові. Цей переверот у свідомості неминучий, бо їм судилося розкаятися за скоєне з Йосифом, тому що, незважаючи на те, що вони зробили, вони виростили в домі пророцтва і вони знали, що за погані справи слідує покарання у цьому світі та в майбутньому.

Коли вони зневірилися в милості Всевишнього, вони залишили його, щоб порадитися про те, що вони зробили, і в цьому плані Шляхетний Коран каже нам, що те, що вони вчинили проти Йосифа, стало зрозумілим ще до їхнього зібрання, незважаючи на те, що минули роки. Деякі з них жалкували про скоєне і приховували в собі, а деякі висловлювали це аналогічним чином. Старший із них став настільки суворим, що публічно лаяв їх за те, що вони зробили з Йосифом, і відмовився повернутися. Вони ніяк не можуть змусити себе піти на те, щоб звалити на батька нове лихо.

Подумайте, дорогий читачу, про велику і точну божественну міру. Коли вони стояли перед батьком із сорочкою, заплямленою кров'ю брехні, вони приховували свою радість від зникнення Йосифа зі свого життя. Бог змусив їх цього разу стати на те саме

місце, щоб тішити скорботного батька з приводу того, що трапилося з його сином Веніамином і його старшим сином, який відмовився приїхати з ними. Цього разу вони були чесні у своєму горі та каятті, але батько їм не повірив, як не повірив їм, коли вони заявили, що Йосифа з'їв вовк, бо як він може їм повірити у випадку з затримкою за крадіжку свого сина? І на те, що його заарештували? І вони почали клястись і закликати у якості свідків попутників, які їхали з ними в одному каравані за отриманням продуктів харчування до Єгипту. «Запитай мешканців селища, в якому ми були, та караванників, з якими ми повернулися. Воістину, ми говоримо правду» (сура «Юсуф», 12:82). Бог побажав, щоб вони покаялися у всьому скоєному, у всіх своїх великих і малих гріхах, як і в тому, що вони зробили з Йосифом.

Після цього дні, які вони провели з батьком між двома поїздками до Єгипту, були одними з найсумніших у їхньому житті. Сумний батько, який втратив зір, і бідність і негаразди життя, які затьмарювали їх, і будинок був позбавлений звуків голосу Веніаміна та вказівок їхнього старшого брата. Настав час поїхати до Єгипту за їжею, але через страждання цього разу майно їхнє було мізерним, а обличчя їхні були похмурими і почорнілими від горя. Їхній стан дійсно відображає емоційне, духовне та фізичне горе, смуток та почуття, які їх спіткали. Вони шкодували, що зробили. Цього разу вони прийшли до Йосифа зі змішаними почуттями, вони прийшли, щоб принижено просити його пошкодувати бідних людей, благаючи виявити їм свою милість, а тіла їхні були виснажені, у їхньому фізичному стані виявилися наслідки голоду, втоми, бідності та смутку. Що стосується Йосифа, він відчував сильне бажання відкрити їм усю правду, і, можливо, це

бажання було підтримане Божественним одкровенням, коли йому було дано розуміння того, що вони розкаялися і перенесли психологічний та духовний біль, який дає їм право на божественне прощення. І коли настав час розкрити свою особистість, він акуратно зробив це. «Він сказав: «Чи ви зрозуміли, що зробили з Юсуфом і його братом, коли ще були невігласами?»» (сура «Юсуф», 12:89). Подивіться на цю доброту стосовно тих, хто кинув дитину в темну криницю. Свої добрі слова він завершив тим, що відніс їхній вчинок на рахунок невігластва та юного віку. Але якби звичайна людина говорила про їхній вчинок і становище в той час, то вона назвала би їх злочинцями, вбивцями чи м'ясниками та брехунами. Але судження Йосифа контрастувало з несправедливістю, злочином, воно відрізнявся м'якістю і добротою. Тож послухайте також його монолог і славте Господа за те, що Він приготував йому після смерті. Бог звів його, зрештою, з батьком і примирив його з братами. «Він підняв своїх батьків на трон, але вони схилились перед ним у земному поклоні. [Юсуф] сказав: «О батьку мій! Це – тлумачення мого давнього сну. Господь мій зробив його правдою. Він учинив зі мною якнайкраще, коли визволив мене з в'язниці, а також коли привів вас із пустелі – після того, як шайтан посіяв ворожнечу між мною та братами моїми. Воістину, мій Господь ласкавий до того, до кого побажає! Воістину, Він – Всезнаючий і Мудрий!» (сура «Юсуф», 12:100).

Йосиф звинуватив сатану в тому, що той підштовхував братів на такий вчинок і пробачив братів. Ніхто не може так вчинити, крім посланого пророка, подібного до Мухаммада, посланого до всіх людей і до джинів, нехай благословить його Аллаг і вітає. І правдивий Всевишній Аллаг, який сказав у Священ-

ному Корані: «Не рівні добро і зло. Відштовхни зло тим, що краще, і тоді той, з ким ти ворогуєш, стане для тебе немов близький родич, що любить» (сура «Роз'яснені», 41:34).

З розкриттям його особистості було поставлено крапку в кількох «судових процесах». По-перше, щодо братів Йосифа, які були благословенні прощенням за те, що вони зробили проти Йосифа після того, як вони скуштували гіркоту того, що вони зробили, і вони визнали свою помилку і сказали про це Йосифу, коли вони дізналися, що він – один із найвизначніших сановників у Єгипті: «Вони сказали: «Клянемося Аллагом! Він віддав тобі перевагу, а ми були грішниками!» [Юсуф] сказав: «Сьогодні я не докоряю вам. Нехай Аллаг простить вас, а Він – Наймилостивіший із милостивих!» (сура «Юсуф», 12:91-92).

По-друге, завіса була опущена в плані випробування пророка Божого Якова, мир йому. Це були останні дні його випробувань, коли біль досяг апогею, став найбільш інтенсивним через розлуку з Йосифом, Веніамином та його старшим сином. Цей біль доповнювався хворобою, втратою зору та старістю, а також бідністю. Бог чудовим чином відновив його зір і зробив так, що всі сини, включаючи Йосифа, повернулися до нього, а Йосиф, будучи важливим сановником у Єгипті, запросив його самого та всю сім'ю до Єгипту, де вони були в безпеці та позбулися негараздів та бідності життя в пустелі.

По-третє: завіса була опущена над нещастям Йосифа, який багато років зазнавав болю від того, що його позбавили сім'ї, зокрема його батька. Можливо, любов Йосифа до батька і його прагнення до зустрічі з ним були не меншими, ніж почуття Якова,

але він був молодший і мав велике терпіння. Деякі коментатори говорили про цей аспект страждань Йосифа. Тому що він не заявляв про це, і в Шляхетному Корані про це не згадується докладно.

Я не сумніваюся, що біль стискав серце Йосифа, коли він слухав своїх братів, і вони благали його - вони думали, що він могутній сановник, - пробачити Веніамина, бо в нього дуже старий батько. Можливо, Священний Коран задовольнився словосполученням «дуже старий», але насправді вони продовжували описувати жалюгідний стан свого батька і втрату ним зору, і його хворобу, щоб викликати жалість «сановника», хоча ці їхні слова стискали його серце сумом та тугою по зустрічі зі своїм батьком. Якби божественний наказ не завадив йому розкрити свою особистість, він не приховував би це від них. Він подався б до свого батька, як тільки був звільнений із в'язниці і отримав призначення на посаду від правителя. Але він був терплячим, слідує мудрості Бога в тому, що було йому наказано, і він відсунув свої родинні почуття на другий план.

Як би все пройшло, якби Йосиф наслідував свої почуття і розкрився при першій зустрічі зі своїми братами? Це було у перші дні посухи. Його брати були самовпевненими і пишалися собою. Якби він відкрився їм тоді, коли вони перебували в такому стані, і сказав, що є видним сановником у Єгипті, то вони стали б заздрити йому, особливо після того, як побачили, що батько почав приділяти їм більше уваги, а тепер він знову вилив би на нього всю свою любов і плакав би його. Але Бог визначив так, що Йосиф вдався до хитрощів, щоб затримати свого молодшого брата в Єгипті, щоб, зрештою, їхня спільна доля стала кращою, і в цьому була велика мудрість. Ця велика сура завершується звершенням

того сну, який Йосиф бачив у дитинстві. Він побачив тоді одинадцять зірок, а також сонце і місяць, що вклоняються перед ним. Зірки – це символ його братів, а Сонце та Місяць – символ батька та матері. «Він підняв своїх батьків на трон, але вони схилились перед ним у земному поклоні. [Юсуф] сказав: «О батьку мій! Це – тлумачення мого давнього сну. Господь мій зробив його правдою. Він учинив зі мною якнайкраще, коли визволив мене з в'язниці, а також коли привів вас із пустелі – після того, як шайтан посіяв ворожнечу між мною та братами моїми. Воістину, мій Господь ласкавий до того, до кого побажає! Воістину, Він – Всезнаючий і Мудрий!» (сура «Юсуф», 12:100). З цього почалася ця велика сура, і вона завершилася тлумаченням та реалізацією цього сновидіння.

Розглянувши цю суру до кінця, я завершив свої міркування про нашого пана Юсуфа і з цим я підійшов до кінця своєї книги. Але я не хочу відкласти перо, поки не торкнуся коротко трьох психологічних і духовних феноменів, які згадуються в цій сурі і мають велике значення в галузі парапсихологічної медицини та науки, що знаходиться за межею почуттів, і я хочу зробити це з погляду ісламської психології.

Телепатія, психосоматичні захворювання та пристрій у сурі «Юсуф»

Коли я прослухав курс загальної психології на першому курсі Американського університету в Бейруті на початку п'ятдесятих років минулого століття, то ми мали плановий американський підручник.

У ньому, як і в інших книгах з психології того часу, була глава, в якій порівнюється емпірична наука, заснована на ретельному спостереженні, та ідеї, які не мають жодної підтримки, крім уявлень відсталих суспільств та їхніх релігійних забобонів. Щодо цих ідей, автор книги, як і інші автори, стверджував, що не підтримує їх, так само як і такий напрямок науки, який сьогодні добре відомий під назвою трансцендентальної психології, яка, будучи розділом парапсихології, вивчає такі явища, як телепатія, ясновидіння, пристрит і подібні до них. Список того, що автори підручників називали «міфами», включав усі релігійні та метафізичні вірування, такі як безсмертя душі та воскресіння. Я пам'ятаю, що автор згадав, що він проводив дослідження за участю американських професорів психології, і стало зрозуміло, що лише 1% із них вірили у достовірність мета-сенсорного сприйняття.

І тепер, через понад шістдесят років, ми бачимо, що більшість європейських та американських університетів прогресують. Їхні студенти вивчають трансцендентальну психологію, а деякі навіть вітають професорів зі спеціальностями, які стосуються того чи іншого її відгалуження, незважаючи на її тісний зв'язок із таїнствами релігії, такими як передсмертний духовний досвід чи здатність людей переміщувати речі силою своєї думки. Також сьогодні ми бачимо, що деякі західні університети присуджують найвищі ступені за цією спеціальністю. Слава Богу завжди і за все, і ми дякуємо Богу за нашу релігію, яка дарувала нам віру в невидиме, з уявленнями про те, що знаходиться за межами можливостей розуміння через розум, але не виходить за рамки логіки та здорового глузду. І в цьому сура «Юсуф» представляє найбільш інформативні

прикладі найважливіших аспектів цієї науки, що поєднують телепатію, передбачувальні сни, пристрій і психосоматичні розлади.

Телепатія

Телепатія або вміння читати чи передавати думки, як ми згадували вище, - це психологічні та духовні здібності, з якими людина передає свої почуття, думки та сприйняття іншій людині, без будь-яких засобів комунікації у вигляді органів чуття. Ми говорили про це явище, коли розповіли історію Омара ібн аль-Хаттаба та Сарії ібн Заніма, коли Омар крикнув, перебуваючи в Медині: «О Саріє... гори, гори». Борючись з персами на відстані понад 1500 миль, Сарія піднявся в гори та переміг вогнепоклонників. Є дослідження, які довели, що є талановиті люди, які можуть надсилати мисленнєві повідомлення одержувачам. Також було доведено, що телепатія сильніша серед людей, коли їх пов'язує любовна емоція, як у випадку з батьками та їхніми дітьми, чи як у випадку прихильності закоханих один до одного.

Щодо того, що виглядає як телепатія в сурі «Юсуф», то йдеться про те, що відбувалося з Яковом. Прийшов сум і горе стало для нього сильнішим після того, як на нього навалилися лиха і випробування, так що вони знову повернули йому тяжкість болю, а його горе, викликане розлукою з Йосифом, стало ще важчим, ніж раніше, оскільки нове лихо позбавило його молодшого сина Веніамина, який був його втіхою і допомагав зцілювати душевну рану. Його горе стало для нього таким сильним, що

він осліп від цього пригніченого смутку, тому члени його сім'ї засмутилися, і, очевидно, вони жаліли його через тяжкість його горя. Він увесь час думав про Йосифа, і члени сім'ї висловили це словами: ««Клянемося Аллагом, якщо ти не припиниш згадувати Юсуфа, то ослабнеш або й дійдеш до загибелі!»», (сура «Юсуф», 12:85). При цьому Всемогутній Бог дозволив, щоб скорбота покинула його, бо Він дозволив Йосифу розкрити свою правду своїм братам і дати їм свою сорочку, щоб накинути на обличчя їхнього батька, щоб зір повернувся до нього, і це стосується дива, яке Бог дав можливість здійснити Йосифу. Отже, верблюди рушили з двома добрими новинами зі столиці Єгипту додому. І як тільки вони вирушили у зворотний шлях, який займає понад вісім днів, старий батько одразу відчув тверду впевненість у тому, що з Йосифом усе гаразд і що він скоро побачить його. Хоча йому казали: «Клянемося Аллагом, ти перебуваєш у своїй давній омані!» (сура «Юсуф», 12:95).

Як Яків, мир йому, відчув запах Йосифа? Стародавні книги тлумачення дотримувалися такого тлумачення, що «вітер» пах сорочкою, доносячи запах Йосифа Якову. Прикладом цього є висловлювання Ібн Касіра в його тлумаченні, його інтерпретація полягає в тому, що вирував сильний вітер, який і доніс до Якова запах сорочки Йосифа. І навіть деякі коментатори нашого часу прийняли ту саму інтерпретацію, що Яків відчув за допомогою вітру запах сорочки, але вони не врахували відстань між Єгиптом та землею Ханаан. Шейх Сайїд Кутуб у своїй книзі «Під покровом Корану» згадав, що вітер доніс запах сорочки Якову, не з такої великої відстані, а вже в межах Ханаанської землі. Всі ці коментатори намагалися знайти сенсорну інтерпретацію

психологічного, духовного явища, що знаходиться поза почуттями. Як запах може поширитися на такі великі відстані між Єгиптом і землею Ханаана, і навіть у межах самої землі Ханаанської?. Якщо вітер дме за милю, це може бути дивно, але не на такі ж величезні відстані! Якби вони задовольнилися заявою, що це було диво для пророка, - як це й зробили деякі з тлумачів, - то це було б краще.

Що стосується наших роздумів, ми говоримо, що Яків, мир йому, коли він сказав, що відчув запах Йосифа, то, можливо, він сказав це метафорично або надав якісь інші значення слову «вітер», і він не мав на увазі запах сорочки. Слово «вітер» має різні значення, зокрема, іноді він вживається у значенні «перемога» і «успішне завершення», як впливає з великого тлумачного словника, який можна знайти в мережі Інтернет. Якщо ви кажете, що від такого і того пахло, значить, його справа зроблена так, як він хоче. Можливо, Яків хотів сказати, що відчуває присутність Йосифа, якби він міг відчувати його близькість до нього, якби той перебував поруч із ним фізично. Але як це почуття охопило його, коли верблюди тільки рушили назад до Єгипту? Це почуття виникає через духовно-психологічне послання, надіслане йому Йосифом на відстані, такого як телепатичне послання, яке Омар ібн аль-Хаттаб відправив своєму воєначальнику. Це свого роду телепатія.

Мені здається, що коли Йосиф, відкрив свою правду братам, передав їм свою сорочку і попрощався з ними, то його переповнювали емоції сильного бажання зустрітися зі своїм батьком, і він був схожий на того, хто терпляче переживає розлуку зі своєю коханою. Обставини непереборної сили змусили його жити далеко від нього, і якщо обставини

змінилися, йому не терпілося кинутися йому назустріч, вивергався вулкан емоцій, а це найшвидший темп конвергенції. Якщо це сильне почуття опанувало Якова, який відчув душевний стан Йосифа, а той зміг відчутти душевний стан свого батька, то це є диво для них. Але якби йшлося про одкровення від Бога, то Яків не згадав би про це в такому слабкому формулюванні: «Воістину, я відчуваю запах Юсуфа (Йосифа), якщо тільки ви не вважаєте мене старим, що вижив з розуму».

Психосоматичні розлади

Яків відновив зір, коли сорочку Йосифа накинули йому на обличчя, безперечно, це диво пророцтва, яке ми не наважуємось пояснювати психологічно. Але ми маємо невелику ремарку щодо того, що ми подумали з приводу причини через яку він втратив зір, - про це сказано в одному з аятів, - там пояснюється те, як тілесні ушкодження виникають внаслідок емоційно-психологічного стресу. «Відвернувся й сказав: «Шкода Юсуфа!» Очі його побіліли від смутку, який він стримував», (сура «Юсуф», 12:84).

Роль психологічного та емоційного фактора у виникненні захворювання чи органічного порушення в організмі – це основа сучасної психосоматичної медицини. Історія медицини розповідає нам, що лікарі протягом багатьох століть нехтували цією важливою роллю психологічного аспекту у формуванні органічних захворювань і навіть могли відкидати і висміювати її, а майстри психосоматичної медицини запевняють нас, - ми маємо на увазі

таких людей, як Бенсон з його книгою «Лікування поза часом», - що сьгоднішні лікарі все ще нехтують психологічним аспектом і приділяють основну увагу діагностиці органічних симптомів та методам лікування ліками, хірургічним втручанням та подібними засобами. Слова Бенсона збігаються з тим, що було згадано про це явище лікарем та мусульманським ученим Абу Зайдом аль-Балхі понад 12 століть тому. Його цінний рукопис, автором якого він є, називається «Пожива для тіла та душі». Ці два представники медицини з різних епох кажуть, що способи викладання медицини та методи тестування для студентів-медиків залежать від виявлення органічних захворювань, діагностики, ліків та хірургії, які лікують його, начебто це була людина, як каже Аль-Балхі у своєму рукописі, що є тілом без духу і душі.

Навіть коли в наш час лікарі почали звертати увагу на роль психологічного та емоційного аспекту у розвитку хвороб, вони обмежувалися лише окремими конкретними хворобами. До шістдесятих років минулого століття це було в книгах з патології, які ми вивчали, там йшлося лише про виразки шлунка та кишечника або про підвищений артеріальний тиск, розлади травлення тощо. Тепер всі хвороби, як фактично визнається, можуть мати психічні аспекти або причини, оскільки виявляється, що вплив психічних та емоційних факторів на їх розвиток має більш комплексні ефекти, такі як ослаблення здатності організму протистояти мікробам, яким він піддається або схильність до впливу інших захворювань, таких як рак і це узагальнення було описано як третя революція в медицині. Перша революція була у винаході хірургічного лікування, а

друга - у відкритті антибіотиків, на зразок пеніциліну, а третя стосується впливу душі та розуму на тіло.

Отже, цей діагноз був одним із чудес Священного Корану. Емоція смутку – ось що привело очі Якова до сліпоти. Більше того, нещодавні наукові дослідження показали, що одним із найважливіших факторів, що прискорюють або посилюють захворювання людини на психосоматичне захворювання, є інтенсивність емоцій. Коли людина змушена придушувати це чи постійно жити в стані тривоги, гніву чи інших емоцій, і виходу немає. Розглянемо ці три фактори, які Священний Коран резюмував кількома словами: «Відвернувся й сказав: «Шкода Юсуфа!» Очі його побіліли від смутку, який він стримував», (сура «Юсуф», 12:84). Ці три чинники стосувалися Якова, мир йому. Його горе і туга за Йосифом були одними з найгірших речей, які міг винести хворий старий, що втратив зір. Тим не менш, він мав прекрасне терпіння і пригнічував смуток без страху і виразу, щоб полегшити свій біль. І третє - це те, що в нього не було можливості полегшити це страждання через його старість і сліпоту, оскільки він був подібним до в'язня серед своїх дітей, тих самих, які позбавили його Йосифа, він сказав їм свої зворушливі слова: «І вони принесли сорочку його, заплямовану фальшивою кров'ю. [Батько] сказав: «Та ж ні, це спокусили вас душі ваші! Але терпіння – благо. В Аллага слід шукати допомоги від того, про що ви розповідаєте!»» (сура «Юсуф», 12:18). Таким чином, всі ці фактори призвели до того, що його очі вкрилися більмами та втратили зір.

Пристріт

У сурі «Юсуф» ми читаємо, що пророк Бога, Яків, радив своїм синам, коли вони хотіли поїхати до Єгипту, щоб вони увійшли до міста через одну браму, швидко розійшлися, а потім покинули місто через другу браму. І тлумачі сказали, що він давав їм таку пораду через побоювання пристріту, бо їх було одинадцять чоловіків, синів одного батька, які мали престиж, красу і силу, тому він боявся, що їх можуть зурочити, якщо будуть бачити постійно разом. Наш Посланець, нехай благословить його Аллаг і вітає, говорив нам, що «пристріт – це істина, а якби щось передувало долі, то це був би пристріт». Спробуємо коротко і спрощено позначити, що це таке. Око пов'язане із заздрістю та магією. Всемогутній Бог об'єднав ці явища в сурі «Аль-Фаляк».

Заздрість - це погана і зла емоція, в якій заздрісник відчуває сильне бажання, і його бажання полягає в тому, щоб усунути те, що йому подобається з благословення, яке Бог дарував тому, кому заздять, незалежно від того, чи це благословення є матеріальним чи нематеріальним, наприклад, багатство і розкіш або здоров'я і краса тіла, або моральні якості, такі як велика кількість науки і знань або гострий інтелект. Заздрісники можуть відчувати сплески злих пристрастей, але Бог не всім їм дав можливість завдавати шкоди тим, кому вони заздять. Але якщо він сильний, цей вибух злих пристрастей, якщо він поєднується з духовною та психічною енергією, яку Бог дав проклятим, бажання заздрісника буде втілено. Заподіяти шкоду і зло тим, кому заздять, або зруйнувати те, що Бог дарував їм, звичайно, можна тільки з дозволу Бога Все-

могутнього, Який має повну владу над Своїми рабами, Який знає підступність очей і те, що ховається в грудях у кожного.

Той, хто вражає людей очима, - це людина, що володіє духовним і психологічним талантом, який вона може знати в собі, або вона може і не знати про його існування, тому може ненавмисне уразити людей з-поміж своїх родичів і близьких. Але якщо вона знає про те, що має екстрасенсорні здібності, знає про співпрацю демонічних духів у виконанні того, що вона побажала, для припинення благословення іншої людини або для заподіяння їй шкоди, і вона співпрацювала з ними в цьому, тоді вона підвищує свій злочинний статус, потрапляючи до розряду тих, хто займається магією. Це короткий виклад природи пристриту та його зв'язку із заздрістю та магією, я спростив його для студентів, які вивчають психологію, і для читача-нефахівця, перш ніж ми перейдемо до вивчення предмета пристриту в сурі «Юсуф», більш докладно, з урахуванням даних сучасної науки та сучасних психологічних досліджень.

Центральне питання щодо цієї теми: чи може психологічна сила віддалено впливати на людину? На живу чи неживу матерію? У нашій розмові про формування сновидінь ми згадували, що душа людини має енергію, що вона зазнає психічного та духовного звільнення та зміцнення, коли тіло спить, для взаємодії з духовними істотами, добрими та злими, які заповнюють наш світ, тому наші символічні, сатанинські та благі сні формуються внаслідок цієї взаємодії.

Ми підтверджуємо тут, що ця взаємодія між людською душею та добрими і злими духами, які її приваблюють, вона відбувається не на такому сер-

йозному рівні в часи неспання людини. Ми відчуваємо це, коли шепіт диявола і наші власні бажання підштовхують до зла, так само, як ми відчуваємо позитивний ефект, коли ница частина нашого «Я» знаходиться під контролем, або коли ми відчуваємо духовне задоволення, яке посилюється добрими та ангельськими духами. Ефективність цього обмежена. Взаємна активність впливає не тільки на психологічні та духовні аспекти, а й на фізичні аспекти, так що закостеніла відмінність між душею та тілом стала однією з речей, які вигадують фізичні та медико-психологічні науки.

Вплив емоцій та психологічного стану на організм, як ми вже згадували раніше, призводить до психосоматичних розладів та хвороб. Це взаємодія душі та тіла, що стало постулатом медицини, що доводить вплив психологічного аспекту на фізичні органи. Тобто, воно підтверджує можливість нематеріальних сил душі викликати зміну живих і неживих тіл, але це не доводить вплив психічної енергії на інших, як це відбувається під час пристріту.

Однак цей вплив душі на тіло переконливіший, коли ми риємося в Інтернеті в пошуках відповідної інформації. Тоді ми дізнаємося, як такі дослідники, як Річард Бенсон, який керував Інститутом розуму та тіла Гарвардського університету, США, зміг продемонструвати здатність практикуючих йогу в Гімалаях контролювати мимовільну діяльність свого тіла. Вони підвищують температуру ніг і знижують частоту серцевих скорочень, тому вони можуть у результаті використання своєї психічної та духовної енергії дійти до контролю над цією діяльністю, щодо якої наука вважала та продовжує вважати, що вона є мимовільною та непідвладною людській волі. Вони роблять це, зосереджуючись на психіці,

душі та релаксації. Чи можуть вони спрямувати цю потужну духовну та психічну енергію на те, щоб викликати зміну, яку можна виміряти на тілах інших, як це відбувається при феномені пристриту?

Якщо пристрій ґрунтується на дії психологічної та духовної енергії на живі тіла та матерію, ми знайдемо непряму підтримку з боку сучасної фізики, оскільки Ейнштейн розробив свою теорію відносності та вивів відповідну формулу, яка лягла в основу здійснення вибуху ядерної бомби, - згідно з цією формулою, енергія дорівнює масі, помноженій на швидкість світла у квадраті. Це на додаток до того факту, що субатомна фізика довела, що наявність когось перед приладами, що вимірюють рух частинок, з яких складаються атоми, спотворить їхній рух. Тобто людська свідомість може навіть на відстані модулювати рух електронів та інших складових атома. Усі дослідження доводять, що психологічний і духовний аспект людської свідомості у будь-якому випадку викличе якусь зміну незалежно від того, чи бажає цього людина собі чи іншим, усвідомлює вона це чи ні.

Щодо психології, переконливі докази приходять до нас із галузі парапсихології, зокрема з тієї галузі психології, яка досліджує рухи предметів за допомогою суто психічної енергії – ці явища називаються психокінезом чи телекінезом. Ці дослідження підтверджують нам, що деякі талановиті люди мають здатність впливати на предмет зосереджено. Вони хочуть його перемістити, тож він рухається. Незважаючи на те, що деякі скептики говорять про ненадійність цього дослідження. Проте, багато недавніх контрольованих експериментів довели справедливості цього явища, найважливішим з яких є

дослідження Принстонського університету під керівництвом доктора Роберта Яна, керівника лабораторії суперсенсорних досліджень. Його дослідження було експериментальним, під час його проведення перевірялися слова кожного, хто заявляв про свою здатність до телекінезу, тобто доводилася дійсність здатності деяких людей переміщати предмети своєю психічною енергією. В результаті та за підсумками цього дослідження, сотні людей взяли участь в експериментах. На них було проведено тисячі експериментів, і його припущення підтвердилося зі статистичною достовірністю, але це не переконало секуляристів і тих, хто прийняв атеїзм як свою релігію; тому що вони бачать подібність у цьому досвіді з релігійними та духовними уявленнями та протиріччя з їхнім матеріалістичним сприйняттям.

Після опису цієї наукової перевірки, ми повертаємося до предмета пристриту, щоб сказати, що це правда, як сказав наш Посланець, нехай благословить його Аллаг і вітає. Це правдиво підкріплено останніми фактами та дослідженнями. Якщо є люди, здатні зосередити погляд і психічну енергію, щоб переміщувати предмети, і вони рухаються в результаті цього, то чому ж такі люди не можуть зосередити у своїх очах психічні та духовні сили, спрямувавши їх на зміну тіл та предметів, прагнучи того, щоб вони змінилися? І якби це було неправдою, то це не згадувалося б у хадисі, хоча деякі зараховують це до міфів стародавніх арабів і ставляться до цього саркастично. У зв'язку з цим можна згадати дослідження Роберта Яна в області надприродних екстрасенсорних здібностей, володарі яких переміщують предмети на відстані, та його дослідження телепатії. А щодо трансцендентальної психології, то вона викликає згоду і захоплення цього дослідника.

Я хотів би завершити ці роздуми особистим досвідом, який підтвердив мою абсолютну віру в існування цих психічних і духовних сил, на кшталт пристриту, телепатії та ясновидіння не тільки через те, що нам повідомили про деякі з них пророчі хадиси, такі як загальновідомі вислови, і аяти Священного Корану про магію і чаклунство, а скоріше тому, що, присягаюсь Богом, я бачив ці явища на власні очі, коли проводив своє дослідження, яке було доручено мені Управлінням охорони здоров'я під час міжнародної конференції з традиційної психотерапії в Ефіопії та Судані в 1980-ті роки. Так, я на власні очі бачив, що роблять цілителі, старійшини, маги і ті, хто співпрацює з демонічними духами, як це призводить до таких результатів, в які не вірить той, хто ув'язнив себе у в'язниці матеріальних думок.

І Аллаг є найкращим Хранителем, і Він – Наймилостивіший.

І хвала Аллагу, Господу світів!

Висновок

Людина з ранніх років розрізняє думку, засновану на логіці та раціональному роздумі з одного боку, і на азарті та неприборканих емоціях, з іншого. Якщо розум запрошує нас до роздумів і раціональності, то емоції, зазвичай, спонукають нас діяти швидко. Але, незважаючи на очевидну різницю між цими двома аспектами, які називаються тим, що виходить з розуму, і тим, що диктується серцем у його загальному лінгвістичному значенні, все ж таки, людське щастя та досконалість його буття можуть бути досягнуті лише за допомогою їх збалансованості та правильного поєднання. Немає смаку до життя без емоційних переживань любові, жалості та задоволення. Без страху та занепокоєння людина не виживе у випадку небезпек та негараздів. Без почуття гніву не захистить близьких.

Але людина може втратити людяність і стати подібною до тварини, якщо її емоції не регулюються стримуючим розумом. Помірність від ексцесів і моральна стриманість не дозволяють їй відхилитися від магістрального шляху через перебільшений гнів, спрагу помсти. Або ж, вона може бути веденою хіттю і задоволеннями, поки її серце не стане запеклим, а її психіка не вичерпається в плані вичерпання джерел милосердя, любові та співчуття. Фактично, люди мають контроль над цими емоціями, над тими емоціями, які їх обурюють, роблять людину гіршою, ніж тварина, яка була створена з приписом слідувати своїм інстинктам. І до людини застосо-

ується наступний вислів Всемогутнього Господа: «Невже ти вважаєш, що більшість із них здатна щось чути чи розуміти? Вони наче худоба! Та ж ні, ще більше збилися зі шляху!» (сура «Аль-Фуркан», 25:44).

Психолог, який досліджує ісламські проблеми з погляду своєї спеціалізації, виявляє, що стикається з двома крайнощами. Існує думка, що сучасна західна психологія – це світська, нерелігійна дисципліна, заснована на руїнах юдейсько-християнської цивілізації, ворожої ісламу. Не припустимо використовувати її ідеї, говорячи на будь-яку ісламську тему, не говорячи вже про біографію пророків та їхні переваги. Такої думки дотримуються переважно релігійні люди, які не спеціалізуються в галузі психології. Багато хто з них засновував цю оману на тому, що вони чули про ідеї Фрейда і гомосексуальні сексуальні теорії. Вони помилково вважають, що фрейдистський психоаналіз домінує і переважає у всіх галузях психології. Для них психологія - це психоаналіз у різних формах.

З цієї точки зору вони вважають, що будь-яка спроба пояснити психологічні аспекти ісламу – це удар, це відвернення святості релігії. Що ж до противників екстремізму, всі вони представлені групою фахівців у психології, побудували свою наукову славу на поверхневій світській концепції психології. Підтверджує це твердження те їхнє уявлення, що сучасна психологія залишила позаду філософію та релігійну думку і стала, як наука, схожою на точні науки, такі як біологія та фізика, або – принаймні – вона на шляху до цього статусу. Грунтуючись на цій помилці, від якої зараз відмовилася більшість західних учених, вони запровадили цю спеціальність з усіма її теоріями та практиками, як добрими,

так і поганими, під егіду великих емпіричних наук. У корені, як вони вважають, немає нічого поганого в тому, що вони застосовують її теорії, у тому числі ідеї, які не мають наукової чи фактичної основи в галузі здорового глузду щодо релігійних і духовних питань і біографій пророків.

Тому в цьому дослідженні ми повинні були дати зрозуміти читачеві, особливо читачеві-нефахівцеві, що є відмінності між напрямками психології, заснованими на міцних наукових засадах, і те, як ми можемо отримати з цього користь, вивчаючи життя пророків і демонструючи мудрість Всемогутнього Бога в їх виборі і їхньому вихованні, і тим, що ґрунтується на хитких уявленнях і зазнало краху, будучи плодом розпалу секуляризму. Щоб додатково прояснити ці відмінності, ми навели приклади та цитати з праць авторів, які писали про психічне життя пророків із версіями, на які вони спиралися. Ми проаналізували великий обсяг літератури, присвяченої вивченню біографій пророків, а також тому, що ґрунтується на теоріях, хибність яких довели самі західні вчені. Ми роз'яснили різницю щодо того, що підходить, а що не підходить із західної психології для застосування при вивченні біографій пророків, мир їм усім, та їхніх шляхетних почуттів.

Оскільки в цій книзі основна увага приділяється психологічному та емоційному аспекту біографій пророків та їхнім чеснотам, у ній є цілий розділ, який ми присвятили емоціям з погляду сучасних психологічних та неврологічних досліджень. Ми не могли звернутися до цього дослідження, не познайомивши читача з відкриттями науки у цьому питанні. Ми провели розмежування між тим, що експериментальна наука довела в цій галузі, і тим, що ґрунтується на теоретизуванні та твердженнях

світських психологів, які не шкодуючи сил викручують руки результатам біологічних досліджень та емпіризму, щоб переконати простих людей у своїх матеріалістичних думках, які заперечують існування духовного аспекту у формуванні людини та стверджують, що мозок – єдиний командний центр та засіб управління у формуванні людської поведінки. У цьому розділі ми спробували спростити цю біологічну інформацію, щоб ті, хто не спеціалізується в цій галузі, могли ідентифікувати результати її досліджень і розмірковувати про творення Всемогутнього Бога та Його знамення у цій роботі. Цей та попередній розділи були присвячені психологічній науці як такій, а наступні чотири розділи, - присвячені основній темі книги.

Потім ми перейшли в логічній послідовності до третього розділу, присвяченого нашим роздумам про роль емоційної сторони в поклонінні, а також у вдосконаленні та поглибленні віри, бо без неї віра може в'янути і слабшати. Якщо вона заснована на «холодному» знанні, то її плоди можуть не дозріти, доки вона не буде «зігріта» пристрастю, страхом та надією. Серце наповнюється почуттями, проливаються сльози, і їхній господар отримує божественне прийняття та любов. Ці психологічно чисті емоції є третім стовпом людської поведінки у всіх його аспектах. Є й когнітивний аспект. Це дає людині важливу інформацію з предмета, що його цікавить, за яким слідує практичний стовп, тобто дії, які людина виконує на основі отриманої інформації, потім слідує емоційна сторона, наприклад: людина відчуває захоплення, радість і впевненість у собі через свій успіх.

Ми обговорили це психологічне сприйняття з ісламської точки зору і спробували виявити при-

хований тісний зв'язок між емоціями та духовним аспектом, цей благословенний зв'язок ігнорується сучасною психологією, оскільки нею нехтували ті, хто намагався позбавити іслам його духовності та емоційних поривань.

Після нашого обговорення та роздумів про важливу роль емоцій у вдосконаленні віри ми перейшли до четвертого розділу, в якому наші роздуми змушують нас говорити про емоції пророків з погляду їхнього покликання та місії, акцентуючи увагу на тому, що вони отримували одкровення від Бога. Ми проаналізували їхні емоційні реакції та психічний статус у порівнянні з такими нормальних людей. Мій аналіз привів мене до того, що я класифікував стимули наших емоцій та розділив їх на категорії:

Перша: подразники, на які ми реагуємо мимоволі, тому що вони зосереджені, діють безумовно на нашу нервову систему, і у нас немає вибору, щоб зупинити їх. Наприклад, наш страх перед хижакми, землетрусами та всім, що жахає наше ество. Це також включає незручні ситуації, які нас дивують і змушують швидко реагувати на них без свідомого мислення, як стверджують нейробіологи – як ми вже згадували, – це виходить із мигдалеподібного тіла, якщо людина опиняється у ситуації, яка потребує негайного втручання. Всі ці мимовільні реакції можуть нагадувати нам про рефлекси, сконцентровані в нашій нервовій системі, такі як відривання руки від гарячої твердої поверхні, заплющування очей, якщо вони зазнають різкого подуву повітря або впливу яскравого світла.

Що стосується другої категорії емоційних стимулів, то це ті, на які ми відповідаємо з власної волі і терпимо їх, бо це містить наслідки наших рішень,

коли збуджена людина усвідомлює природу емоційної ситуації, яка протистоїть їй та ухвалює рішення, ґрунтуючись на своїй оцінці ситуації. Реакція на такі подразники залежить від кількох факторів, таких як сила подразника та його небезпека для психічного стану збудженої людини при збудженні та внаслідок серйозності того, що слідує за її поведінкою, а також духовних та релігійних переконань, у які вона вірить. Тут ми бачимо велику різницю між реакціями пророків та реакціями звичайних мусульман, оскільки ми бачимо фундаментальну різницю між відповідальністю, покладеною на Божих пророків, та відповідальністю окремих звичайних людей та громадськості за свої дії.

Це привело нас до детального роздуму про емоційні, психологічні та духовні якості, якими наділяються особи, обрані Всемогутнім Богом як пророки і посланці, і це те, що ми представили в п'ятому розділі. Так, ми зробили все можливе, щоб поміркувати про мудрість Всемогутнього Бога у виборі їхньої спадковості та оточення і важливості цього для формування їхніх особистостей, для того, щоб повніше розкрилися риси, дані їм Богом, а Богові відомо краще за всіх і Він діє як забажає.

Потім ми написали шостий і сьомий розділ з висновком, де ми розглядаємо ці якості більш докладно. Тут ми говоримо про мудрість Всемогутнього Бога і намагаємося зрозуміти, як Він передбачив усі важливі та другорядні аспекти у житті двох пророків, а саме Мойсея та Йосифа, мир їм, розбираючи подробиці їхнього життя, викладені у Священному Корані.

І на цьому я підійшов до кінця своєї книги, якщо в моїх роздумах є щось, що принесе користь

тим, хто шукає знання та читачам загалом, то хвала і подяка належать Всевишньому, і якщо в цьому є ще щось, то я прошу пробачення у Бога і каюся у вчиненому моїм пером, тому що це не що інше, як відображення в надії, що Бог пробачить це, а я лише розмовляю сам з собою. Я прошу Всемогутнього Бога продовжити моє життя, щоб я міг закінчити свою другу книгу, яка буде присвячена міркуванням про емоційний аспект життя Посланця Аллага, нехай благословить його Аллаг і вітає, яка матиме назву «Пристрасть і ностальгія в житті пана Посланців».

Малік Бадрі

Зміст

Передмова Міжнародного інституту ісламської думки	3
Передмова Стамбульського університету Сабахаттіна Заїма	6
Передмова	11
Вступ	
Пристрасті чи емоції: який термін підходить для цього дослідження?.....	16
Розділ перший	
Чи підходить сучасна психологія для вивчення характерів пророків?.....	23
Розділ другий	
Емоційне збудження у сучасних психологічних та неврологічних дослідженнях; універсальне вираження емоцій.....	53
Розділ третій	
Чи повною є віра мусульманина, якщо він задовольняється такими аспектами, як поклоніння Богу і пізнання ісламу, без почуття щирої любові до Бога?	83
Розділ четвертий	
Психологічні роздуми про емоційні реакції пророків з тієї точки зору, що вони люди, і з точки зору, що вони безгрішні пророки, які роблять великі справи	105

Розділ п'ятий

Роздуми про вибір Богом оточення та
правильної спадковості
для кожного пророка 139

Розділ шостий

Роздуми про мудрість Бога у виборі
спадковості та оточення
для Мойсея, мир йому.....160

Розділ сьомий

Роздуми про мудрість Бога
у виборі спадковості та оточення
для Йосифа, мир йому 177

Висновок 242

Наукове видання

Малік Бадрі

Емоційні аспекти життя пророків:
психологічні роздуми та відкриття

Переклад з арабської: Юрій Косенко
Редагування тексту: Петро Микитюк

Підписано до друку 12.07.2023 р.
Формат 84x108.16. Гарнітура «Georgia»
Друк офсет. Папір офсет.
Ум.-друк. арк. 50,4. Обл.-вид. арк. 24,86.
Тираж 500 прим.

ФОП Зеленський В.Л.
08131, Київська обл., Бучанський р-н,
с. Софіївська Борщагівка, вул. Лугова, 19.
Тел.: (050) 352-71-85
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія ДК №4878 від 06.04.2015 р.

Ця книга є зразком методологічного підходу застосування теорії західної психології до дослідження ісламського спадку в сфері, яка нас цікавить. Зі сторони іституту, це була серйозна та надзвичайно потрібна спроба кристалізувати свої уявлення в методології роботи зі скарбницею ісламського спадку, використовуючи західну думку. Таким чином, при вивченні спадку доктора Бадрі ми здійснюємо інтелектуальну інвестицію.

